

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL YAPI – SOSYAL DEĞİŞME BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

HEMŞİNLİLERDE
SOSYAL YAPI VE KÜLTÜREL KİMLİK

Tuba ASLAN
2501030104

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa E. Erkal

İstanbul, 2006

ÖZ

Günümüzde klâsik ideolojik çatışmaların yerini etnik çatışmaların aldığı görülmektedir. Türkiye'nin çok etnikli bir yapıda olduğu ve bu etnik gruplardan birisinin de Hemşinliler olduğu iddia edilmektedir. Geçmişteki bir dönemde Doğu Karadeniz Bölümü'nde Ermenilerle aynı coğrafyada yaşayan ve bu süre içerisinde de Ermenilerle aynı mezhebe bağlı kalan Hemşinliler, bugün Ermeni kimliğiyle ilişkilendirilmektedirler. Oysa, Hemşinliler Hıristiyan Türk devleti olan Partların soyundan gelmektedirler. MS 600'lü yıllarda Horasan'dan gelerek Doğu Karadeniz'e yerleşmişler ve Osmanlı hâkimiyetine kadar bu yörede kapalı bir hayat yaşamışlardır. Ermeniler ise; bir kısmı Osmanlı yönetiminden önce, bir kısmı da Osmanlı yönetiminden sonra o yöreden göç etmişlerdir. Bu çalışmada Hemşinlilerin sosyal yapılarının ve kültürel kimliklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada belgesel analiz ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Sonuçta, herhangi bir etniklik unsuruna rastlanmamış, Hemşinliler kendilerini Türk olarak tanımlamışlardır.

ABSTRACT

At present, it's seen that ethnic conflicts are took up instead of classic ideological conflicts. It's claimed Turkey has much ethnic groups and one of these groups is also Hemşin people. Hemşin people who lived with Armenians in East Black Sea region in the past and connected to the same creed with Armenians at that time, are related with Armenian identity today. Yet Hemşin people are from Parts which was a Christian Turkish state. They settled down at Black Sea coming from Horasan in AD 600's and lived a covered life until Ottoman sovereignty. As for Armenians, some of them immigrated before Ottoman administration and some of them after Ottoman administration from that region. This study aims to examine social lives and culturel identities of Hemşin people. The research methods utilised in this study are documentary analysis and interview. In conclusion, there hasn't been found ethnic elements and Hemşin people have described themselves as Turkish.

ÖNSÖZ

Sosyoloji; toplumu inceleyen, toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerin nasıl teşkilatlandığı üzerinde duran, toplumsal olayları irdeleyen ve bu olaylar arasında sebep-sonuç bağı kuran bir bilim dalıdır. Sosyolojinin ana konusu toplumun kendisi olduğu için, topluma bütüncü bir gözle yaklaşır. Dolayısıyla toplumu ilgilendiren her olay, Sosyolojinin alanına girmektedir.

Hukuk, İktisat, Tarih, Sağlık ve daha birçok alanla ilişkili olan Sosyoloji; etniklik, etnik gruplar, etnik azınlıklar gibi konular üzerine de eğilmektedir. Etnik gruplar ise; biyolojik faktörlerden farklı olarak kültürel şartlara göre oluşmuş, kültürel açıklamalar gerektiren gruplardır. Fakat Türkiye, kültürel göstergelere göre çok etnikli yapıdaki bir ülke değildir. Yapay bir şekilde etnik kimlik oluşturma gayretleri Batı'nın sömürgeci zihniyetinin devamı gibi görülebilir. Araştırmamızın temel konusunu oluşturan Hemşinlilere de bu açıdan yaklaşılmalıdır. Ancak, her etnik grubun etnik azınlık olarak değerlendirilmesi zordur. Bugün Türkiye'de azınlıklar vardır. (Yahudiler, Rumlar, Ermeniler) Azınlıklar uluslararası antlaşmalarla belirlenirler. Ancak, azınlıkların yapay bir şekilde arttırılması baskıları görülmektedir. Bilhassa AB üyeliği sürecindeki Türkiye, bu gibi kriter ve sorunlarla karşılaşmaktadır.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan başta değerli büyüğüm, hocam, İktisat Sosyolojisi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'a, diğer hocalarım Yrd. Doç. Dr. Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu'na, Dr. Ali Sırtlı'ya, araştırmacı yazar Remzi Yılmaz'a, Hemşin Derneği Başkanı Avukat Orhan Bayramoğlu'na, Turan Topal'a, Yusuf Kobal'a, Çayeli Dernekler Birliği Başkanı Yılmaz Hüsrev'e, Araştırma görevlisi arkadaşlarım Buket Çakır'a, Burcu Özcan'a, Gelengül Koçaslan'a, Avukat Erol Karabacak'a, Cezmi Toplaoğlu'na ve aileme çok teşekkür ediyorum.

Tuba ASLAN

Haziran, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT).....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GRAFİK LİSTESİ.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KONUYLA İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLAR

1.1 MİLLET.....	4
1.2 KÜLTÜR.....	9
1.3 KÜLTÜREL KİMLİK.....	12
1.4 ETNİK KİMLİK.....	16
1.5 ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK.....	20
1.6 ERİTME(ASİMİLASYON).....	22
1.7 MİLLİYETÇİLİK.....	23
1.8 SOSYAL YAPI.....	26
1.8.1 NÜFUS.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÜLTÜRÜYLE HEMŞİNLİLER

2.1 RİZE İLİNİN TARİHİ.....	39
2.2 HEMŞİNLİLERİN TARİHİ.....	41
2.2.1 HEMŞİN ADI.....	46
2.2.2 HEMŞİNLİLERİN ERMENİ KÖKENLİ OLDUKLARINI ANLATAN TEZLER.....	49

2.3 HEMŞİN NÜFUSU.....	57
2.3.1 16. YÜZYILDA BÖLGENİN NÜFUSU VE ETNİK YAPISI.....	57
2.3.2 OSMANLI SALNAMELERİNDE NÜFUS.....	60
2.3.3 GÜNÜMÜZDE HEMŞİN NÜFUSU.....	60
2.4 HEMŞİNLİLERİN COĞRAFİ YAYILIŞI.....	61
2.5 HEMŞİNLİLERDE GEÇİM EKONOMİSİ.....	63
2.6 HEMŞİN YEREL AĞZI.....	64
2.6.1 BATI HEMŞİN AĞZI.....	65
2.6.2 DOĞU HEMŞİN AĞZI.....	70
2.7 HEMŞİNLİLERDE KÜLTÜR.....	73
2.7.1 GİYİM KUŞAM.....	73
2.7.2 HEMŞİN ÇORABI.....	74
2.7.3 SEPET VE KEÇİ KILI ÖRÜCÜLÜĞÜ.....	74
2.7.4 ATMA TÜRKÜLER.....	75
2.7.5 TULUM, KEMENÇE VE HORON.....	76
2.7.6 YAYLA KÜLTÜRÜ, YAYLA ŞENLİKLERİ VE VARTİVOR.....	77
2.7.7 KOÇ-KOYUN MOTİFİ.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HEMŞİNLİLERDE SOSYAL YAPI VE KÜLTÜREL KİMLİĞE YÖNELİK ARAŞTIRMA

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE TÜRÜ.....	80
3.2 EVREN VE ÖRNEKLEM.....	80
3.3 VERİLERİN TOPLANMASI.....	81
3.4 ARAŞTIRMA BULGULARI VE BULGULARIN YORUMLANMASI.....	81
3.5 KATILIMCILARIN KISA PROFİLİ.....	82
3.5.1 VERİLERİN İSTATİSTİKLER HALİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	85
3.5.2 HEMŞİNLİLERİN İSTANBUL'A GÖÇ ETMEKTEKİ EN ÖNEMLİ NEDENLERİ VE MEMLEKETLERİNİ NE KADAR SIKLIKLA ZİYARET ETTİKLERİ.....	90

3.5.3 HEMŞİNLİLERİN MEMLEKETLERİNDEKİ ARAZİLERİNİ NASIL DEĞERLENDİRDİKLERİ.....	93
3.5.4 KİMLİK KAVRAMI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ VATANDAŞLIĞI KONUSUNDKİ DÜŞÜNCELER.....	93
3.5.5 HEMŞİN YEREL AĞZI VE O YÖREYE AİT BAŞKA DİLLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER.....	99
3.5.6 HEMŞİN COĞRAFYASININ VEYA HEMŞİNLİLERİN EN ÖNEMLİ SORUNU.....	102
3.5.7 HEMŞİNLİYİ AYIRT EDEN ÖZELLİK.....	103
3.5.8 KADINLARIN ÇALIŞMASI HAKKINDKİ DÜŞÜNCELER.....	104
3.5.9 EŞ SEÇİMİNDE DİKKAT EDİLEN ÖZELLİKLER.....	104
3.5.10 YAYLA FAALİYETLERİ.....	105
3.5.11 YAYLA ŞENŞİKLERİNİN ÖNEMİ VE VARTİVOR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER.....	108
3.5.12 DİNE BAKIŞ.....	109
3.5.13 YURT DIŞINA YAPILAN GÖÇLER.....	110
3.5.14 TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ.....	111
3.5.15 TÜRKİYE’NİN EN ÖNEMLİ SORUNU.....	112
3.5.16 GELECEKTEN BEKLENTİLER.....	113
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	119
EKLER	
EK 1: BİR PADİŞAHIN FERMANI.....	128
EK 2: (MEMİŞOĞLU) MEHMET NECATİ BEY.....	130
EK 3: TÜM KATILIMCILARA SORULAN STANDART SORULAR.....	132

GRAFİK LİSTESİ

Grafik Adı		Sayfa No
Grafik 1.	Sayım Yılları Arası Nüfus Artış Hızı	28
Grafik 2.	Bölgelere Göre Şehir ve Köy Nüfus Artış Hızı	29

TABLO LİSTESİ

Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1. Cinsiyete Göre Dağılım	85
Tablo 2. Yaşa Göre Dağılım	85
Tablo 3. Medeni Durum	86
Tablo 4. Öğrenim Durumu	86
Tablo 5. Hane Halkı Sayısı	87
Tablo 6. İş Değişikliği	88
Tablo 7. Toplam Gelir	89

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	:Aynı eser
a.g.e.	:Adı geçen eser
A.g.m.	:Adı geçen makale
A.m.	:Aynı makale
A.y.	:Aynı yer
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
Dr.	:Doktor
Doç. Dr.	:Doçent Doktor
Haz.	:Hazırlayan
MÖ	:Milattan Önce
MS	:Milattan Sonra
No	:Numara
Prof. Dr.	:Profesör Doktor
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
(s.y.)	:Sayfa yok
(ş.y.)	:Şehir yok
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
(t.y.)	:Tarih Yok
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri
Y.	:Yıl
Yrd. Doç. Dr.	:Yardımcı Doçent Doktor
YTL	: Yeni Türk Lirası

(y.y.) :Yayınevi Yok

Zik. :Zikreden

GİRİŞ

19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan milliyetçilik akımları, imparatorlukların dağılmasında önemli rol oynamış; bu dönemin sonunda imparatorlukların yerini, temelini ulus-devlet anlayışına dayandıran devletler almıştır. Fakat bugün, bu devletlerin bazıları etniklik ve çokkültürlülük iddialarıyla karşı karşıyadırlar. Küreselleşmenin ideolojisi çokkültürlülük dayatmalarıdır. Küreselleşmeyle birlikte milli devletlerin sınırları yeniden çizilmeye başlanmış, gelişmekte olan ülkelere etnik ayrımcılığa dayanan çeşitli kılıflar biçilmiş, ekonomik temelini de çok uluslu şirketler aracılığıyla devam ettiren ABD ve Batı ülkeleri bu süreci hızlandırmıştır.

Küreselleşme, özellikle medya veya iletişim ağıyla hareket alanını genişletmektedir. Daha çok pasif ve bilinçsiz kitlelere, toplumlara iletişim araçları aracılığıyla onların kendi kültürleriyle ters düşen değerler aşılarda, onlardan haberdar kılınmakta ve sosyal problemler artmaktadır. Küreselleşme adı altında ileri sürülen devletlerin silahsızlanması, barışın korunması ve geliştirilmesi, yoğun siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, uluslararasılaşması, insan hakları vb. konular olumlu neticeler olmakla birlikte; Dünyadaki konjonktür bu yönde ilerlememektedir. Yeni Dünya Düzeni adı altında sunulan bu reçeteler, aslında milli kimliklerin zayıflatılarak kültürlerin yıkıma uğramasını, farklılıkların kutsallaştırılmasını, etniklik ve etnikleştirme arayışlarını, azınlık iddialarını körüklemektedir. Çokkültürlülük ve mozaik arayışları gündemdeki yerini işgal etmektedir.

Son yıllarda Türkiye'ye biçilen çokkültürlülük ve çok etnikli bir yapıda olma iddiaları da Dünyadaki değişimden pay almaktadır. Bu gelişmeler bizi tartışılan bir mahalli topluluk olarak *Hemşinliler* gerçeğini incelemeye sevk etmiştir. Osmanlı Devleti zamanında gayrimüslimler üzerinden oynanan kültürel haklar ve azınlıklar oyunu, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde onun kendi öz kültürünü taşıyan Müslüman halkına karşı yapılmaktadır. Türkiyelilik kimliği öne çıkarılarak milli kimlik ve hâkim kültür dışlanmaktadır. Mahalli sıfatlar, milli kimlik ve milliyet kavramları birbirine rakip gibi ele alınmaktadır. Fert, sosyal bağları dışında tek ve bağımsız bir varlık gibi değerlendirilmektedir.

Milletleşme ve milli kültür, her türlü biyolojik ve genetik özelliklerden uzak ve onun üstünde bir süreçtir. Yaşanan ortak kültür, ferdin kimliğini tayin etmekte önemli bir rol oynar.

Bugün farklılıkların kutsallaştırılması amacıyla Hemşin coğrafyasında yapılan etnik kimlik arayışları da, özellikle yabancı yazarlar tarafından daha ziyade biyolojik temele dayandırılmaktadır. Oysa ki; milletleşme, ortak kültürel paydalarda birleşmektir. Milli kültürü ve milli kimliği inkâr ederek kimlik ve atalar arayışına çıkmak “mikro ırkçılık” sayılabilir. Kaldı ki; araştırmamızın sonunda da ortaya çıktığı gibi, kökenlerini Türk Milleti ve Türk kimliğiyle özdeşleştiren bu insanlara ısrarla farklı kimlik dayatması yapmak düşündürücüdür.

Çalışmamızda yer yer Tarih bilimine ve tarihi belgelere dayanmak ihtiyacı doğmuştur. Aslında, Tarih ve Sosyoloji birbirini destekleyen ve tamamlayan iki sosyal bilimdir. Bu yakın ilişkiyi belirtmek üzere birçok sosyolog Tarihi, Sosyolojinin laboratuvarı olarak görmüş; tarihi bilgilerin ve belgelerin ortak noktalarından hareket ederek Sosyolojinin kanunlarına varmak istemiştir.

Yaptığımız çalışmamızın bir tez olduğunu kabul ederek bilimselliği elimizden geldiği kadar esas almaya gayret ettik ve çalışmamızda farklı görüşlere de yer vererek karşılaştırma imkânı sağlamaya çalıştık.

Yaptığımız çalışmamızda bizzat bölgeye gidip yetkililerle, kamu görevlileriyle ve halkla temas etmek imkânlarını bulduk ancak, konunun o ölçüde siyasi bir boyut kazandığını gördük ki; halktan insanlarla yaptığımız yüz yüze görüşmelerde bize peşin hükümlerle bakıldığını hissettik. Çünkü; daha önce değişik şekillerde bölgeye gelen yerli ve yabancı şahısların, onları kullanarak Türk olmadıkları, yer yer de Müslüman olmadıkları intibağını vermeye çalıştıklarını öğrendik. Buna karşın; halkın bilinçli bir tepkisini gözledik. Bu bilinçli tepki iyi niyetimizi ve sadece bilimsel bir araştırma için o yörede bulunduğumuzu hissettirmemize rağmen; anket uygulayamadan ancak, bazı bilgilere sahip olarak geri dönmemize sebep oldu. Çalışmamızın önemli bir bölümünde yüz yüze görüşmelerimizi İstanbul’un çok farklı semtlerinde yaşayan ve Hemşin coğrafyasıyla bağlantılı olan, kendisini Hemşinli gören vatandaşlarımızla yaptık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konuya açıklık getirmesi bakımından bazı kavramların açıklanmasına yer verilmiş; ikinci bölümde,

Hemşin coğrafyası sosyal yapısı ve kültürüyle birlikte tanıtılmaya çalışılmış; üçüncü bölümde de, İstanbul'daki bazı Hemşinli kişilerle görüşme yapılarak teorik kısımda yazılan bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığı irdelenmiştir. Sonuç kısmında ise; elde edilen bulguların genel bir yorumuna yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KONUYLA İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Birinci bölümde, daha sonraki bölümde ele alacağımız asıl araştırma konumuzu aydınlatması bakımından bazı temel kavramların açıklanmasına yer verilmiştir. Bu kavramlar üzerinde durmamızın sebebi; konumuzun, asıl ilgi alanımız olan kültürel kimlik ve etnisite kavramları ile doğrudan ilişkili olmasıdır. Milliyet ve etniklik birbirine rakip kavramlar değildir; fakat bu kavramlar birbirine karıştırılabilmektedir. Günümüz ise; buna uygun bir ortama sahiptir. Araştırma konumuz olan Hemşinlileri daha iyi inceleyebilmek için, konumuza geçmeden önce aşağıdaki kavramların açıklanmasında fayda vardır.

1.1 MİLLET

Millet kavramı sıkça üzerinde durulan ve bazen de kavim, ırk vb. kavramlarla karıştırılan bir olgudur. Özellikle Fransız İhtilâli ve modernleşmeyle birlikte daha fazla sorgulanmış; millet kavramının farklı tanımları yapılmıştır. Fakat bu tanımların çoğunluğunda ortak olan nokta; milletin biyolojik ve genetik faktörlerden çok kültürel faktörlerle açıklanmasıdır.

Mehmet Eröz'e göre; "millet, insan zümrelerinin hacim itibariyle en büyüğü, yükseklik bakımından en ulvisidir. İnsan cemiyetleri klan, kabile ve imparatorluk seviyelerinden millet haline ulaşmıştır."¹

Ziya Gökalp'e göre; "millet, ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümredir. Millet lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan kültürel bir zümredir."²

Ancak, millet olabilmenin gereği; dil ve kültür değerleri yanında tasada ve kıvançta birlikten, ortak duygularda uyum sağlamaktan geçer.

Sadri Maksudi Arsal'a göre; "millet, aynı dili konuşan, aynı milli seciyeye, müşterek tarihe, müşterek milli emellere malik olan bir kütledir."³ Birbiriyle

¹ Mehmet Eröz, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, 3. Basım, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1982, s. 73

² Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Haz. Mehmet Kaplan, İstanbul, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 7, 1976, s. 17-18

³ Sadri Maksudi Arsal, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, 2. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1972, s. 35

anlaşamayan insanların birlik oluşturması düşünülemez. Millet in oluşmasında ise; birbiriyle anlaşan insanların bir bütün oluşturması ve aynı emellere, aynı ortak değerlere hizmet etmesi rol alır.

Farklı gelişmeler sonucunda oluşan milletler vardır.

Tarihi merkezileşme sonunda millet haline gelen milletler olduğu gibi (feodal yapıdan monarşiye geçen milletler); *iktisadi olgunlaşma* sonunda millet haline gelen milletler (Kanada vb.) ve bir üçüncü şekil olarak da *siyasi olgunlaşma* ile millet haline gelenler de vardır. Tarihte devlet kurarak bağımsız şekilde yaşayan milletler imparatorluk dönemlerini de geçirmişlerdir. (Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu gibi) Bunları ve diğer devletleri, özellikle de emperyalist olanlarla olmayanları aynı değerde tutmak yanlıştır.⁴

“Millet, Arapça bir kelime olup çoğulu mileldir. Bu kelime tarihi kaynaklarımızda geçen *budun* ile Batı dillerinde görülen *nation* kelimesinin karşılığıdır.”⁵

Ancak, İbrahim Kafesoğlu, *budun* kelimesinin millet kelimesinin tam karşılığı olmadığını belirtir.

O’na göre eski Türkçe’de kullanılan *budun* kelimesi ve Orhun Kitabeleri’nde geçen “Türk budun, Oğuz budun” ifadeleri *kavim* sözüne karşılık gelmektedir. Türkçe’deki kavim sözüne karşılık, Fransızca’da *peuple*, İngilizce’de *folk*, Almanca’da *volk* kelimeleri kullanılmaktadır ve hepsi de “basit insan kalabalığı” anlamında “halk” demektir. *Nation* ise; millet in tam karşılığıdır.⁶

Bazı yazarlara göre; millet kavramının karşılığı *ulus* değildir.

“Kelimenin doğrusu ‘ulus’tur ve herhangi bir insan topluluğu değil; arazi, bölge, kasaba, köy, memleket anlamına gelmektedir. Bu kavram 13. asrın ikinci çeyreğinden itibaren Moğol hâkimiyeti devrinde görülmüş; Batı’daki feodalitenin malikâne rejimine benzer bir yapılaşma Moğol idari yapısında kabileler birliğine ad olarak verilmiştir.”⁷

Kavim, ırk ve ümmet kavramları da birbiriyle karıştırılabilmekte ve millet kavramının yerine kullanılabilir. “Kavim; aynı soydan gelen, töre, dil ve kültürleri bir olan insan topluluğu demektir ve aslında, millet ve ırk manasına

⁴ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İlaveli 13. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 34

⁵ Mustafa Keskin, **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, Ankara, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 1

⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, 4. Basım, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1999, s. 237

⁷ İbrahim Kafesoğlu, “Yanlış Kullanılan Türk Kültür Terimlerinden Birkaç Örnek: Ulus, Yasa, Kurultay”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 11, 1982, (s. y.); Zik. Mustafa E. Erkal, **a.g.e.**, s. 37

gelmediği halde; modernleşmeyle birlikte milliyetçilik akımının güçlendiği dönemde böyle bir anlam kazanmıştır.”⁸

Aynı kavimden çeşitli milletler doğabileceği gibi, birkaç kavmin birleşmesiyle de bir millet oluşabilir. İngilizler, Kelt, Anglosakson, Norman kavimlerinin; Almanlar, Germen, Slav, Latin kavimlerinin karışmasından doğmuşlardır. Buna karşılık; Latin kavmi bölünerek Fransız, İtalyan, İspanyol; Germen kavmi bölünerek Alman, Danimarka, Hollanda vb. milletlerin doğmasına sebep olmuşlardır. O halde kavim, milletin doğmasında madde vazifesi görür; hem de ondan tamamen ayrıdır.⁹

Millet ve ırk kavramları da birbirine karıştırılmaktadır. “Millet, sınırları tarihi şartlarla hazırlanmış ve mücadelelerle çizilmiş olan bir vatana dayanan ve bu vatanın üzerinde aynı dille, aynı duygu ile bir kültür birliği kuran şuurlu bir halk kütesidir.”¹⁰ Irk ise; antropolojik ve filolojik bazı ölçülere göre değerlendirilen bir zümredir.¹¹ Meselâ, Slav ırkını ele alacak olursak; bu ırk içinde birbirinden farklı milletler vardır: Ruslar, Polonyalılar, Çekler, Sırpalar vb. Aynı şekilde Turan ırkı içinde de birbirinden farklı lehçelerde konuşan milletler vardır: Türkler, Moğollar vb.

Irk kavramı toplumsal bir nitelik taşımaz; ırkta biyolojik faktörler ön plândadır. Fakat bugün için saf bir ırktan bahsetmek zordur. Çünkü; genetik nesiller ilerledikçe değişmekte ve aynı zamanda kültürler arası etkileşim biyolojik faktörleri geri plânda bırakmakta, kültürel değerler kalıtımla elde edilenleri bastırmaktadır.

Genelde millet ile ümmet kavramı da karıştırılmaktadır. Oysa aralarında önemli farklar vardır. Bir kaynağa göre; ümmet şöyle tanımlanmaktadır:

“Dini anlamda, bir peygambere inanıp onun yolunu seçen ve etrafında toplanan cemaate, bir başka anlatımla ilahi dinlere mensup kavimler topluluğuna ‘ümmet’ denilir. Buna göre aynı inancı taşıyan Müslüman topluluğuna İslâm ümmeti veya Ümmet-i Muhammed adı verilmiştir. Bu anlamıyla ümmet kavramında belirleyici unsur soy, kan birliği, ekonomik, siyasi ve toplumsal çıkarlar değil; inanç birliğidir.”¹²

İslâm’ın henüz yayılmadığı dönemlerde ümmet kelimesi millet kelimesinin yerine kullanılmıştır. Ancak, İslâm’ın yayılması ve farklı hayat tarzına sahip kavimlerin de ümmete

⁸ “Kavim” maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 68-69

⁹ Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, 2. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1976, s. 206

¹⁰ Halil Şimşek, **Türk Kültürü**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, 2000, s. 68

¹¹ Ülken, **a.g.e.**, s. 205

¹² “Ümmet” maddesi, **İslâm’da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, C. 4, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997, s. 408

dahil olmasıyla; *ümme*t kelimesi sadece dini birliği ifade etmek için kullanılmış ve *millet* kelimesi de Batı'daki karşılığı olan *nation* yerine kullanılmıştır.¹³

Batıda ticari kapitalizmin gelişmesini sağlayan şehirliler (burjuvazi), şehre has meslekleri yerine getirenler ve zihniyet değişikliği de Batının tarihi içinde milletleşmeye hız katmıştır.

Millet kavramı Avrupa'da feodal yapının yıkılması, bunun yerini merkezi otoriteye sahip, millet egemenliğine dayalı krallıkların almasıyla ortaya çıkmış ve bu krallıklar en güçlü dönemlerini Fransa, İngiltere, İspanya ve milli birliğini tamamladıktan sonra da İtalya'da yaşamıştır.¹⁴ Fakat Osmanlı Türkiyesi'nde veya genel olarak düşünürsek Türk Dünyasında millet kavramını Avrupa'yla kıyaslamak, onu Orta Çağ'la veya Fransız İhtilâli'yle başlatmak bir hata sayılabilir. Çünkü Türk devletlerinde hiçbir zaman Avrupa'daki gibi bir rejim uygulanmamış; Batı tipi feodal düzen görülmemiştir. Bunun en açık örnekleri de bundan tam 13 asır önce yazılan Orhun Yazıtları'nda görülmektedir.

Milleti meydana getiren bazı unsurlar vardır. Bunlar; “tarih ve ülkü birliği, vatan birliği, dil birliği, örf ve âdetler birliği, milli seciye, menşe ve soy birliği”dir.¹⁵ Fakat millet olgusu sadece bu faktörlerle açıklanamaz. Bir millet farklı kavimlerden meydana gelebilir. Önemli olan aynı milli kültür etrafında birleşme, kültürel ve siyasi bütünleşmedir. Bunun en belirgin örneği Türk devletlerinde görülmektedir.

Dikkat edilirse; günümüzde ırk ve menşe birliğinden yoksun milletler vardır. Amerikan milleti, çok çeşitli ülkelerden gelmiş insanları ve farklı ırkları bir arada barındırmaktadır. İngiltere'de soy ve menşe birliği, İsviçre'de ve Belçika'da dil birliği söz konusu değildir. Buna karşılık; Latin Amerika'da din birliği, (hatta Brezilya hariç) dil birliği, aynı mülle mensup olma şuurunu verememiştir. Araplar aynı dine, dile ve geniş ölçüde soy birliğine sahip olmalarına rağmen tek bir millet olamamışlardır.¹⁶

Millet, toplumsal büyük bir gruptur. Toplumsal büyük bir grup olmanın şartları vardır. Bunlardan birincisi; milleti oluşturan insanlar arasındaki toplumsal bağlılıkların sürekli,

¹³ Erkal, **a.g.e.**, s. 37

¹⁴ Turgay Uzun, “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı**, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, s. 136

¹⁵ Mehmet Akgün, “Millet Nedir? Temel Unsurları Nelerdir?”, **Türk Yurdu**, C. 15, S. 94, Haziran 1995, s. 38-40

¹⁶ Turhan Feyzioğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik**, 3. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi - Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi : 1, 1996, s. 45-46

düzenli ve kurumsal nitelikte bağılıklar olması gerektiğidir. Toplumsal büyük grup olmanın ikinci sonucu; milletin devlet yeteneğine sahip bir topluluk olmasıdır.¹⁷

Devlet, milletin teşkilatlanmış halidir. Devlet ve millet birbiriyle bağlantılıdır. Bir toplumun millet olabilmesi için, fiilen bir devlete ve ortak kültüre sahip olması gerekir.¹⁸

Tarihte çeşitli devletler kurarak millet olma özelliğini çok eski çağlardan beri devam ettiren Türkler belki de bunun en belirgin örneğidir.

Bir başka açıdan “Millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adıdır.”¹⁹

Hobsbawm’a göre, bir halkın millet olarak kabul edilebilmesi için üç kriter vardır. Birincisi, milletin mevcut devletle tarihsel bağının olması; ikincisi, yazılı bir milli, edebi idari anadile sahip olan yerleşiklik kazanmış bir kültürel elitin varlığı ve üçüncü kriter de, kanıtlanmış bir fetih yeteneğidir.²⁰

Dolayısıyla millet, belirli bir süreç ve zaman içerisinde gerçekleşen bir olgudur.

Günümüzde, milli devletlerin ortadan kalktığı, milli sınırların yok olduğu iddiaları yaygın bir şekilde ileri sürülmektedir.

Milli birliğin gerçekleşmesi ortak bir aidiyet bilinciyle oluşur. Bu yüzden millet olabilmenin şartı; milli birlik ve beraberlikten geçer. Dolayısıyla toplumdaki ırk, din, mezhep üstünlüğüne dayanan hiçbir gruba ayrıcalıklı bir statü verilemez. Çünkü demokratik sistemlerde kanun önünde bütün vatandaşlar eşit hak ve hürriyetlere sahiptirler.

Kısacası “millet, öyle bir tarihi süreçtir ki; en son kademede ticaret ve sanayinin gelişmesi, toplum yapılarını biçimlendirmesi, ferdi hürriyetlerin kazanılması, sosyal devlet anlayışının güçlenmesi ve demokratik hak ve özgürlüklerin tanınması gibi bir seri sivil hakları birlikte getirir.”²¹ Millet, farklılıklar üstü bir birlikteliktir. Dar anlamdaki “biz” duygusunun aşılarak toplum seviyesindeki

¹⁷ Sebati Ataman, **Milliyetçilik ve Türkiye**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1977, s. 71-73

¹⁸ Akgün, **a.g.m.**, s. 41

¹⁹ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 32

²⁰ E. J. Hobsbawm, **1780’den Günümüze MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK “Program, Mit, Gerçeklik”**, İngilizce’den Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 55-56

²¹ Orhan Türkdoğan, “Bir Sosyoloji Teorisi : Klan’dan Millet’e”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Y. 8, S. 90, Haziran 1994, s. 6

“biz” duygusuna ulaşılmasıdır. Her farklılığı ayrı bir milliyet, ayrı millet olarak ele almak Sosyolojinin geleneğine ve Dünyadaki uygulamaya terstir. Her etniklik, milliyet kapsamında ele alınmayabilir.

1.2 KÜLTÜR

Konumuzla ilgili ikinci kavram kültürdür. Kültür, kısaca yaşama tarzıdır.

Kültür kavramı hakkında çok sayıda ve farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlar birbirleriyle çelişmeseler de, kültürün sınırlarını farklı yönlerden ele almaktadırlar. Kültür üzerine bu kadar tanım yapılmasının bazı nedenleri vardır. Birinci neden, sosyal bilimler alanında kavramların tarifi konusunda tam bir uyum ve uzlaşmadan söz edilememesidir. İkinci neden, politik ve ideolojik fikir farklılıklarının kavramlara da yansımalarıdır. Üçüncü neden, kültür kavramının başka kavramlarla birlikte yeni anlamlar kazanmasından kaynaklanır. Meselâ, Türk kültürü, işçi sınıfının kültürü, kitle kültürü vb. Son neden de, kültürden bahseden kişinin ilgi alanları nedeniyle oluşturduğu birikimdir.²²

“Kültür, Latince bir sözdür ve ‘toprağı verimlendirmek için çalışma’ demektir. Daha sonra Avrupa dillerindeki ‘yüksek umumi bilgi’ manası ile de dilimize girmiştir. Nitekim, bizde de ilim, edebiyat, sanat bahislerinde fikirler ileri sürenlere ‘kültürlü insan’ demek âdet olmuştur. Fakat kültürün hakiki manası bu değildir.”²³

“Kültür,

- 1) Bir milletin duygu, düşünce, davranış kalıpları,
- 2) Belirli dönemlerde bilgi, sanat ve beceri birikimleri,
- 3) Kendi varlığı hakkındaki tarih bilinci,
- 4) Milletin belirginleşen objektif sosyal yapısı,
- 5) Bu yapıyı oluşturan
 - a) din,
 - b) ahlâk,
 - c) hukuk,
 - d) dil,
 - e) sanat,
 - f) teknoloji gibi sistemler bütünlüğü,
 - g) edebiyat,
 - h) ekonomi,
- 6) Ve bütün bu sistemlerin biçim ve içeriklerini kapsayan hayat tarzlarından ibarettir.”²⁴ Dolayısıyla kültürler her milletin kendine özgüdür.

²² İhsan Sezal vd., **Sosyolojiye Giriş**, 2. Baskı, Ankara, Martı Yayınevi, 2003, s. 109-110

²³ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 55

²⁴ Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı : 46, 1990, s. 57-58

Kültürün milli ve evrensel boyutu da vardır. Kültür herhangi bir unsuru ile özdeş değildir. Kültür, sadece dil, din veya sanat değildir; bütün unsurları kapsayan organik bir bütündür. Sadece mahalli dile dayalı hareket etmek yanıltıcı olabilir. Bu, kültürel kimlikte de böyledir.

Ziya Gökalp'e göre; "kültür (hars), yalnız bir milletin dini, ahlâki, hukuki, muakalevi, bedii, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkdar bir mecmuasıdır. Medeniyetse; aynı mamureye dahil bir çok milletlerin ictimai hayatlarının müşterek bir mecmuudur."²⁵

Kültür ve medeniyet arasındaki farkı ilk defa Ziya Gökalp ortaya koymuştur.

O'ne göre; medeniyet, beynelmilel, usul ve akıl vasıtasıyla yapılan, genellikle kültürün maddi yönüdür. Fakat medeniyet her millette farklı bir şekil alır ki; buna da kültür denir.²⁶

Demek ki; belirli bir topluluğa ait sosyal davranış, değer hükmü ve kuruluşlar kültürü oluşturmaktadır. Medeniyet ise; milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış ve yaşama tarzlarının bütünüdür.²⁷

Bazı sosyologlar ise; kültür ve medeniyet ayırımına gerek görmemektedirler. Mümtaz Turhan'a göre "kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki; cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüt, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder."²⁸

Kültürün birbiriyle etkileşen maddi ve manevi yüzleri vardır.

"Kültür, insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddi ve manevi olmak üzere iki veçhesi vardır. Bazı sosyologların aynı zamanda medeniyet ismini verdikleri maddi kültür, yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, istihsal ve ulaştırma vasıtalarımız gibi gözle görülür maddi unsurlardan ibaret ve kendi eserimiz olan çevre şartlarımızdır."²⁹

²⁵ Gökalp, **a.g.e.**, s. 25

²⁶ Ziya Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz. Fikret Şahoğlu, C. I, İstanbul, Türk Kültür Yayını, 1974, s. 11-12

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 16. Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997, s. 16

²⁸ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, Devlet Kitapları Bin Temel Eser: 10, 1951, s. 56

²⁹ Âmiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986, s. 15

Manevi kültür, kültürün daha çok inanç ve değer yargılarıyla ilgili soyut özelliklerini yansıtırken; maddi kültür, teknoloji, üretim araçları, kullanılan araç ve gereçler gibi kültürün gözle görülen somut özelliklerini belirtir. Ayrıca manevi kültür, diğer kültürlerle alışveriş ve etkileşim esnasında daha geç değişirken, maddi kültürdeki değişme kısa sürede olabilir. Bu da kültürün dinamik olduğunu (gelişen ve değişebilen bir olgu) gösterir; kültür statik değildir.

Kültürün bir de alt ve üst kültür şeklinde bir ayrımının yapıldığını görüyoruz. Alt kültüre “yan kültür” demek Orhan Türkdoğan’a göre daha doğrudur.

“Günümüz toplumlarında bir ‘alt kültür’, bir de ‘üst kültür’ vardır. Alt kültür, geniş bir toplum içindeki ayırt edici standartları taşıyan grupların yapılaşmasıdır. Örnek olarak; Amerika’da ‘Amiş’ler bir alt kültürdür. Ayrıca, bir de yüksek zenginler veya yeni zenginleri kapsayan gruplar da üst kültür olarak adlandırılır. Her iki kültür de birer ‘yan kültür’dürler. Hem alt kültür hem de üst kültürlerin toplamı ‘Standart Kültür’ü veya ‘Egemen Kültür’ü oluşturur. Bu nedenle, sanıldığı gibi üst kültür, Büyük Toplum veya Standart Kültür değildir. Türk toplumunda, devletin kurucusu veya çoğunluğu oluşturmasından ötürü, ‘Standart Kültür’ü temsil eden yapılaşmaya ‘Türk Ulusu’ diyoruz.”³⁰

Dolayısıyla, Türk kültürü, Türk milletinin meydana getirdiği yaşama tarzıdır.

Bir çan eğrisinden hareket edersek; çan eğrisinin ortasını hâkim kültür, kenarlarını da yan kültürler oluşturur. Prof. Dr. J. M. Yinger, hâkim kültür reddedilerek farklılıkların bütünü zenginleştireceğinden bahsedilemez, demektedir.³¹

Kültürün sınırları her zaman siyasi sınırlarla aynı olmayabilir. Meselâ, Türk kültürü sadece Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşatılmamaktadır; Orta Asya, Kafkaslar, Anadolu, Balkanlar ve kısmen Avrupa’da da devam ettirilmektedir. “Türk kültürü” yerine “Anadolu kültürü” ifadesini kullanmak dar ve eksik bir yaklaşım sayılabilir.

Anadolu’daki Türk kültürü ise; üç kaynaktan meydana gelir: 1) Asya kökenli kültür unsurları, 2) İslâmiyet’in Ön Asya etkili özellikleri, 3) Yerel kültür unsurları³²

Kültür unsurları nesilden nesile geçer ve böylece kültür devamlı hale gelir. Yani kültürün “süreklilik” ve “tarihilik” özelliği vardır. Dolayısıyla her milletin kendine özgü bir kültürü, milli kültürü vardır. Aynı din dairesinde bulunan milletlerin bile dini algılama ve üslupta farklılıkları görülebilir. Yunanistan’daki

³⁰ Orhan Türkdoğan, **Kültür Değişme Ve Toplumsal Çözümle**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004 , s. 42

³¹ J. M. Yinger, **Ethnicity**, New York, (y.y.), 1994, s. 157-165; Zik. Erkal, **a.g.e.**, s. 22

³² Tuncer Baykara, **Türk Kültürü**, 2. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 15

mimari İran'daki mimariye uymaz. İki milletin kullandıkları teknik birbirinden farklıdır. Bu özellikler, musiki, resim, sanat vb. dallarda daha çok belirir. Sonuçta milletlerin birbirinden farklı kültürlere sahip oldukları, her milletin kendine özgü bir milli kültürünün olduğu ortaya çıkar.

“Milli kültür, sanayileşme ve şehirleşme süreci karşısında sosyal bir erozyona uğramakta, milli kültürü meydana getiren kaynaklar belirli sınırlar içinde kurumaktadır. Milli kültürün hayat damarını teşkil eden kasaba, köylü ve şehirli hâkim gruplar giderek sosyal bir metamorfize uğramaktadır. Büyük şehirlerin kenar mahallelerinde biten gecekondulaşma süreci bu oluşumun bir neticesidir. Gecekondulaşma süreci, aynı zamanda hâkim veya geniş kültür içinde bir yan kültür (subculture) alanını da teşkil eder. Etnik kümelenmeler de buna katılınca, toplum yapımız yeknesaklığını (homojen) yitirir; âdeta sosyal atollerden ibaret bir kimliğe dönüşür. Bu yan kültür alanları, ‘kültür yaratıcılığı’ yerine birer sosyal problemler alanı meydana getirmek suretiyle, milli kültürü besleyen ana kanalları tıkarlar. Sosyal karakterimizi ve milli şahsiyetimizi oluşturan bu damarların kireçleşmesi milliyet duygusunun da beslenememesine yol açar ve Türk toplum yapısında tipik bir kültürel arteriyozkleroza ortaya koyar.”³³

Milli kültürümüzü hem olumlu hem de olumsuz etkileyen bir diğer unsur da küreselleşmedir. Yabancı dillerin -özellikle de İngilizce'nin- iletişim alanında alternatif olarak sunulması, medyada yabancı kelimelerin çok sık kullanılması, yer ve mağaza isimlerinde Türkçe'nin terk edilmesi, internet ortamında, bilgisayar, cep telefonu vb. aletlerde Türk alfabesindeki harflerin tamamının bulunmaması nedeniyle Türk dilbilgisinin geri plâna atılması, zihniyette ve tüketim alışkanlıklarındaki değişiklikler (fast food, Mc Donald's vb.) milli kültürümüzü etkileyen olumsuz unsurlardır.

1.3 KÜLTÜREL KİMLİK

Kültürel kimlik, kültürel değerlerle ifade edilebilir. Bu değerler de daha çok doğuştan kazanılanlarla ilgilidir; sosyal mirası ilgilendirir. Kimlik kültürel olduğuna göre; kültürün herhangi bir unsuru tek başına kimliği belirleyemez. Dil, sanat veya din tek başına kimlik demek değildir. Biz araştırmamızı da bu açıdan ele aldık ve yorumladık.

“Kimlik, en genel manada kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama, -ilişki kurma- tanınma biçimimiz

³³ Orhan Türkdoğan, **Milli Kültür, Modernleşme Ve İslâm**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 647

gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır.”³⁴ “Kimlikte esas olarak dışa karşı yansıtılan belli bir cephe, bir tutum söz konusu olmaktadır; yani kimlik, daha ziyade topluma dönük sosyal bir veçhedir.”³⁵

Kimliğin üç temel fonksiyonu vardır: seçme hakkı verir, toplumda ilişki kurmayı sağlar ve insanlara güç verir. Birincisi, milli kimliğin ifade edilebilmesinde insanlara ortak kaderlerine ilişkin siyasal karar alma hakkı verir. İkincisi, insanların anlamlı bir dünya oluşturabilmeleri için ortak kültürlerinde diğerleriyle ilişki kurmayı sağlar. Son olarak kimlik, bireylere milletleriyle özdeşleşmelerini yansıttığı ölçüde güç vererek daha iyi bir gelecek için yenilenmeyi hedefler.³⁶

Kimliğin kazanılmasında aile başta olmak üzere, arkadaş çevresi, okul ve iş hayatı önemli rol oynamaktadır. Kimliğin oluşumunda sosyal çevredeki faktörler ve kültürel faktörler etkili olmakla birlikte; siyasi ve ekonomik başka faktörler de etkili olmaktadır.

Kültürel kimlik, “ben kimim”, “biz kimiz” sorularına verilecek cevaptır. Kültürel kimlik, aynı ortak kültürü paylaşan insanların kimliğidir. “Kültürel kimliğin ferdi aşan, sosyal bir boyutu vardır. Ferdin sosyal bir varlık olması, farklı özellikleri ile teşkilatlanmış insan toplulukları içinde yaşayabilmesi, topluluğu fertte temsil ettirir hale getirmiştir.”³⁷

Kültürel kimlik, biyolojik özelliklere bağlı değildir; o kültür içinde sosyalleşme ve eğitim-öğretimle kazanılmaktadır. Doğuştan biyolojik bir farklılık olsa dahi, önemli olan yüzyıllarca aynı kültürü paylaşan, o topluma mensup olan insanların birliktelik şuurudur.³⁸

Yani kültürel kimlik, doğuştan sonra edinilen ortak değerlerle ilgilidir; önemli olan o kültüre mensubiyet şuurudur ve o kültürü yaşayabilmektir.

Kimliği kültürle birlikte değerlendiren Ziya Gökalp, “Türk olmak için yalnız Türk kanı taşımak, Türk ırkından olmak kafi değildir; Türk olmak için her şeyden evvel Türk harsı ile terbiye görmek ve Türk mefkuresi için çalışmak şarttır. Bu şartlara haiz olmayanlara kanca ve ırka müşterek olsalar bile Türk unvanını veremeyiz.” demektedir.³⁹

³⁴ M. Naci Bostancı, “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü**, S. 50, Mart-Nisan 1998, s. 39

³⁵ Selahattin Özyurt, **Kültürel Kimlik ve Türkiye’de Birlik Şuru Açısından Türk Kimliği Meselesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 10

³⁶ Montserrat Guibernau, **MİLLİYETÇİLİKLER 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, Türkçesi : Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997, s. 3

³⁷ Mustafa E. Erkal vd., **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınevi, 1997, s. 174

³⁸ Mustafa E. Erkal, **Etnik Tuzak**, 5. Baskı, İstanbul, Der Yayınevi, 1998, s. 107

³⁹ Mustafa E. Erkal, **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005, s. 60

Yine Gökalp'in, "Atalarımın Arap veya Kürt soyundan geldiğini tespit etmiş olsaydım bile, kendimi Türk olarak kabul edecektim. Çünkü araştırmalarımın sonucunda kimliğimin kültürel olduğunu gördüm." şeklindeki ifadesi konuyu aydınlatmaktadır.⁴⁰

"David Miller, 'Milliyet Üzerine' adlı eserinde milli kimliğin temel belirleyicilerini beşli bir kavramsallaştırma ile ifade etmeye yönelir. Buna göre millet, ilk olarak ortak özellikleri paylaştıklarına inanan insanların vatandaşlık şuuruna erdikleri, bir arada yaşama arzusunu paylaştıkları ve ortak bir 'inanç' noktasında birbirlerine bağlandıkları bir yapıya tekabül eder. Bu yüzdendir ki; dışarıdan bakan bir gözlemcinin ırk ve dil gibi nitelikleri gözeterek milletleri tanımlamaya çalışması ciddi bir hata olacaktır.

İkinci olarak; milliyet yalnız tarihi sürekliliğe vücut veren değil, aynı zamanda ortak bir geleceğe de uzanan, mensuplarının karşılıklı dayanışma pratikleri ve sadakatle bağlı buldukları ahlaki bir kimliği ifade eder.

Üçüncü olarak; milli iradeyi ifade eden kararlar, kazanılmış milli zaferler ve başarılarla da şekillenen milli kimlik, diğer pasif kimliklerin aksine sürekli olarak paylaşılan faal bir kimliktir.

Milli kimliğin dördüncü ayırt edici özelliği; millet ve devlet arasındaki bağlantıyı mümkün kılan, milli bir topluluğun aynı zamanda siyasi bir topluluk da olmasını gerektiren, bir vatana sahip olma ve ona bağlı kalma zorunluluğudur.

Son olarak milli kimlik, kolektif aidiyet duygusu ile paylaşılan bir 'milli karakter' ya da 'ortak kamu kültürü'nü gerektirir."⁴¹

Milli kimlik, yaygın kimlik tipinden farklıdır; bir kimlik unsuru ne kadar yaygın olursa olsun, milli kültür tarafından kendine özgü bir şekilde millileştirilmedikçe, milli kimlik unsuru olarak kabul edilemez.⁴²

Toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmiş olması, bir unsurun milli olduğunun göstergesi değildir. Özellikle kültür değiştirmelerinde bu durum sıkça karşımıza çıkar; yabancı bir unsur zorla kabul ettirilmeye çalışılır. Milli özelliklere ve değerlere bağlı kalınarak milli olarak kabul edilen kültür milli kültürdür ve bunun gerektirdiği kimlik de milli kimliktir.⁴³

Din ve dil kültürü tayin eden önemli unsurlar olduğu gibi, kimlik tayininde de geçerlidir. Meselâ, Hıristiyanlığı seçen Bulgarlar ve Museviliği benimseyen Hazarlar Türk kültürünü ve Türk kimliğini de kaybetmişlerdir.

Ancak, dinin etrafındaki kültürel aidiyet yalnızca dindarlığa bağlı değildir. Hıristiyan Dünyasında inançsız, birkaç nesilden beri vaftiz olmayan ve kiliseye gitmeyen bireyler, Hıristiyan Dünyanın kültürünü ve düşüncesini öğrendikleri için; tarihe ve coğrafyaya

⁴⁰ A.e., s. 61

⁴¹ David Miller, **On Nationality**, Oxford, (y.y.), 1995, s. 22-25; Zik. İlber Ruhtan Ateş, "Kimlik Siyaseti, Yurttaşlık Ve Kamusal Alan: Demokrasi Ve Ulus-Devlet Kavramları Eksenli Bir Çözümleme", **Türkiye Ve Siyaset**, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001, s. 53

⁴² Mehmet Cüneyt Birkök, **Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 85

⁴³ A.e., s.87

Hıristiyan değerleriyle bakarlar. Yahudilikte de ateist bile olsa bir Yahudi tercihini dini kimlikten yana koyar. Müslüman bir birey de aynı şekilde dini kurallara göre hareket eder.⁴⁴

Türkiye, milli kimliğin benimsenmesi ve benimsetilmesi açısından Batı Avrupa ve Slav toplumlarına benzemez. Tarihte Balkanların, Kafkasların Türkçe konuşmayan toplulukları dahi dinlerinden dolayı Türk olarak kahr çekmiş, Girit Adası'nın Müslüman Hellence konuşan halkı Türk diye eziyet görmüş, Pomak köyleri Bulgar idaresinin zulmüne uğramıştır. Türk milli kimliğinin temeli dine ve dile dayanır ama bu ikisinden daha da önemli bir şey vardır; o da ortak tarihi mukadderattır.⁴⁵

Ancak, sadece Türkçe'yi öğrenip onu kullanmanın ötesinde daha geniş çerçevede Türk kültürünü yaşamak önem taşır.

Son yıllarda kimlik tanımlamalarında coğrafya esas alınmaktadır. Akdenizli, Türkiyeli vb. Fakat kimliği sadece coğrafyayla, mekân birliğiyle sınırlı tutmak yanlış sayılabilir. Kimlik, bütün kültür unsurlarını içeren geniş bir kavramdır. Ayrıca, kültür temeline dayalı bir kimlik benimsemesi hiçbir şekilde kökenin inkârı demek değildir. Batı'daki bütün devletlerde milli kültür ve eğitim politikaları uygulanmaktadır. (Fransa, İngiltere vb.) Hiçbir Fransa vatandaşı "Ben Fransalıyım.", İngiltere vatandaşı "Ben İngiltereliyim." demez. Batı devletleri kültürü, devletin işi olarak görmekte ve devletin dışında kültürel kaynak üreten mekanizmaları kontrol altına almaktadırlar. Türkiye'de ise; bununla çelişen örnekler görülebilmektedir.

"Bu noktada kimlikle ilgili bir başka problem, yabancılaşma ortaya çıkmaktadır. Yabancılaşma esasen bir sonuçtur. Fert, sosyal, kültürel, ekonomik sebeplerden kendi varlığını uygun, dengeli ve sağlam bir zemine oturtamamaktadır. Hızlı sosyal değişme yabancılaşmayı sağlayan bir başka sebeptir. Bu bakımdan kaçınılmaz olarak her toplumda görülebilir. Ancak, gelişmekte olan toplumlarda yabancılaşmanın yanı sıra, kendisinin üretmediği suni değerlerle donatılan ferdin kendi varlığına ters düşmesi hadisesini ifade eden yabancılaştırma süreçleri de müşahade edilmektedir."⁴⁶

"Kültürel kaynaklarla olan ilişkiler koparılarak kültürsüzleştirilen ve kimiksizleştirilen kesimler, popüler kültür, kültürel çoğulculuk gibi kavramlar çerçevesinde yabancılaştırılmaktadırlar."⁴⁷

⁴⁴ İlber Ortaylı, "Millet Kimliği Üzerine", **Türkiye Günlüğü**, S. 50, Mart-Nisan 1998, s. 6

⁴⁵ **A.e.**, s. 8

⁴⁶ Birkök, **a.g.e.**, s. 84

⁴⁷ **A.e.**, s. 75

1.4 ETNİK KİMLİK

Etnik kimlik sadece, etniklik çerçevesinde kimliğe sınırlı yaklaşımdır. İleride araştırma kısmında kimliğe ne ölçüde (dar veya geniş) bakıldığı ortaya çıkacaktır.

“Etniklik kelimesinin ilk kullanılışı Amerikan sosyologlarından David Reisman tarafından 1953’te yapılmıştır. Bununla beraber; etnik kelimesi ise, bu kullanımdan daha eskidir. Bu kelime, Yunanca ethnos kökünden alınmış ve orijinal manası putperest veya pagan şeklindedir. Terim İngiltere’de 14. yüzyılın ortalarından, 19 yüzyılın ortalarına kadar ırksal karakteristiklerde yavaş yavaş söz edilmeye başlanmıştır. ABD’de bu terimin kullanılışı ise; İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz kökenli çoğunluğu, Yahudi, İtalyan, İrlandalı gibi diğerlerinden ayırmak amacıyla kullanılmıştır.”⁴⁸

“Tam bu noktada altı çizilmelidir ki; etnikliğin ele alınışında hangi unsurların dayanak teşkil edeceği konusunda evrensel bir ortak kabulün var olmaması, ‘etnik grup’ kavramını muğlak ve değişken bir yapı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Antropolog George De Vos etnik grubu, ‘aynı gelenekler bütününe sahip olan ve bu gelenekleri ilişki içinde buldukları diğer insanlarla paylaşmayan, ötekiler karşısında bu değerleri savunan özalgı sahibi insan topluluğu’ olarak tanımlarken; Talcott Parsons’a göre etnik grup, ‘ortaklaşa bir soydan geldiklerini kabul eden akrabalık gruplarının bir araya gelmesiyle oluşan’ topluluğu ifade eder. Bunun yanında, Balkanlar’da fizyolojik olarak aynı lisanı ve benzer özellikleri paylaşan Ortodoks Sırp - Katolik Hırvatlar - Müslüman Boşnaklar arasındaki çatışmanın ‘bir etnik çatışma’ olarak değerlendirildiği göz önünde tutulduğunda; tarih, kültür ve din farklılaşmalarının ‘etnik kimlik’ tanımının yapılmasında ne denli büyük bir önem arz ettiği açıkça ortaya çıkmaktadır.”⁴⁹

Etniklik, genellikle millet kavramıyla karıştırılabilmekte ve soyla ilişkilendirilebilmektedir. Ancak, etnikliğin ele alınışında yaygın olan görüş kültürel açıdan değerlendirmedir.

“Etniklik, egemen topluma nazaran ikinci derecede kalma bir anlamı taşır. Bu sebeple hemen her toplumda ırki, dini ve etnik azınlıklar vardır. Ancak etnik grup; dil, manerizm, âdet, bağlılık, dayanışma, sadakat ve benzeri bakımlardan, bir dereceye kadar ayırt edici bir hayat tarzını koruyan nüfusun yabancı kesimi için kullanılır.”⁵⁰

Etnik grup, kültürel şartlara göre oluşmuş bir gruptur. Bir etnik grubun meydana gelmesi kültürü oluşturan faktörlerden sadece birisiyle açıklanamaz. Ana kültür kalıbının her bir alanında veya çoğunda (din, dil, örf ve âdetler, mimari edebiyat vb.) farklılıklar söz konusu olmalıdır. Etnik grup; ortak kolektif şuur ve farklı inançlardan kaynaklanır.⁵¹

⁴⁸ Thomas Hylland Eriksen, **Ethnicity And Nationalism**, Colorado, (y.y.), 1993, s. 3-4; Zik. Tuğrul Keskingören, **Sosyolojik Açıdan Etniklik**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 18

⁴⁹ Ateş, **a.g.m.**, s. 53

⁵⁰ Türkdöğen, **a.g.m.**, s. 7

⁵¹ Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, s. 19

Etnik sıfatı şimdiye kadar “soy”la, “kandaşlık”la yahut “aynı dili konuşmak”la bağlantılı görülmüştür; ancak, ethnîe kavramı, yere ve zamana bağlı olarak, bir grubun kendisini farklı olarak algılamasıyla, farklı bir kültürel kimlikle ilişkilidir.⁵²

Anthony Smith’e göre, etnik bir topluluğun altı niteliği vardır: 1) kolektif bir özel ad, 2) ortak bir soy miti, 3) paylaşılan tarihi anılar, 4) ortak kültürü farklı kılan bir yada daha fazla unsur, 5) özel bir yurtla bağ, 6) nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu.⁵³

Ancak, etnik kökene genetik açıdan bakılmamalıdır; çünkü, etnik grubun temeli biyolojik olmaktan ziyade kültürelidir.⁵⁴ Bu yüzden etniklik, soydaşlıkla veya genetikle ilgili değil; kültürel bir kavramdır.

Andrews ise; grup kimliğini şu unsurlarla belirler:

- 1) Din olmaksızın, dil ile
- 2) Din olmaksızın, dil ve aşiret organizasyonu
- 3) Din ve dil ile
- 4) Din ve aşiret örgütlenmesiyle
- 5) Aşiret örgütlenmesi olmaksızın, dil ve din ile
- 6) Dil, din ve bazen aşiret örgütlenmesiyle
- 7) Din ve dil olmaksızın, aşiret örgütlenmesiyle⁵⁵

Fakat böyle bir yaklaşımın kabul edilebilmesi zordur.

P. A. Andrews’un kitabında etniklik, devamlı olarak endojenliğe bağlanmaktadır. Oysa; etniklik, artık literatürde endojenlikle bir tutulmamaktadır. Çünkü dışa kapalı, dışarıyı reddeden toplulukların günümüzde görülebilmesi zordur.⁵⁶

Burada etnik grupları tanımlarken hangi bakış açısının kullanıldığı da önemlidir. **Emik bakış**; bir grubun kendi kendini tanımlamasıdır. **Etik bakış** ise; grubun dışarıdaki bir kesim tarafından tanımlanmasıdır. Emik yaklaşıma bir örnek vermek gerekirse; Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’ndeki bazı Kazaklar, Kırgızlar,

⁵² Suavi Aydın, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği**, Ankara, Öteki Yayınevi, 1998 , s. 53

⁵³ Smith, **a.g.e.**, s. 41

⁵⁴ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 84

⁵⁵ Peter Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 15

⁵⁶ Erkal, **Etnik Tuzak**, s.102

Özbekler vb. kendilerini Türk olarak kabul etmezler. Ayrıca, etik yaklaşıma bir örnek vermek gerekirse; (yanlış bir tanımlamayla) tüm Karadeniz Bölgesi için Laz, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri için de Kürt ifadeleri kullanılır.

Emik bakışta, bir grubun kendini “ne”, “kim” olarak gördüğü önemlidir. Emik bakış; grubun kendi kabulleridir. Etik bakış ise; gruba dışarıdan yapılan isimlendirmedir. Bu tanım grubun kendi tanımına uymayabilir.⁵⁷

Bizim Hemşinliler üzerine yaptığımız araştırmamızda, doğrudan mülakatta “emik bakış” ön plâna çıkmıştır. Görüşülen fertler kendi kendilerini tanımlamışlardır.

Etnikliğin bir de “ilkel” açıdan tanımının yapıldığı görülmektedir.

Prof. Dr. Mustafa E. Erkal, biyolojik esaslara göre yapılan bir ayrımı “ilkel etniklik” (primitive ethnicity) veya “farklılıkçı ırkçılık” olarak nitelendirmektedir. Bu çerçeve içinde hareket etmek, belirli bir topluma mensup olma şuurunu engellemektedir. Fakat kan akrabalığı ve kabileci toplumlardan mensubiyet ve katılmaya dayanan topluluklara geçildikçe ilkel etniklikten uzaklaşılır.⁵⁸

“Etnik grup; içinde yaşadığı daha geniş toplumla bütünleşmeyerek ortak ırk, dil, milliyet ya da kültür bağına dayalı bir birlik oluşturan toplumsal grup ya da nüfus kategorisidir.”⁵⁹ Bu nedenle etnik gruplar, toplumun geneline nazaran daha küçük ve kısmen dışa kapalı gruplardır.

“Etnik kimlik siyaseti, kendilerini genelde ortak bir ırk temelinde, başkalarını dışarıda bırakarak tanımlayan grup mensuplarının izlediği yaklaşım ve stratejileri ifade eder. Bu tür proje ve yaklaşımlarda kimse, örneğin Tamillere ait olan şeyleri benimseyerek (dil vb.) Tamil olamaz.”⁶⁰

Etnik grupta önemli olan farklılık duygusu ve farklı bir kültüre olan bağlılık duygusudur.

Ülkemiz açısından bakıldığında, Türkiye çok etnikli bir yapıda değildir. Başta Kürtler olmak üzere, Türkiye’yi etnik gruplara bölmek maksatlı bir yaklaşımdır. Kaldı ki; bugüne kadar yoğun bir şekilde bizzat kendi kendilerini ötekileştiren Kürtlerin Türklerden farklı bir kültüre sahip oldukları kanıtlanamamıştır.

⁵⁷ Ali Tayyar Önder, **Türkiye’nin Etnik Yapısı - Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler**, 4. Basım, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2002, s. 12-13

⁵⁸ Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, s. 27

⁵⁹ “Etnik Grup” maddesi, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C. 8, Ana Yayıncılık, 1987, s. 352

⁶⁰ Murat Çağrı, “Etnik Ayrımcılık, Terörizm ve Kimlik”, **Türkiye Ve Siyaset**, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001, s. 66

Rışvanoğulları aşiretinden olan Mahmut Çapar da, Kürt ve Zaza şivesini konuşan Türk oymaklarının ayrı bir kültür kodu olmadığını belirterek İngiliz ajanı Lawrence'in Hatıratının 3. cildinin "Misak-ı Milli'ye Doğru" bölümünden şunları aktarmıştır: "Araplar, Türkler ve Acemler arasındaki kaynaşmanın, Türk kültürünün üstün tecellisiyle neticelendiği bu bölge, bizlerin yanlış, maksatlı ve haksız olarak *Kürdistan* dediğimiz sahadır. ... Doğu'lu Türklerden olan bu Kürt aşiretleri, imparatorluğun dağılmasına yol açacak hareketlere -bizim kandırabildiklerimizimizin dışında- umumiyetle büyük bir birlik halinde ve şiddetle karşı çıkmışlardır. ... Orta Asya, geleneklerinin hüküm sürdüğü bu dağlı Türklerin birlik şuurlarına bizzat şahit oldu."⁶¹

"Türkiye'de Kürt ırkçılığı (Kürtçülük) ne kadar Kürtleri bütünüyle temsil etmiyorsa; etnik kimlik problemi de o kadar toplumumuzun toplumsal gerçeğini temsil etmez. Çünkü; Kürt olma etnisiteye atıfta bulunmaz, etnisiteye atıfta bulunan şey Kürtçülüktür. Kürtçülük ise; ırkçı militanların ideolojisidir."⁶²

Osmanlı Devleti zamanında kökene dayalı bir ayrımcılık yapılmamış, halkın Müslüman ve gayrimüslim olması göz önünde tutulmuştur. Bugün de ülkemizde tepeden, resmi kanallarla sistemli bir ayrımcılık ve ötekileştirme söz konusu değildir. Etniklik kavramı daha ziyade gayrimüslim gruplar için geçerli olabilir. İşin enteresan tarafı; onlar da dışarıda Türk Yahudisi veya Ermenisi olarak dışlanmaktadır.

Ayrıca, azınlık kavramını açıklamakta da fayda vardır.

"Azınlık (minority), yönetimi elinde bulunduran hâkim topluluğun dışında kalan anlamını taşır. Osmanlıca deyiimiyle 'millet-i hâkime'nin yönetiminde olan, fakat ondan ırk, milliyet, din ve dil gibi dört önemli unsurla ayrılmış olan topluluklar için kullanılır. Şu anda Türk toplumunda Ermeniler, Rumlar, Yahudiler azınlık grup olarak belirlenirler. Dünyanın farklı yörelerinde yaşayan ve deri rengi, saç yapısı, kafa biçimi, çeşitli yüz görüntüsü ile kalıtsal özellikleri taşıyanlarsa; ırkları oluşturur. Aynı şekilde dünya üzerindeki insanlar şayet dil, din, ekonomik düzenlemeler, giyim tarzları ve aile kalıpları gibi kültürel ayrımlar taşıyorlarsa; kültürel pratiklerdeki bu farklılaşmaları da etnik gruplar olarak belirliyoruz. O halde etniklik, kültürel kimliği yansıtır."⁶³

"Kymlicka da böyle bir ayırım yapma yoluna gitmiş ve 'ulusal azınlıklar'la 'etnik gruplar'ın siyasi statü açısından birbirinden farklı olduğunu savunmuştur. Bu ayırma göre; ulusal azınlıklar bir devletin kuruluşundan önce o topraklarda var olan ve önceden siyasi kimliğe sahip topluluklar olarak, etnik gruplar ise; göçle gelen ve ev sahibi toplumların tam üyesi olarak kabul görme idealinde olan gruplar olarak tanımlanmıştır."⁶⁴

⁶¹ Mahmut Çapar, "Saklanan Gerçekler", **Milli Kültür İçinde Bir Bütünü**, Ankara, Türk Yurdu Yayınları, No : 28, 1995, s. 12-13

⁶² Edibe Sözen, **Demir Kafesten Plastığe KİMLİKLERİMİZ**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 1999, s. 34

⁶³ Orhan Türkdoğan, **Güneydoğu Kimliği**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 1998, s. 282-283

⁶⁴ Will Kymlicka, **Multicultural Citizenship**, Oxford, (y.y.), 1995, (s.y.); Zik. Hande Kolçak Köstendil, "Kimlik ve Vatandaşlık : Kavramlar Ve AB'deki Uygulamalar", **Stratejik Öngörü**, Y. 2, S. 4, 2005, s. 156

Etnik azınlıklar, milletlerarası antlaşmalarla gündeme gelirler; kültürel veya ırki özellikleri ile hâkim kültürden farklıdırlar ve sosyal dezavantajları ile belirlenirler. (Meselâ, Batı Trakya'daki Türk azınlık, Irak'daki Türkmenler vb.)⁶⁵

1.5 ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

II. Dünya Savaşı ve özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra sıkça üzerinde durulan küreselleşme olgusuyla birlikte etniklik ve çokkültürlülük tanımları hız kazanmış; Türkiye'nin de farklı etnik gruplarıyla birlikte çokkültürlü bir yapıda olduğu -özellikle Batı tarafından- gündemdeki yerini almıştır.

Modern ulus-devlette bütün bireyler kamusal alanda eşittir. Ancak çokkültürcülük politikasını savunanlar, temel hakların yurttaş bireylere değil, farklı kültürel kimliğe sahip gruplara veya bireylere verilmesini gerekli görür. Ne var ki; çokkültürcülük, milli kültür etrafındaki toplumsal bağı zedeleyerek insanların birlikte hareket etmelerini ve içinde yaşadıkları topluma olan bağlılıklarını şüpheli hale getirir ve zayıflatabilir.⁶⁶

Çokkültürlülük daha çok yoğun göç alan ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelerde uygulama alanı bulmuştur. Çünkü karmaşık (heterojen) yapılarda ve sadece anayasadan kaynaklanan vatandaşlığın geçerli olduğu toplumlarda, çokkültürlülük birleştirici bir rol oynar. Aslında çokkültürlülük eritmeci politikalara geçişte -Avrupa'dan farklı olarak- yumuşak bir zemin meydana getirir; bütünleştirici bir kimlik süreci görülür. Bir süre sonra yabancı kaynaklı ve genelde göçmen nüfus, kendi kültürüyle yabancılaşmakta, anadil zamanla yabancı dil haline gelmekte ve kimliğini kaybetmektedir. Resmi dil ABD'de İngilizce, Kanada'da Fransızca ve İngilizce'dir.

Diğer bir örnek ise; karmaşık olmayan, homojen yapılarda toplumun yapı özelliklerine rağmen çokkültürlülüğe zorlanmasıdır. Türkiye ve diğer bazı ülkeler buna bir örnektir. ABD ve Kanada gibi ülkelerde çokkültürlülük politikaları sosyal bütünleştirici yönde hatta eritmeye yönelik (asimilasyon) bir geçiş olarak kullanılırken; Türkiye'de ve Türkiye gibi ülkelerde milli direnci kırmak, farklılıkları kurumlaştırmak ve etnik gruplar oluşturabilmek amacıyla değerlendirilmektedir.⁶⁷

Günümüzde ABD'de yaklaşık iki yüz, Fransa'da beş, Almanya'da dört etnik grup vardır. Bu etnik grupların hepsi yasalar çerçevesinde "Ben Fransızım.", "Ben Almanım." demek zorundadırlar. Aksine uygun hareket edemezler.⁶⁸

Bu şekilde hareket eden Avrupa devletleri eleştirilmezken Türkiye'ye dayatılan etniklik ve çokkültürlülük iddiaları düşündürücüdür.

⁶⁵ Erkal, **a.g.e.**, s. 24

⁶⁶ Feridun Timur, "Çokkültürcülük, Modern Ulus-Devlet Projesine Bir Alternatif mi?", **Türkiye Ve Siyaset**, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001, s. 99-100

⁶⁷ Erkal, **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, s.215-216

⁶⁸ Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004, s. 565

Birer göçmen toplumu olan ABD, Kanada ve Avustralya toplumsal uyumu sağlamak amacıyla 1960'lara kadar Anglo Uyum Modeli'ni uygulamışlardır. Bu politikanın temelinde, göçmenlerin kendi kültürel kökenlerini terk etmeleri ve tamamen içinde buldukları kültürel normları kabullenmeleri beklentisi vardır.⁶⁹

Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenen kültürel anlayış ve politikaların etkisiyle Anglo Uyum Modeli terk edilerek göçmenlerin ve etnik grupların geçmişten gelen özelliklerini korumalarına yönelik bir politika benimsenir. Bu aşamada Toplumsal Bütünleşme (integration) Modeli kabul edilir.⁷⁰

Toplumsal Bütünleşme Modeli ile asimilasyon modeli arasındaki geçirgenliğin tepki çekmesi neticesinde, Toplumsal bütünleşme modelinin bir adım ilerisinde olan ABD orijinli "eritme potası" (melting pot) modeli 1970'li yıllarda oluşturulur. Terim ilk olarak Kanada'da kullanılır. Fakat Fransız azınlığın çokkültürlülük talepleri yerli halk arasında tepkiye yol açtığı için, çokkültürlülüğün gerektirdiği politikalar hemen uygulamaya konulmaz ve 1980'li yıllar beklenir.⁷¹

ABD ve Kanada gibi ülkelerde çokkültürlülük, farklı etnik kimliklere sahip toplulukların kendi kimliklerini onaylıyor gibi gözükse de; aslında uzun bir zamana yayılmış eritme (asimilasyon) politikasıdır.

"Avrupa'da yaygın olan çokkültürlülüğün kaynakları ise; şunlardır:

- a) Bu ülkelerin uzun süren bir sömürgeleştirme dönemi yaşamaları ve daha sonra sömürge ahalisine vatandaşlık vermeleri,
- b) II. Dünya Harbi'nin milyonlarca insanın ölümüne yol açmasıyla farklı etnik unsurların farklı devletlerin vatandaşları olmaları,
- c) II. Dünya Harbi'nden sonra gelişen ticaret sektörüyle coğrafi hareketliliğin artışı,
- d) 1960 sonrası işgücü açığı bulunan Avrupa ülkelerinin yabancı işgücü dolayısıyla işgücü çekmeleri ve bunların zamanla misafir değil; yerleşik hale gelmesi, ev sahibi ülkelerin reddetmesine rağmen bunların etnik grup meydana getirmeleri.⁷²

Prof. Dr. Mustafa E. Erkal, homojen toplumu, etnik ve yan kültür farklılıklarının hâkim kültürle asgari seviyede bulunması, şeklinde tarif etmektedir.⁷³

Amerikalı sosyal bilimci Arend Lijphart'ın belirttiği gibi, ABD standartlarına göre, nüfusun %80'inden fazlası aynı dili konuşuyor ve aynı dini kabul ediyorsa; o ülke homojen ülkedir. Bu şartlara göre; Türkiye'de Türkçe konuşan, Türk kültürüne ve aynı dine mensup büyük çoğunluk Türk insanından oluştuğu için Türk toplumu homojen bir toplumdur.⁷⁴

⁶⁹ Celalaettin Vatandaş, **Çokkültürcülük**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2002, s. 25

⁷⁰ A.e., s. 26

⁷¹ A.e., s. 29-30

⁷² Erkal, a.g.e., s. 204-205

⁷³ Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, s. 21

⁷⁴ Türkdöğün, a.g.e., s. 567

Buna rağmen, AB'nin Türkiye'ye karşı tutumu dikkat çekicidir. Türkiye'ye; Kopenhag Kriterleri dışında “Güneydoğu sorunu, Türk-Yunan, Ege sorunu, Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu ve azınlıkların Lozan Antlaşması'ndan farklı tanımlanmaları” gibi maksatlı sorunlar sunulurken bunların çözülmesi istenmektedir. AB, Batı ülkeleri ve küreselleşmenin başını çeken ABD, Orta Doğu'da çokkültürlülük politikalarıyla sınırların yeniden çizilmesini, yeni etnik kimliklerin üretilmesini hedeflemektedir.

1.6 ERİTME (ASİMİLASYON)

Eritme (asimilasyon), “farklı kültürlere sahip olan bireyleri ya da grupları ortak bir kültür ve kimlik altında tek bir grupta tam olarak birleştirme”⁷⁵ şeklinde tarif edilmektedir. Eritme (asimilasyon), grupların biyolojik olarak birleşmesini gerektirmez.

“Asimilasyon, azınlık grubun ana gruba sosyal mesafeye dayanan özelliklerinin ve hayat tarzının hâkim (dominant) gruba uydurulması sürecidir. Asimilasyonda kültürel baskı ve zorlama aranır.”⁷⁶

ABD ve Avrupa'nın eritmeci politikaları sonucu bugün bir çok zenci Afrikalı kimliğini kaybetmiştir.

“Asimilasyon; farklı dil, din, örf ve âdete, geleneklere, tarih şuuruna sahip sosyal gruplar arasında gerçekleşebilir. Nitekim, bir zamanlar Kıbrıs'ta EOKA tarafından, son yıllarda ise Bulgaristan'da, Batı Trakya'da eritilmek istenen, Kuzey Irak'ta, Kerkük'te yok farz edilen, dilleri, konuşmaları ve ibadetleri yasaklanan, örf ve âdetlerine göre yaşama hakkından mahrum bırakılan, isimleri zorla değiştirilen soydaşlarımız Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları Yasası'na rağmen; her türlü kötü muamele ile karşı karşıyadırlar.”⁷⁷

Tezimize konu olan Hemşinlileri Ermenilikle ilişkilendiren yazarların bir iddiası da; Osmanlı Devleti'nin eritme politikası uyguladığıdır. Oysa ki; Anadolu'da yaşayan Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Süryaniler vb. gruplar dinlerini hiçbir zaman zorla değiştirmemişlerdir. Müslim, gayrimüslim ayrımı dışında bir tasnife tâbi tutulmamışlardır.

⁷⁵ Sezgin Kızılcılık ve Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, 4. Baskı, İzmir, Saray Kitabevleri, 1996, s. 49

⁷⁶ Erkal, **Etnik Tuzak**, s. 147

⁷⁷ Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İstanbul 2006, s. 287

Büyük Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları İslâmlaştırmayı hedef edinmişlerdir. Türkleştirme ise; fethedilen bölgelere Orta Asya'dan göç eden Türk boylarının yerleştirilmesiyle olmuştur. Bu anlamda Anadolu'nun Türkleştirilmesi, Balkanların Türkleştirilmesi derken ifade edilen şey budur.⁷⁸

Anadolu'nun Türkleştirilmesinde bir diğer safha; Acemi oğlan toplama yani devşirme usulüyle olmuştur. Burada gönül rızasıyla İslâm'ı benimseyenler Osmanlı'ya hizmet etmişlerdir. Fakat bunlar küçük çaplı olaylardır. Geniş çaplı ihtida olayları (din değiştirme) genellikle Arnavutluk ve Bosna Hersek yörelerinde görülmüştür. Ancak, bu olay bir hoşgörü ortamında gerçekleştirilmiş, asla zorlama yoluna gidilmemiş ve ihtida edenlerin etnik yapıları değil; dini yapıları değişmiştir.⁷⁹

Asimilasyonla karıştırılabilen kültürleşme kavramını açıklamakta da fayda vardır.

“Kültürleşme, iki farklı kültürel sistem arasındaki ilişkiyi ve kültürel alışverişi anlatmak için kullanılır. Kültürleşmenin çeşitli örnekleri vardır. Türk tarihinde Göktürk Yazıtları'nda eleştiri ile zikredilen, Çinlilerin ipekli giysilerine, kadınlarına ve hayat tarzına yönelerek kendi benliğini unutan Türklerin varlığı bir kültürleşme olayıdır.”⁸⁰

Asimilasyonla yanlış bir şekilde aynı anlamda kullanılabilen kültürleşmede herhangi bir baskı ve zorlama yoktur. Farklı kültürlerin birbirlerini etkilemesinden kaynaklanır.

1.7 MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik ait olduğu millete mensup olma şuurunu paylaşmaktır.

“Milliyetçilik, en kısa ve umumi tarifi ile, insanın sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanmasıdır. Bu bağlılık, milletin diline, dinine, ahlâkına, maddi-manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alâka beslemek; milletin varlığını geliştirme, kudretini artırma, ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanmak suretinde belirir.”⁸¹

“Sosyoloji bilimine göre insanların ilk topluluğu hord yani sürü halinde yaşayan topluluktur; sonra klan, muvati, fratri ve nihayet torağa yerleşme yani aşiret, kabile, feodalite, imparatorluk ve nihayet millet merhalesi bunları izler. O halde toplumların bir evrimi vardır. Bugünkü millet toplulukları artık bir kabile ve aşiret, klan değildir. Belirli bir toprak üzerinde devlet otoritesiyle belirlenmiş hukuki bir organizasyonla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu millet topluluğu içinde bir çok etnik ve azınlık gruplar sayılabilir. Bunlar yasalarla belirlenmiş eşit haklara sahiptirler; hiçbir kimsenin diğerlerine göre bir imtiyazı yoktur. İşte milliyetçilik, yasa karşısında eşit olan insanların bir araya getirdiği birlik duygusudur. Gökalp buna aidiyet şuru diyordu. Yani millet seviyesine yükselmiş bir

⁷⁸ Türkdoğan, Milliyetçilik ve İslâmcılık Üzerine, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Y. 8, S. 95, Kasım 1994, s. 11

⁷⁹ A.e., s. 12

⁸⁰ Sezal vd., a.g.e., s. 118

⁸¹ Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 17

toplulukla ilişkili olma zihniyeti. Burada ne kan, ne de ırk söz konusudur. Sadece duygu ve birlik bütünleşmesi esastır.”⁸²

Bazı yazarlar milliyetçiliğin ortaya çıkışını Batı'nın tarihine göre ele almaktadırlar.

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile milliyetçiliğin ortaya çıkışı arasında tarihi bir paralellik vardır. Her ikisi de, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilâli'nin sonucunda oluşmuştur. Ulus dayanışması, devletin zeminini din, kavim, krallık ekseninden çıkarıp lâik, demokrat zemine oturtmuştur. Ulus dayanışması ise; eşit haklara sahip bireylerin, kendi kendilerini belirlemeleriyle bağlantılıdır. Bir ulusun kendi kendini belirleme hakkına sahip olması, her türlü dış müdahalelere karşı çıkararak kendi kendini yönetmek istemesi anlamına gelir. Bu istek de ekonomik ve siyasi bakımdan bağımsız bir devlet yapısıyla mümkün olur.⁸³

Ancak, milliyetçilik toplumsal, siyasi ve fikri bir arka plâna sahip olsa da her millette milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve meşruluk kazanması birbirinden farklıdır. Meselâ, Almanlar kültür ve ırkı, İngilizler maddi ve teknolojik refahı, Fransızlar dil ve kültürü milliyetçiliklerinin çıkış noktası olarak kabul etmektedirler.⁸⁴

Türk milliyetçiliğinin ise; önemli bir özelliği vardır ki, o da; tarihte ilk defa görülmesi ve insanlık tarihinin en ileri safında bulunmasıdır. Batı'da milliyetçilik akımlarının 18. Yüzyılda belirlediği, bu fikirlerin yayılmasında Alman ve İtalyan siyasi birleşme hareketlerinin esas alındığı kabul edilir ve bize de Batı'dan geçtiği söylenir. Fakat Avrupa için doğruluğu geçerli olsa da; Türk tarihi yönünden kabul edilebilecek bir gerçek değildir. Çünkü; Türklerde milliyetçiliğin bundan iki bin yıl öncesine ait izleri özellikle Avrupalı bilginler tarafından tespit edilmiştir.⁸⁵

“Fransız milletin doğuşunda önemli yeri olan dil birliği, İsviçre’de geçerli değildir. İsviçre, ortak vatan, ortak tarih ve ortak siyasi kurumlara önem verir. Amerika anayasaya sadakati ve Amerikalılık ideallerini ön plâna geçirmeğe çalışır. İsrail ise; Dünyanın dört bucağından toplanmış, ırkları, renkleri, dilleri, yaşama tarzları, kültürlerinin önemli unsurları birbirinden çok farklı unsurları, sadece din bağı ile birleştirerek ve İbranice öğretmeğe çalışarak bir millet oluşturma yolundadır.

Türk milletini birleştiren bağlar çok çeşitli, köklü ve güçlüdür. Ortak devlet, ortak tarih, ortak kader, ortak kültür, ortak manevi inançlar, ortak dil, geleceğe dönük ortak idealler gibi pek çok bağ yanında, her karışı birlikte savunulmuş ve savunulacak olan ‘bölünmez ortak vatan’ unsuru da Türk milliyetçiliğinin dokusunda son derece önemli bir yer tutar.”⁸⁶

⁸² Türkdoğan, **a.g.m.**, s. 14

⁸³ Ali Osman Gündoğan, “Devlet ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı**, Y. 6, S. 21, Kasım-Aralık-Ocak 2002-03, s. 184-185

⁸⁴ Hakan Poyraz, “Telaffuz ve Gramer Açısından Milliyetçilik”, **Türk Yurdu**, C. 19, S. 156, 1999, s.139-141; Zik. Gündoğan, **a.g.m.**, s. 182

⁸⁵ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 18-19

⁸⁶ Feyzioğlu, **a.g.e.**, s. 79

Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'a göre; "milliyetçilik, kendi milliyeti dışındakileri aşağılamak, dışlamak değil; başkalarıyla Dünyayı eşit, âdil, anlamlı ve istismar edilmeden paylaşılabilirlik şuur ve olguluğa erişmedir."⁸⁷

Bizim milliyetçilik anlayışımız, hakka, adâlete saygılı, milli kültürümüzün geliştirilmesine ve aynı zamanda Dünya medeniyetinin yücelmesine katkıda bulunan bir düşünce tarzıdır. Türk milliyetçiliği hiçbir zaman ırkçılık halini almamıştır. Aksi halde milyonlarca Türkün kaybedilmemesi ve yeryüzü nüfusunun da yarıya inmesi gerekirdi. Ayrıca, Türk milliyetçiliği bir din davası da değildir; çünkü, Türkler din konusunda çok geniş bir hoşgörüyü sahiptirler.⁸⁸

"Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı akılcı, çağdaş, medeni, ileriye dönük, demokratik, topalayıcı, birleştirici, yüceltici, insani ve barışçıdır. Böyle bir milliyetçilik anlayışı, milliyetçilikle taban tabana zıt olan komünizmle yan yana gelemeyeceği gibi, ırkçılıkla, totaliter faşizmle, şövenizmle, teokratik düzen savunuculuğuyla da bağdaşmaz."⁸⁹

Milliyetçilik ve ırkçılık kavramları birbirine karıştırılabilmektedir; fakat ikisi aynı şeyler değildir.

"İrkçilik düşüncesi ve bu düşünceden kaynaklanan ırkçılık politikası insanları, insanlığı yaradılıştaki, doğuştan birbirlerinden farklı değerlerde görmeğe, insanlar, toplumlar arası ilişkilerde eşitsizliği esas almağa dayanır. İnsanlığın birliği, bütünlüğü fikrini reddeder. Ayrı soy (ırk) kümeleri olarak görmek ve sınıflandırmak istedikleri toplumlar, milletler arasında yaradılış farkından doğduğunu ileri sürdükleri mevhum eşitsizliğe; yetenek ve değer puanlamasına dayalı yeni bir siyasi-iktisadi hiyerarşi kurmayı ve korumayı hedef alır."⁹⁰

İrkçi düşünce kendi kavmi dışındaki kavimlere yaşama hakkı tanımayarak onların yaratılış sebebinin kendine hizmet olarak görür. Bunun en belirgin ve somut örnekleri de Avrupa'da hatta Güney Afrika'da renk ırkçılığı şeklinde belirmektedir.⁹¹

Küreselleşme ile birlikte yükselen milliyetçilik hareketleri dışarıya karşı milli ölçekte bir sınırlanma ve tepki doğurmuştur. Diğer taraftan bazı toplumlarda bu değişik bir yön çizerek mikro milliyetçilik şekline de bürünmüş veya bürünmeye destek görmüştür.

1.8 SOSYAL YAPI

Sosyal yapı, sosyolojideki temel kavramlardan birisidir; toplumların dokusunu ortaya koyar.

⁸⁷ Erkal, **a.g.e.**, s. 55

⁸⁸ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 22

⁸⁹ Feyzioğlu, **a.g.e.**, s. 44

⁹⁰ Muzaffer Özdağ, "İrkçilik Üzerine", **Tarih ve Toplum**, C. 12, S. 68, Ağustos 1989, s. 41

⁹¹ Erkal, **Etnik Tuzak**, s. 37

“Sosyoloji, sosyal ilişkiler ve bu ilişkilerin nasıl teşkilatlandığı ve düzenlendiği üzerinde duran bir ilimdir. Sosyoloji, sosyal münasebetlerle, sosyal teşkilatlanma şekli ile, sosyal olay ile ve sosyal gruplarla ilgi kurarken konuya ikili bir yaklaşımda bulunulur. Bu iki yaklaşım Sosyolojinin ilgi kurduğu konuları sosyal yapı (statik) ve sosyal değişimin (dinamik) gösterdiği veya ortaya çıkardığı özellikler bakımından incelemektir.”⁹²

Sosyoloji, toplumu ve toplum olaylarını irdeleyen, açıklayan ve olaylar arasındaki ilişkileri kuran bir bilimdir. Bu bakımdan sosyal yapıyı ve sosyal yapıda meydana gelen değişimleri de inceler. Bunu yaparken topluma bütüncü bir gözle bakar.

“Etkileşim, sosyal yaşamın temel sürecidir. Özellikle sembolik etkileşim sosyolojide önemlidir. Çünkü statüler; normlar, değerler ve karşılıklı ilişkilerle ilgilidir. Bireyler diğerlerinin farkına varırlar, düşünce ve duygu alışverişinde bulunurlar ve birbirlerinin davranışı üzerinde önkestirimde bulunurlar. Önkestirimleri çerçevesinde birbirlerini etkileyen sözler söylerler, davranışta bulunurlar. Diğer bir deyişle; insanlar karşılıklı etki ve tepki dünyasında yaşarlar. Bu karşılıklı etki ve tepki sürecine sosyal etkileşim denmektedir. Sosyal etkileşim, sosyal ilişki örüntüleri oluşturur. Bu etkileşim örüntüleri sayesinde sosyal ilişkiler kurulur ve sonuçta da sosyal yapı ortaya çıkar.”⁹³

R. K. Merton, sosyal çevreyi ikili bir yaklaşımla açıklamaktadır.

“R. K. Merton’a göre, ferdi saran sosyal çevre ikili bir özellik taşır. Bunlar ‘kültürel yapı’ ve ‘sosyal yapı’dır. Kültürel yapı, toplum hayatındaki değer hükümlerini, normları ve inançları kapsar. Sosyal yapı ise; toplum hayatında somut olarak görülen sosyal ilişkiler ve sosyal teşkilatların nasıl işlediğidir. Bu konuda, Sorokin’in aynı ayrım üzerinde durduğunu görüyoruz.”⁹⁴

Bazı yazarlara göre; kültürel ve siyasal yapının oluşumunda sosyal yapı önemli bir faktördür.

Sosyal yapı, kültürel ve siyasal yapıyı da belirlemektedir. Bunun iki temel nedeni vardır. Birinci neden, tarihsel süreçtir. İnsanoğlu bir arada yaşamaya başladıktan sonra birbiriyle ilişki kurmuş ve bunun sonucunda da anlamlar, değerler, kurallar (kültürel yapı) ve yönetim biçimleri (siyasal yapı) oluşmuştur. Bütün bunlar, insanların bir arada yaşamasının ürünüdür. İkinci neden, kültürel yapı ile siyasal yapı ortaya çıktıktan sonra görülür. Toplumdaki normlar, değerler vb. sosyal yapı tarafından belirlenmektedir.⁹⁵

⁹² Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, s. 9

⁹³ Sezal vd., **a.g.e.**, s. 87

⁹⁴ Erkal, **a.g.e.**, s. 192

⁹⁵ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları Ve Türkiye Gerçeği**, 9. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002, s. 33

W. Mills'e göre de; toplumsal yapının incelenme nedeni, toplumsal yapıların ne olduklarını ve nasıl denetim altına alınabileceklerini gösteren yolları bulabilmektir.⁹⁶

Sosyal yapıyı üç ana başlık altında ele alabiliriz:

- 1) Kültürel yapı özellikleri (değer hükümleri, örf ve âdetler, sosyolojik ve ekonomik davranışları etkileyen, şekillendiren faktörler)
- 2) Fiziki yapı özellikleri (nüfusun yerleşme ve barınma tarzı ve şekilleri)
- 3) Sosyal tabakalaşma (nüfusun zamana göre değişen hiyerarşik sıralanması)

1.8.1 NÜFUS

Sosyal yapıyı oluşturan unsurların en önemlisi nüfustur. Sosyal yapı, nüfusta meydana gelen değişimlerden hem etkilenmekte, hem de onu etkilemektedir. Çünkü; nüfus olmadan bir toplumdaki bahsedilemez.

Durkheim, toplumbilimi için nüfusun büyüklüğünü temel bir öge olarak kabul ederek toplumları büyüklüklerine ve yoğunluklarına göre sınıflandırır. Büyüklük terimiyle, toplumsal birimlerin (kentler, bildirişim ve ulaşım araçları) gelişmesi olgusuna bağlı olan *materyal yoğunluk* ile sadece ekonomik yönden değil; kültürel alanda da ilişki kuran bireylerin sayısı ile ölçülen *moral yoğunluk* arasında bir fark olduğunu belirtir. Durkheim'a göre, büyüklükteki artış genellikle yoğunlukta da artışa sebep olmakta ve her iki etmendeki değişimler de birlikte sosyal yapıda değişime neden olmaktadır.⁹⁷

Nüfus canlı ve dinamik bir yapı göstermektedir. Dolayısıyla, nüfusun hem üretici hem de tüketici özelliği vardır. Ayrıca, nüfusun niceliğinin yanında niteliği de (eğitim durumu, gelir düzeyi, sosyo-kültürel düzeyi) önemlidir.⁹⁸

Ülkemiz açısından baktığımızda, Türkiye'deki nüfus artışının nedenleri arasında doğurganlık düzeyinin yüksekliği gelmektedir. Bu noktada genç bir nüfusa sahip olmamızın etkisi fazladır. Ayrıca, giderek iyileşen sağlık ve yaşam koşulları çocuk ölümlerini azaltırken; insanların yaşam sürelerini de uzatmıştır.

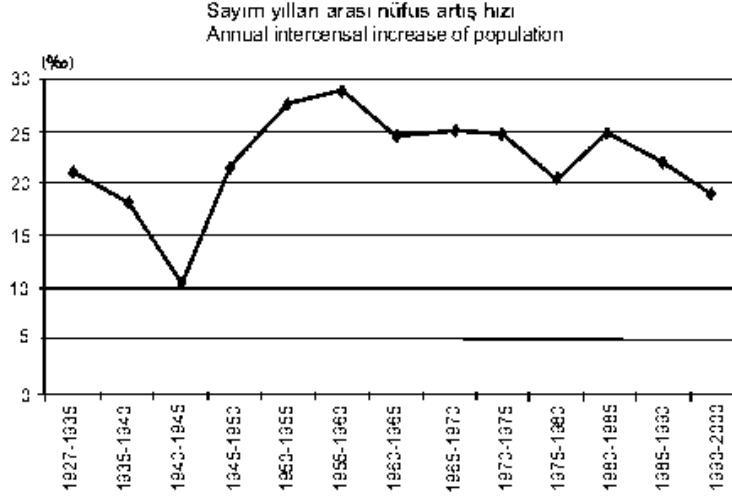
Aşağıdaki grafikte, (Grafik 1) 1927-1990 yılları arasında Türkiye'deki nüfus artış hızı gösterilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte 1927-1990 yılları arasında Türkiye nüfusunda bir artış gözlenmektedir. 43 milyonluk bu artışın 2.2

⁹⁶ C. W. Mills, **Toplumbilimsel Düşün**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Der Yayınevi, 2000, s. 285-286

⁹⁷ T. B. Bottomore, **Toplumbilim**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Der Yayınevi, 2000, s. 87

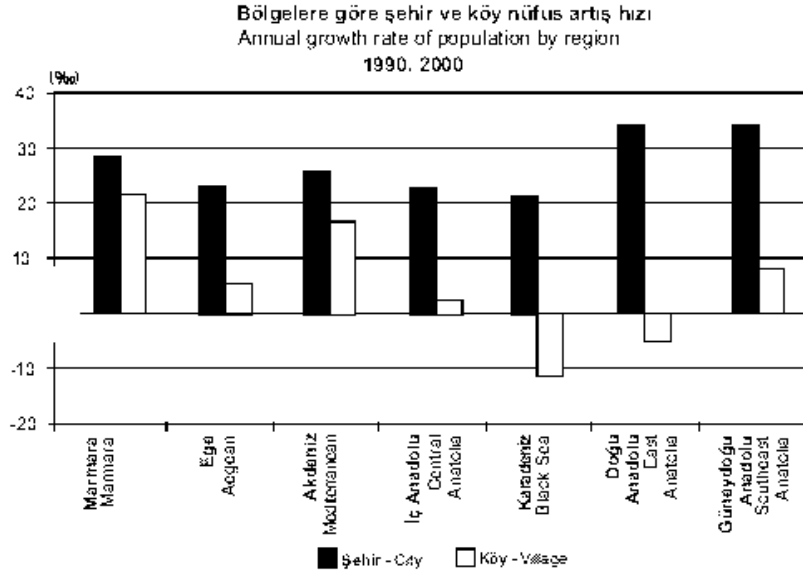
⁹⁸ Ethem Yıldız ve Muammer Ak, **Doğu Karadeniz'de Kültürel Kimlik**, İstanbul, Çatı Yayınları, 2002, s. 300

milyonu (yaklaşık %5'i) dışarıdan gelen göçlerle kazanılmıştır. 1939 yılında Hatay'ın anavatanına katılması da nüfusta küçük bir miktar artışa sebep olmuştur. (208.116 kişi)

Kaynak: “Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004”, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr>, 15.04.2006

Bir sonraki grafiğimizde de, (Grafik 2) bölgelere göre şehir ve köy artış hızı gösterilmektedir. Bu grafikten de görüldüğü gibi, en fazla köy nüfus artış hızının yaşandığı bölgemiz Marmara Bölgesi olurken; Karadeniz Bölgesi'nde köy nüfusunun ciddi oranlarda azaldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni arasında; tarım alanlarının çok dar oluşu, otlakların azlığı ve tarım ve hayvancılık dışında (özellikle Doğu Karadeniz Bölümü'nde) ekonomik gelir sağlayacak yeterli yatırımın yapılmamış olması nedeniyle işsizlik oranlarının yüksek oluşu gelmektedir. İleriki bölümlerde de görüleceği gibi, Hemşinlilerin de bu yöreden göç etmelerindeki en önemli neden işsizliktir. Dolayısıyla Karadeniz Bölgesi'nde (dışarıya en çok göç veren bölge olduğu için) nüfus artış hızı düşüktür.

Kaynak: “Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004”, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr>,
15.04.2006

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÜLTÜRÜYLE HEMŞİNLİLER

Özellikle 1980'lerden sonra hız kazanan küreselleşme olgusu ile birlikte; çok kültürlülük ve etniklik çatışmaları hız kazanmıştır. Böyle bir ortamdan, Türkiye de etkilenmiştir. Türk kültürüne mensup ve Türk kültürünün ayrılmaz birer parçası olan Çerkezler, Pomaklar, Yörükler, Kürtler, Zazalar gibi grupların sayıları her geçen gün maksatlı bir şekilde arttırılmakta ve Türk Milletine ve milli kimliğe yabancılaştırılarak ötekileştirilmektedir.

Türkiye'yi mümkün olduğu kadar etnik gruplara ayırma gayretindeki çevrelerin¹ son tezlerinden bir tanesi de; Hemşinli Türklerle ilgilidir. Hemşinlilerin; **Türkiye'deki etnik gruplardan birisini oluşturdukları, geçmişteki bir dönemde Hıristiyan ve Ermeni kökenli oldukları fakat Osmanlı Devleti yönetimiyle birlikte asimile edilerek Müslümanlaştırıldıkları ve Ermeni kimliğini de kaybederek Türkleştirildikleri, bugün için ise Ermeni kültürünü kısmen de olsa yaşatmaya çalıştıkları** iddia edilmektedir.

Aslında, sözde Ermeni soykırımı iddialarıyla da Türkiye'ye dayatılan Ermeni sorununun arkasında “Şark Meselesi”nin yattığı söylenebilir. Anadolu, Hıristiyanlığın doğduğu kutsal topraklar olarak belirtilmekte ve konu daha çok din yönünden ele alınmaktadır.²

Aynı şey Hemşinliler için de söz konusudur. Hemşinlilerin daha önceden Hıristiyan oldukları vurgulanarak *din üzerinden* propaganda yapılmaktadır. Anadolu'daki Türk varlığı Malazgirt Zaferi'nden sonra başlatılmakta ve Selçuklulardan önce Anadolu'da yaşayan halkın -Hıristiyan kimliği dikkate alınarak- Türk olmadığı iddia edilmekte, Hemşinliler de bu iddialardan nasibini almaktadır.

Oysa ki; Anadolu'daki Türk varlığını sadece Müslüman Selçuklu Türkleri'yle başlatmak yanlıştır. Anadolu'daki Türk varlığının ve kültürünün izleri binlerce yıl önceye dayanmaktadır. Çok yakın bir zamanda, 2003 yılı baharında, Hakkari'nin Yüksekova İlçesi'nde yapılan kazılarda bulunan “balbal”ın (eski Türklerde mezar taşı) Göktürk

¹ Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1999, s. 99

² Nihat Çetinkaya, “Türkiye'ye Dayatılan Ermeni Sorununun Tarihsel Derinliği”, (Çevrimiçi) <http://www.turkdirlik.com>, 24.02.2006

balballarıyla örtüştüğü, üzerinde Göktürk harfleriyle yazılar bulunduğu tespit edilmiştir. Selçuklularla başlayan dönem Müslüman Türkler dönemidir.³

Hemşinlilerin bir etnik grup olarak Ermeni kültürünü ve kimliğini taşıdıklarını iddia eden yazarların dayandıkları noktalardan biri; **Hıristiyanlıktır**. Hemşinlilerin daha önceden Hıristiyan oldukları ve Gregoryan Kilisesi'ne bağlı oldukları öne sürülerek konu öncelikle din yönünden ele alınmakta ve etniklik göz ardı ettirilmek istenmektedir.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdurrahman Küçük ise; Gregoryan Hıristiyanlığı hakkında şunları söylemektedir:⁴

“Gregoryan Hıristiyanlığı, diğer Hıristiyan gruplardan farklıdır. Diğer Hıristiyan gruplar ismini, ya doktrinden ya ülkeden veya tarihi olaydan almaktadır. Halbuki Gregoryan Hıristiyanlığı adını, belli bir bölgeye Hıristiyanlığı taşıyan Part/Türk asıllı bir kimsenin vaftiz isminden almaktadır. Gregoryan Hıristiyanlığı, ‘Ermenistan’ diye bilinen bir bölgede yaşayan Hayk, Türk, Pers, Grek, Gürcü gibi ‘etnik unsurları’ bir araya getiren ve bir şemsiye altında toplayan Hıristiyanlıktır.”

Gregoryan Hıristiyanlığı, Horasan’dan göç eden Part asıllı Arsaklılardan Aziz Greguvar tarafından yayılmış ve Hıristiyanlık Küçük Arsaklı Hanedanı zamanında ilk defa resmen devlet dini olarak kabul edilmiştir. Bu bilgiler, Küçük Arsaklı Kralı “büyük” unvanlı III. Tridat’ın (MS 287-330) kâtibi Agathangelos’un yazdığı MS 226-330 yıllarını kapsayan “Kral Tridat Tarihi” nin Yunanca ve Latince nüshalarında yer almaktadır. Bu nüshalar daha sonra V. Langlois tarafından Fransızca’ya tercüme edilerek ilk defa neşredilmiştir.⁵

Görülüyor ki; Gregoryanlık, adını Aziz Greguvar’ın adından almaktadır. Bu mezhebin Ermeniliğe ait bir mezhep gibi görünmesinin nedeni; kilise birliğinden dolaydır.

Hemşinliler geçmişteki bir dönemde Ermenilerle aynı mezhebe bağlı kalmışlardır.⁶ Fakat arada bir soy ve kan bağı yoktur. Dolayısıyla Hıristiyanlıkla ilişki kurarak Hemşinlileri Ermeni kökenli göstermek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Ayrıca, Türklerin İslâmiyet’ten başka dinleri (Hıristiyanlık ve Musevilik) kabul

³ A.y.

⁴ Abdurrahman Küçük, “Gregoryan Hıristiyanlığın Türklerle İlgisi Üzerine”, **Prof. Dr. Abdülhaluk M. Çay Armağanı**, C. I, Ankara, (y.y.), 1998, s. 679; Zik. Çetinkaya, **a.g.m.**, s. 13

⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu, **Dede Korkut Oğuznameleri**, II. Kitap, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 46

⁶ Remzi Yılmaz, **Hemşin’in Tarihi Köklerine Doğru**, İstanbul, Kumsaaati Yayınları, 2003, s. 165

ettikleri tarihi kayıtlarda mevcuttur ve günümüzde de Hıristiyan ve Musevi Türkler bulunmaktadır.

Dikkat edilirse; etnik ve mezhep farklılıklarının gündeme getirildiği yerler, Protestan Misyoner Örgütlerin kendilerine üs olarak seçtikleri yerlerdir. Örnek vermek gerekirse, Protestan Misyoner Örgütlerin hedef kitleleri; Diyarbakır'da Kürtler; Sivas'ta Aleviler; Hopa'da Lazlar, Gürcüler ve Hemşinliler; Trabzon'da Pontuşçular; Antakya'da Nusayriler; İstanbul, Ankara ve İzmir'de özellikle dini duyarlılığı zayıf üniversitelilerdir.⁷

Aslında, konunun arka plânında Anadolu'nun Türklerin anayurdu olmadığı düşüncesi olabilir. Türklerin Anadolu'ya 1071 tarihinden sonra Selçuklu Türkleri'yle birlikte geldikleri, Anadolu'nun otokton halkının Rumlar ve Ermeniler olduğu, Doğu Anadolu ve Türkiye'nin doğu kesimlerinin Ermenilerin anayurdu olduğu ifade edilmekte; Doğu Anadolu'nun Ermenilerden istilâ yoluyla alındığı ileri sürülmektedir.

Selçukluların ve Osmanlıların "Ermenilerin" topraklarını işgal ettikleri yönündeki iddia yanlıştır. Selçuklular Doğu Anadolu'yu Ermenilerden değil; Bizanslılardan almıştır. Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde bir başka devlete tâbi durumda bile bir Ermeni Beyliği yoktur. Ermeni tarihçi Asoghik'in "Ermeniler Bizans'a olan düşmanlıkları nedeniyle Türklerin Anadolu'ya gelmesine sevinmişler, hatta Türklere yardım etmişlerdir." sözü bu olguyu doğrulamaktadır. Doğu Anadolu, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde Akkoyunlular ile Safevilerden; Güney Anadolu ise, Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır Memluklarından alınmıştır.⁸

Konuya açıklık getirmek için Ermeni tarihine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Ermeniler kendi siyasi tarihlerini MÖ 323 yılından itibaren sekiz döneme ayırmaktadır. Bu dönemler şunlardır:

- 1) Ermeni Krallığı'nın ilk devri (MÖ 323 - MÖ 189)
- 2) Artaxias Hanedanı (MÖ 190 - MÖ 1 / Romalılar)
- 3) Türlü ecnebi hanedanı (MÖ 2 – MS 53 / Partlar)
- 4) Arsasideler devri (MS 53 – MS 429 / İran Hanedanı)
- 5) İran ve Bizans egemenliğinde MS 430'dan 634 yılına kadar
- 6) Arap egemenliğinde 636'dan 885'e kadar
- 7) Bagratid Hanedanı (885 – 1064 / Yahudi)
- 8) Ruben Hanedanı ki; son hanedandır. Büyük Ermenistan yıkılınca Klıkya'da "Küçük Ermenistan" kurulur. (1080) Fakat 1375 yılında Memluk Hükümdarı Baybars bu krallığa son

⁷ "Protestan Misyoner Örgütlerin Türkiye Haritası", (Çevrimiçi) <http://www.kutsal.kitaplar.net>, 24.02.2006

⁸ **Dokuz Soru Ve Cevapta Ermeni Sorunu**, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayını, 2005, s. 11-12

verdi. Kral V. Leon ve 40.000 esir Halep'e götürülerek orada iskân edildi. Bu topraklar da Mercidabık Savaşı (1516) sonucunda Yavuz Sultan Selim ile birlikte Osmanlılara geçmiştir.⁹

Ermeni tarihçilerin, Ermeni Krallıkları olarak belirttikleri Ermeni Beylikleri aslında, her zaman bir "suzerain"e bağlı "vassal"lar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu beyliklerin birçoğu da bölgede egemen olan yabancı devletler tarafından kurdurulmuş; Ermenileri kendi taraflarına çekmek veya başka bir güce karşı kullanmak isteyen hâkim devletler, kendilerine yakın gördükleri Ermeni ailelerini bu beyliklerin başına getirmişlerdir. Meselâ, Bagrat ailesinden Aşot'u ve Ardruzuni ailesinden Haçik Gaik'i Arap halifeleri prens yapmışlardır. Ayrıca *bey* veya *prens* unvanı verilen Ermeni ailelerinden bazıları da Ermeni değil; Pers soyludur.¹⁰

Hemşinlilerin Ermeni kültürünü ve kimliğini taşıdıklarını iddia eden yazarların dayandıkları noktalardan bir diğeri de; **Partların ve onların bir kolu olan Arsaklı Hanedanı'nın dönemidir.** Bu devletin bir Ermeni Beyliği olduğu öne sürülmektedir.

Arsaklıların tarihinden Türkiye'de ilk defa bahseden, büyük Osmanlı tarihçisi Münecim Başı A. Dede Efendi'dir. Bundan sonra da h. 1085'te (1675) Ebu-Bekr b. Behram-ud Dımışki tarafından Latince'den tercüme edilen Coğrafya-i Kebir'e bu kısım eklenmiştir.¹¹

Lev N. Gumilev, Arsaklı Hanedanı'nın ve Partların Turanlı (Türk) olduklarını yazar.¹²

Ermeni tarihçilerin, Ermeni hükümdarları olarak tanıttıkları Arsak, Pharaat, Mithridat, Sanadrug, Tridat gibi isimler de Part hükümdarlarıdır. Çok geniş bir alana yayılan Part İmparatorluğu, hâkimiyetini sağlamak için imparatorluğun bazı bölgelerine kendi soylarından olan ikinci dereceden ve kendilerine bağlı yöneticiler tayin etmişlerdir.¹³

"Partlar, Akamenler çağında Horasan bölgesinde yaşıyorlardı. İran'daki Part sülalesi, Sakaların bir kolu olan Parni (Aparni) kavminin liderleri olan Arsakes ve Tridates adlı iki kardeş tarafından kurulmuştu. Bunlar, İskender'in halefleri olan Selekileri yenerek Romalılar dışında dünyanın yegâne süper gücü halini alan bir imparatorluk tesis ettiler. Yine Prof. Frye'a göre, İran'ın doğusunda (Horasan'da) eskiden yaşayan kral ve kahramanlara ait destanlar muhtemelen Partlar zamanında yeniden canlandırılmıştı; zira onların çağı Doğu'da bir kahramanlık devri başlatmıştı. Partlara "kahramanlar" unvanı verilmiş; dilleri de pehlivanların dili olarak tanınmıştı."¹⁴

⁹ Y. Atilla Şehirli, "Tarihleri ve İddialarıyla Ermeniler", **Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi**, S. 171, Mart 2001, s. 52

¹⁰ **Dokuz Soru Ve Cevapta Ermeni Sorunu**, s. 10

¹¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.e.**, I. Kitap, s. 15

¹² Lev N. Gumilev, **Hazar Çevresinde Bin Yıl**, İstanbul, (y.y.), 2003, s. 81, Zik. Çetinkaya, **a.g.m.**, s. 5

¹³ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara, Yeni Matbaa, 1950, s. 91

¹⁴ Selahi Diker, **Türk Dili'nin Beş Bin Yılı**, İstanbul, Töre Yayın Grubu, 2000, s. 413

“Devirlerinin iki veya üç süper gücünden bir olmalarına rağmen Partlar, Müslüman tarihçiler tarafından ihmal edilmiş, büyük sülaleler dışında tutulmuş ve Gazzali’nin dediği gibi ‘ihtilaflılar’ grubuna sokulmuşlardır. Partların bu muameleye tâbi tutulmalarının başlıca sebebi onların halkın diliyle konuşup yazmaları olsa gerektir.”¹⁵

Part Devleti, MÖ 246 yılında Hazar Denizi’nin doğusunda kurulmuş daha sonra liderinin isminden dolayı bu devlete ‘Arsaklılar Devleti’ adı verilmiştir. Ermeniler bu dönemde bölgeye egemen olan Part ve diğer milletlerin yönetimi altında ve onlara tâbi olarak yarı bağımsız şekilde yaşamışlardır.¹⁶

Hemşinlilerle ilgili dile getirilen bir diğer husus da; **Osmanlı Devleti’nin eritme (asimilasyon) faaliyetleridir.** Ne Osmanlı, ne de diğer Türk devletleri (ister İslâmiyet’ten önce ister sonra) bir eritme programı uygulamamışlardır. Üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti böyle bir strateji uygulamak isteseydi; bugün yeryüzünden bir çok millet ve dil silinebilirdi. Türkiye’deki azınlıkların (Yahudiler, Rumlar, Ermeniler) bugün kendi kültürlerini yaşatabilmeleri ve kendi okullarında eğitim görebilmeleri Osmanlı Devleti’nin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin hoşgörüsüne bağlıdır. Kaldı ki; bir Bizans’ın, eski Gürcü ve Ermeni kiliselerinin eritme (asimile) ve misyoner faaliyetleri görmezlikten gelinmemelidir.

Bizans Devleti altıncı yüzyılın başlarından itibaren Anadolu’ya gelen Türkleri Hıristiyanlaştırarak askere almış ve onları Araplara, İranlılara ve Ermenilere karşı kullanmıştır. Bu dini, siyasi ve askeri politikalar Türkleri Rumlaştırmış; Doğu Anadolu’daki bir çok Türk uruğu da Ermeni kilisesinin misyoner faaliyetleri içinde Ermenileşmişlerdir.¹⁷

Yine altıncı yüzyılda (Karadeniz’in doğu sahillerinde) Justinianos’un bölge halklarını daha itaatli ve bağımlı hale getirmek için Hıristiyanlığı devreye koyması Rumca’nın; Gürcü kilisesine bağlı piskoposlukların etkisiyle de Gürcü dili ve kültürünün yayılmasına yol açmıştır.¹⁸

Yer isimlerinin bir çoğu kökü başka dillere ait olduğu için Yunanca eklerle Rumlaştırılmış ve kilisede kutsanmıştır. Bunların arasında Türk menşeli isimler de vardır: Turan’dan Turanoz (şimdiki Geçitli köyü Karadere/Rize), Tolun’dan Tolones (şimdiki Yeşiltepe köyü Çayeli/Rize), Horto’dan Hortoz (Fenerköy/Rize), Askur’dan Askaros

¹⁵ A.e., s. 423

¹⁶ **Belgelerle Ermeni Sorunu**, (ş.y.), Genelkurmay Atase Yayını, 1979, s. 5; Zik. Hamza Bektaş, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler**, Bursa, TC Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No : 5, 2001, s. 17

¹⁷ Mehmet Eröz, **Hıristiyanlaşan Türkler**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1983, s. 18

¹⁸ Mehmet Bilgin, “Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Etnik Tarihi Üzerine”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Haziran 2000, s. 27-28

(şimdiki Taşlıdere/Rize), Kızır'den Kizirmos (şimdiki Kayacak Araklı) örneklerinde olduğu gibi.¹⁹

Hemşinlilerin sosyal yapısı, kültürü ve dili üzerine yazılmış Türkçe eserler çok azdır. Bunun bir sonucu olarak da Hemşinlilerle ilgili araştırmalarda özellikle yabancı yazarların etkisi hissedilmekte ve bu bilgiler Türk araştırmacılar tarafından bilinçsizce kullanılabilir. ¹⁹

Meselâ, Hemşinlilerle ilgili bilgilerde İslâm Ansiklopedisi'nde bile Hemşinlilerin Ermeni olduklarına dair ifadeler vardır. Hemşin, İslâmlaşmış Ermenilerin oturduğu bir yer olarak belirtilmekte; Hemşinlilerin sonradan Müslüman oldukları ve sadece Hopalı olanların Ermenice'yi unutmadıkları ifade edilmektedir.²⁰

Cuinet ise; “La Turquie d’Asie (Asya Türkiyesi)” adlı çalışmasında Lazistan Sancağı’ndaki nüfusun 1880 yılı başlarındaki dağılımını vererek (364 yerleşim bölgesinde 138.647 kişi yaşamaktadır.) bunların 689’unun Rum, geri kalanının da Müslüman olduğunu söyler ve Müslümanları; Laz, Türkleşmiş Laz, Türk ve Hemşinli olmak üzere dört gruba ayırır.²¹ 1890 yılı başlarında da Lazistan Sancağı’nda yaşayan Lazların, Türk kökenli toplulukların yöredeki Gürcülerle karışmasıyla ortaya çıktıklarını, Lazların özel bir kolunun da Hemşinliler olduğunu öne sürer ve ardından da Hemşinlilerin Ermeni kökenli Müslüman bir toplum olduğunu söyleyerek Hemşinliler hakkında birbirini tutmayan, çelişkili ifadeler verir.²²

Bekir Karadeniz ve Özgür Kalın, internette yayımlanan makalelerinde Artvin İli’ni tanıtırken Artvin’de Türkçe, Gürcüce, Lazca ve Ermenice’nin konuşulduğunu belirterek Ermenice konuşanlara Hemşinli bu dile de Hemşince denildiğini ifade ediyorlar.²³

Hemşinlileri Ermeni olarak nitelendirmese de (bilimsel sunumları olmadığını ileri sürerek) Hemşinlilerin konuştuğu dile Ermenice yakıştırması yapan bir diğer

¹⁹ A.m., s. 59

²⁰ “Lazlar” maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 7, Maarif Basımevi, 1957, s. 26

²¹ “Lazlar” maddesi, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C. 14, Ana Yayıncılık, 1989, s. 343

²² “Rize” maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 9, Anadolu Yayıncılık, 1982-1983, s. 6356

²³ Bekir Karadeniz ve Özgür Kalın, “Geçmişten Bugüne Livane”, (Çevrimiçi) <http://home.arcor.de/livane/sosyal.htm>, 13.08.2004

isim de Hrant Dink'tir.²⁴ Buna rağmen yabancı yazarlar, bölgede etnik kategorileri ayıracak hiçbir kıstasın olmadığını -dil hariç (ama onun da önemli ölçüde zayıfladığı belirtilerek)-²⁵ ve daha da önemlisi Lazı ve Hemşinlilerin başından beri parçası oldukları bir devlet tarafından asimile edilemeyeceklerini ısrarla ifade etmelerini²⁶ belirtmek zorunda kalıyorlar.

Bizim tezimiz; **Hemşinlilerin Müslümanlıktan önce de Türk oldukları, Türk kültürünü ve Türk milli kimliğini devam ettirdikleri ve Ermeni iddialarıyla herhangi bir bağlantılarının olmadığıdır.**

“Kırzioğlu, ‘Çoruh ile Karadeniz arasında dağlık, ormanlık, at, araba işlemez sahada oturan ve Eski Çağ ile Orta Çağ tarihine ait, önemli kavmi ve lisanî hususiyetlerle folklor varlıklarını muhafaza ettiklerini’ ifade ettiği Hemşinliler üzerine inceleme yaparken, tarihi çerçeve içinde Hemşinlilerin aslını gerçek olarak teşhis etmektedir.”²⁷

“Kırzioğlu, yazısının bir yerinde esas Hemşinlilerin kendilerine ‘Hemşenli’ dediklerini kaydettikten sonra, ‘Sakalar ile onların torunları Arsaklı Türklerinden kalan bir boyun hatırasını taşıyan on dört asırlık Hemşen adı, yalnız başına bile Anadolumuzun Karadeniz Dağları’nın denize bakan eteklerinde İslâmlıktan önceki Türklük varlığını tanıtacak güzel bir vesika mahiyetindedir.’ demektedir.”²⁸

Aslında, konu tek boyutlu değildir. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni adı altında milli devletlere dayatılan farklı kimlik arayışları, etnik kimlik ve azınlık oluşturma gayretleri sadece sosyolojik açıdan ele alınmamalıdır. Türkiye’nin konumu itibarıyla stratejik öneme sahip bir alanda yer alması, birer etnik grup oldukları iddia edilen Türk milli kimliğine mensup Hemşinlilerin ve diğer toplulukların jeopolitik açıdan da değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Bugün Artvin, Ardahan, Kars ve Van’da gayrimüslimlerin arsa, köy ve gayrimenkul edinmelerinin temelinde, ilerleyen yıllarda bu topraklarda “yurt edinme” düşüncesi vardır.

²⁴ Hrant Dink, “Türkiye Ermenilerinin Nüfus Hali”, **Tarih ve Toplum**, C. 34, S. 202, Ekim 2000, s. 35

²⁵ İldiko Beller ve Chris Hann, **Doğu Karadeniz’de Devlet+Piyasa+Kimlik İKİ BUÇUK YAPRAK ÇAY**, Çev. Pınar Öztamur, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 57

²⁶ **A.e.**, s. 311

²⁷ İsmail Akay, “Hemşin-Ortaköy Meselesi”, **Hemşin Dergisi**, Y. 8, S. 5, Nisan 1969, s. 42

²⁸ **A.e.**, s. 43

Artvin'deki altın madenleri üzerinde Avrupa'nın titizlikle durması -Bu ocaklarda altından çok osmiyum madeni olduğu ve yabancılar tarafından bu yönde çalışmalar yapıldığı halk arasında bir söylenti şeklindedir.- dikkat edilmesi gereken bir diğer konudur. Ayrıca, Dünya bakır rezervleri sıralamasında çok büyük bir pay içeren Artvin İlindeki işletmelerin çalışamaz durumda olması da dikkat çekicidir.²⁹

Karadeniz'de "kimlik çarpıtması" yapılarak Pontus kültürüyle ilişki kurulmak istenen bölgenin Türk unsurlarına, bugün de Ermeni kültürüne bağlanmak istenen Hemşinliler eklenmiştir. Bunun için Kafkasya'da meydana gelen gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir.

"Kafkasya'da Ermenistan dışındaki Ermeni nüfusu, -Dağlık (Yukarı) Karabağ dışında- Güneybatı Gürcistan'da Samtshe-Cavaheti vilâyeti ve Rusya Federasyonu'nda Kuzeybatı Kafkasya'da bulunan Krasnodar eyaletinde yoğunlaşmaktadır."³⁰

Gürcistan'da Gürcülerden sonra en büyük etnik grubu oluşturan Ermeniler, 93 Harbi (1877-78) öncesi ticaret ve zanaatle uğraşmakta ve genellikle kentlerde oturmaktaydılar. Ancak, 93 Harbi sonrası Rusya'nın etnik temizleme politikasıyla Güneybatı Kafkasya'nın Müslüman halkları (Türk, Abhaz, Acara vd.) Osmanlı topraklarına, Osmanlı Devleti'nde Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin bir kısmı da boşalan bölgelere göç etmiştir. Böylece Güneybatı Gürcistan'daki Ermeni nüfusunun oluşumu başlamıştır.³¹

Ermenistan, ekonomik ve politik olayları, ülke dışındaki Ermenilerin örgütlenmesini yakından takip etmekte ve Krasnodar'daki Ermenilerle olan ilişkilerini sıkı tutmaktadır.³² Özellikle, Ermenilerin Krasnodar'da "Amşen" adlı bir merkez kurmaları ve bu merkez tarafından "vatan parçası" anlamına gelen "Yerkramas" adlı bir gazete çıkarmaları dikkat çekicidir.³³

"Ermeni kaynaklar 'Hemşin'i 'Amşen' olarak adlandırmakta ve Türkiye'nin Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerini 'Batı Ermenistan' olarak nitelemektedirler."³⁴

²⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s 10-11

³⁰ Hasan Kanbolat ve Nazmi Gül, "Kafkasya'da Cavaheti (Gürcistan) İle Krasnodar (Rusya) Ermenilerinin Jeopolitiği ve Özerlik Arayışları", **Stratejik Analiz**, C. 1, S. 6, Ekim 2000, s. 5

³¹ Tekin Taşdemir, **Türkiye'nin Kafkasya Politikasında AHISKA VE SÜRGÜN HALK AHISKALILAR**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 34

³² Musa Serdar Çelebi, "Türkiye'nin Doğu Komşuları, Çevredeki Gelişmeler ve Etkileşimler", (Çevrimiçi) file://A: \ ÇelebiCevGe.htm, 04.03.2006

³³ **A.e.**, s. 14

³⁴ Kanbolat ve Gül, **a.g.m.**, s. 14 (Bu sayfadaki 37 numaralı dipnot bilgisidir.)

Rize ve çevresinde uzun süre Ermenilerin yaşadığı tarihi bir gerçektir. Fakat Rus işgali sırasında Osmanlı'ya ihanet ettikleri için Türklerin tepki göstereceği endişesi ile Ruslarla birlikte gitmişler ve Ruslar tarafından Abhazya'nın belli bölgelerine iskân edilmişlerdir. Ermeni birçok yazar, kalem oyunu yaparak Doğu Karadeniz'de Ermenilerin yaşadıkları yerlere "Hamşen" demektedir. Hemşinlilerin ise; bölgeyi terk eden Ermenilerle hiçbir etnik bağları yoktur.³⁵

Çünkü; Hemşin (yabancı kaynakların belirttiği şekilde Hamşen veya Amşen) iddia edildiği gibi Ermenilere ait bir yöre değil; (Hemşinlilerin tarihini anlatırken değineceğimiz gibi), coğrafi ve sosyolojik bir ifadedir. Oğuz boylarından bir bölüğün o yöreye yerleşmesinden dolayı adını almıştır.

"Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarında meydana gelmeye başlayan söz konusu gelişmeler, Samtshe-Cavaheti vilâyetinin;

- 1) Ardahan vilâyetine komşu olması,
- 2) Türkgözü (Posof) ile açılması düşünülen Aktaş (Çıldır) Sınır Kapıları üzerinde olması,
- 3) Avrasya ulaşım koridoru, Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Kars-Tiflis demiryolu projeleri üzerinde yer alması,
- 4) Zorunlu sürgüne uğradıkları topraklarına geri dönüşleri gündemde olan Ahıska Türklerinin toprakları üzerinde olması,

ve Krasnodar eyaletinin de;

- 1) Rusya Federasyonu'nun Karadeniz kıyı şeridinin tamamını oluşturması,
- 2) Tarım-sanayi-ticaret açılarından 'Rusya'nın Marmarası' olması,
- 3) Novorosisk ve Soçi gibi iki önemli Karadeniz limanını barındırması,
- 4) Rusya'da PKK'nın faal olduğu bu eyalette Kürtlerin de özerklik arayışında olmaları,
- 5) Türkiye ile yakın ilişki içinde olan Adigey Federe Cumhuriyeti'nin bu eyalet içinde adacık halinde yer alması,
- 6) Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı üzerinde yer alması,

³⁵ Ali Gündüz, **Hemşinliler**, Ankara, Ardanuç Kültür Yardımlaşma Derneği Yayın No: 2, 2002, s. 158

7)Samtshe-Cavaheti ve Krasnodar Ermenilerinin Anadolu (genelde Erzurum ve Hemşin) kökenli olmaları”³⁶ konunun Türkiye ve özellikle Karadeniz açısından stratejik önemini ortaya koymaktadır.

“Rusya’nın Türkiye ile kara sınırının ortadan kalkması ve Gürcistan’ın hem kara hem de deniz sınır komşusu haline gelmesi, Gürcistan’ın Türkiye için önemini arttırırken; 20. yüzyıl başından beri Karadeniz’e açılmayı milli hedef haline getiren Ermenistan’ı da yeni politikalar oluşturmaya zorlamaktadır.”³⁷

Dolayısıyla, bir etnik grup oldukları iddia edilen ve Ermeni kimliğiyle ilişki kurulmak istenen Hemşinlilerin, bilimsel bir araştırma konusu olarak mı yoksa Karadeniz’e ulaşma hayali peşinde olan Ermenistan’ın ve onu destekleyen bazı güçlerin Türkiye üzerinde oynamaya çalıştıkları oyunun bir parçası olarak mı gündeme getirildikleri tartışılmalıdır.

2.1 RİZE İLİNİN TARİHİ

Doğu Karadeniz Bölgesi’nin tarihi ile ilgili çalışmalarda yapılan en büyük yanlış, bölge tarihinin Yunanlı kolonicilerle başlatılması, daha önceden bu bölgede yaşamış halkların göz ardı edilmesi ve özellikle de Türk unsurların yok farz edilmesidir. Aynı durum Rize ve çevresi için de geçerlidir.

Rize İli ve çevresinin bilinen ilk hâkim toplulukları, bitişken dilli ve Asya kökenli kavimlerdir. MÖ 3500 yıllarında Sümerlilerle ve Elamlılarla soydaş sayılan Huriler; Kür, Aras, Çoruh Irmakları ile Yukarı Dicle ve Yukarı Fırat boylarını yurt tutmuşlardır.³⁸

MÖ 2000’li yıllarda Kafkas Dağları ile Karadeniz’in kuzeyinde Kimmerler yaşamış; daha sonra MÖ 720 yıllarında Sakaların/İskitlerin Kimmerleri göç ettirmesiyle, Kimmerler Aras ve Çoruh nehri boylarına yerleşmişlerdir. Bugün Kimmerlerden Trabzon Bayburt arasındaki Kemer Dağı, Rize’nin Çayeli ilçesi çıkışındaki Kemer Köyü, Kızılırmak boyundaki Gemerek ile Kars’ın doğusunda yer alan Ümrü gibi coğrafya adları günümüze kadar gelmiştir.³⁹

³⁶ Kanbolat ve Gül, **a.g.m.**, s. 5-6

³⁷ Nejat Tarakçı, “Yakın Geleceğin Potansiyel Çekişme Alanı: Karadeniz’e Dikkat!”, **Jeopolitik**, Y. 5, S. 26, Mart 2006, s. 83

³⁸ Ali Taşpınar, **Rize Tarihi**, Rize, Şan Matbaacılık, 2004, s. 621

³⁹ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1998, s. 2

MÖ yedinci yüzyılda Miletoslular tarafından bazı ticaret kolonileri kurulan yöre daha sonra Partların egemenliğine girmiştir.⁴⁰ Saka kökenli Partlar “Arşak” ünvanını kullanmışlardır.⁴¹

Rize İli ve çevresi MÖ 550 senesinde İran’da kurulmuş olan Pers Devleti’nin egemenliğine girer. Bu egemenlik Pers Kralı II. Darius’un MÖ 331 senesinde Büyük İskender’e yenilmesiyle son bulmuştur. Rize ve çevresi daha sonra (MÖ 301- MS 117) Pont Satraplığı’nın bir devamı olan Pontus Devleti’nin sınırları içerisinde kalır. MÖ 63 yılında da Pontus Kralı Mithridates’in Pompeius’a yenilmesiyle bölge, Roma İmparatorluğu’nun egemenliğine girer.

Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Rize ve çevresi Bizans Devleti’nin sınırları içerisinde kalmıştır. Iustianianus zamanında (527-565) Avar, Kuman ve Bulgar Türklerinin Bizans ordusunda paralı asker olarak buldukları, özellikle doğudaki sınırlarda görevlendirildikleri bilinmektedir. Iustinyen zamanında da bölgede yaşayan Canlar’ın kontrol altına alınmasına ve doğudaki Laz saldırılarının önlenmesine çalışılmıştır. Lazlar ve Canlar bölgenin tarihinde önemli bir yere sahip olup bu kavimler Saka (İskit) kökenli Hıristiyan Türk olarak kabul edilmektedirler.⁴²

Burada Neal Ascherson’un “Karadeniz” isimli kitabında yer alan bir bilgiyi aktarmakta fayda vardır. Neal Ascherson, Yunanlıların bu sahile MÖ 8. Yüzyılda geldiklerini, buralarda İskitlerin olduğunu, İskitlerin batıya doğru olan göçlerinden sonra yerlerini Sarmatların, Sarmatlardan sonra kuzeyden Gotların ve Hunların aldıklarını anlatmaktadır.⁴³

Sarmatlar, modern dilbilimcilere göre İskitlere yakın bir dille konuşmalarına ve benzer âdetleri yaşamalarına rağmen Yunanlılar tarafından İskit kabul edilmemişler ve Sarmat adıyla anılmışlardır. İskitleri Tuna deltasına sürerek İskit topraklarında yaklaşık beş yüz yıl kadar kalmış ve ardından önce Gotların saldırısına uğramış ve MS 4. Yüzyılda da Hunlar tarafından batıya doğru sürülmüşlerdir.⁴⁴

Hunlar ise; bir Türk kavmi idiler ve Karadeniz’e MS 355 yıllarında ulaşarak, Pontus steplerinde bin yıl süren bir Türk üstünlüğü sağlamışlardır.⁴⁵ Bazı bilgilerle çelişir gibi görünen bu bilgiler aslında, gerek Yunan kolonileri gerekse daha sonraki

⁴⁰ “Rize” maddesi, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C. 18, Ana Yayıncılık, 1990, s. 423

⁴¹ Taşpınar, **a.g.e.**, s. 100

⁴² M. Fahrettin Kırzioğlu, “Lazlar-Canarlar”, **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. 1, 1972, s. 428; Zik. Kasım Anıt, **Trabzon Ahkâm Defterine Göre Rize’nin İktisadi ve Sosyal Yapısı (1740-1911)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 9-10

⁴³ Neal Ascherson, **Karadeniz**, Çev. Kudret Emiroğlu, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002, s. 34-35

⁴⁴ **A.e.**, s. 265-266

⁴⁵ **A.e.**, s. 298

devletler zamanında (Pers, Pontus, Bizans) Türklerin hâkim unsur olarak bu bölgelerde eski çağlardan beri bulduklarını kanıtlamaktadır.

530 yılında Bizans orduları tarafından mağlup edilen Bulgar Türklerinin bir kısmı Anadolu'ya geçirilerek Trabzon çevresi ile Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine yerleştirilmişlerdir.⁴⁶ On bir ve on ikinci asırlarda da, kalabalık bir Hıristiyan Kuman (Kıpçak) topluluğu Kuzey Kafkasya'ya, Gürcistan'a, Doğu Karadeniz'e ve Doğu Anadolu'ya yerleşmiştir.⁴⁷ İkizdere'ye bağlı Cimil merkez olmak üzere Pazar'da, Çamlıhemşin'de, Rize'de ve Sürmene'nin Cimilit Köyü'nde yaşayan ve Osmanlı döneminde de nüfuz sahibi olan Kumbasaroğullarının, Kuman Bey'i Kubasar'ın soyundan geldiği bilinmektedir.⁴⁸

11. Yüzyıldan itibaren Rize'ye Türkmen akınları yapılmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi ile birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Bizans hâkimiyetine son verilirken; fethedilen bölgelerde Türk emirlikleri kurulmuştur. Fakat IV. Haçlı Seferi'nde Frenkler'in İstanbul'u işgaliyle baskıdan kaçan Komnenler, 1204 yılında Rize ve çevresini de içine alan Trabzon (Pontus) Rum İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Bu hâkimiyet Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon (Pontus) Rum İmparatorluğu'nu 1462'de yıkmasıyla ve 1470 yılında Rize ve çevresini egemenliği altına almasıyla son bulmuştur. Daha sonra Rize ve çevresine öncelikle Akkoyunlu Türkmenleri olmak üzere Anadolu'nun diğer bölgelerinden getirilen Türkmenler yerleştirilmiştir.⁴⁹

“Rize, 1877 yılında Trabzon Beylerbeyliği'nin üç sancağından biri olan Lazistan Sancağı'na bağlanmıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile Lazistan Sancağı'nın merkezi olan Batum'un Ruslara bırakılması üzerine de sancak merkezi olmuştur. Birinci Cihan Savaşı'nda (21 Şubat 1916) Rus istilâsına maruz kalan Rize, 2 Mart 1918 tarihinde yeniden hürriyetine kavuşarak Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve 1924 yılında il haline getirilmiştir. Bir ara Artvin İli ile birleştirilerek Çoruh adını almışsa da 1936'da bu ilden yeniden ayrılmış ve önce Pazar İlçesi'nin kendisine bağlanması, daha sonra da İkizdere, Çayeli, Ardeşen, Fındıklı, Çamlıhemşin ve Kalkandere (Karadere) bucaklarının ilçe haline getirilmesiyle bugünkü idari biçimini almıştır.

Son duruma göre Rize İlinin 7 ilçesi; 4'ü merkeze, 4'ü ilçelere bağlı olmak üzere 8 bucağı ve 45'i merkeze, 49'u merkez bucaklarına, 203'ü de ilçelere bağlı olmak üzere toplam 279 köyü vardır.”⁵⁰

⁴⁶ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi (Selçuklular Devri)**, İstanbul, (y.y.), 1944, s. 167; Zik. Eröz, **a.g.e.**, s. 17

⁴⁷ Eröz, **a.g.e.**, s. 4

⁴⁸ Bilgin, **a.g.m.**, s. 42

⁴⁹ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s. 5-6

⁵⁰ Turgut Günay, **Rize İli Ağzları (İncelemeler - Metinler - Sözlük)**, Ankara, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları : 795 - Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları: 41, 2003, s. 21-22

2.2 HEMŞİNLİLERİN TARİHİ

Türkiye’de, Hemşinlilerin tarihi hakkında derinlemesine araştırma yapan en önemli kaynaklara, Kuzeydoğu Anadolu Tarihi üzerinde otorite olan tarihçimiz M. Fahrettin Kırzıoğlu’nun çalışmaları rastlanmaktadır. M. Fahrettin Kırzıoğlu, Hemşinlilerin tarihi hakkında şu bilgileri aktarıyor:

“Tarih kaynaklarına göre Hemşinlilerin ataları; iri gövdeli, dev yapıları ve güçleri ile ün salan, Horasan’dan Arsaklılarla birlikte 2200 yıl önce Amedan (Hemedan) bölgesine gelip yüzlerce yıl bu başkent bölgesinde kalan, sonra da Doğu Anadolu’ya geçen ulu-ilbeğleri soyundan “Amad-Uni” (Amad/Hemedan-Hanedanı) uruğundandır. Amad-Uni uruğunun, Kars doğusunda Arpaçayı ile Gökçeğöl arasında Arakaz (Elegez) Dağı çevresindeki yaylalarda, şimdiki Revan/Erivan’ın kuzeyindeki Abaran kesiminde yaşayan kolu, 604’te başlayan Sasanlı-İran işgali üzerine, Bizanslılar elindeki Çoruk boyuna ve oradan da 620 yıllarına doğru şimdiki Karadeniz bakarındaki Hemşenlik bölgesine gelmişlerdir. Amad-Unili İlbeği “Hamam Bey”, Çoruk bölgesinden kuzeybatıya geçip, yakılıp yıkılarak bozulan Dambur/Tampur kasabasını yeniden şenlendirdiğinden burası “Hamam’a-Şen/Hamam Şen” (Hamam-âbâd/Hamam’ın şenlendirdiği) diye anılıyor ve şimdiki “Ham-Şen/Hem-Şin” boy ve bölge adı da bundan bozma ve kısalma olarak kalıyor.

Bu bilgileri biz, İslâmlıktan önce yazılmış iki kaynak ile 788 yılında biten iki kronikten öğreniyoruz. Bunları kısaca aktaralım:

a)Beşinci yüzyıldan kalma Kolten (Orta Aras’taki Culfa) bölgesi destanlarına ve milli Saka Arsaklı ananelerine göre yazılan Muş bölgesinden yetişme Khorenli’nin tarihinde Khorenli diyor ki: “Bunlar Arikler (Horasan) ülkesinde derece derece rütbelere yükselmiş olup, ilk Part Arsaklı Hanı Arsak tarafından (MÖ 256-254) Ahmadan (Amadan/Hemedan) bölgesine sevk edilmişlerdir. Memleketimize (Doğu Anadolu’ya) göçlerinin sebebini bilmiyorum. Bunların Hemedan çevresine “Doğu Arikleri” ülkesinden (Horasan/Batı Türkistan) geldikleri söyleniyor. Bunlar, Musa dininde olan “Manue” (Aman) adlı birisinden türemişlerdir. Bunun Samson adlı oğlu dev yapılı ve pehlivan boylu idi. Şimdi (5. yüzyılda) Ama-Uni soyundan gelen adamlarda da aynı şey dikkati çeker ki, bunlar dahi kaba-kalın, sağlam yapılı, sert ve her hususta mert kişilerdir.”

“(Küçük Arsaklılar’dan MS 85-126 yılları arasında Kars doğusunda ve Aras boyunda, Ağrıdağ kuzeyindeki başkent Armavir-Sürmeli şehrinde oturan Sanadruk Han oğlu II) Ardaşes tarafından bunlara köyler ve malikâneler verilerek şerefendirilmiş (iyi yerlere yerleştirilip tımar verilmiş) ve yabancı oldukları (Ahmadan/Hamadan/Amad’dan geldikleri) için, Amad-Uni adıyla anılmışlardır. Böyle iken bir takım İranlılar onlara yine de (ünlü ataları Manue’ye göre) “(A)Manuvan” demektedirler.

Fransız Akademisi üyelerinden Rene Grousset’in 1947’de Paris’te basılan “Histoire de l’Arménie” adlı kitabında (s.293) belirtildiği gibi, Arsaklı hanlarının yakını olan Amad-Unilerin malikâneleri (tımarlı yurdu) Elegez eteği ve baş şehirleri buradaki Osakan kasabası idi. Yaylakları ile ünlü olan Anı doğusundaki bu Elegez Dağı çevresinden (haritalardaki “Alagöz”: 4094 m.) 604’te 14 yıllık Bizans hakimiyeti uzaklaşıp son Sasanlı-İran işgali yeniden başlarken; Amad-Uniler de, Çoruk boyundaki balkanlık yerlere göçtüler. Sasanlı II. Khusrev Perviz’in Kayser Herakliyus’u bunalttığı ve Kadıköyü’ne varıncaya kadar Anadolu ile Suriye ve Kudüs’ü işgali sırasında 620 yıllarına kadar Hamam Beğ idaresindeki Amad-Uniler Çoruk soluna geçerek Kaçkar Dağları’nın Karadeniz bakarındaki eteklerine yerleştiler.

b)Bu haberleri, bu çağda yaşayan Muş Ahlat bölgesinden yetişme Mamikonlu Ohan’ın “Daron Tarihi”nden (Muş-Ahlat-Bitlis bölgesi) öğreniyoruz. Mamikonlu diyor ki;

(V. Langlois tercümesi, son bölüm) (Bizans Kayseri) Herakliyas (623'te gemi ile Trabzon'a çıkıp asker toplayarak) İran Şahı Khusrev üzerine gelmeden, (620 yıllarında) Çoruk bölgesinde başbuğ olan Taştyan Beğ'in kardeşi oğlu Hamam Beğ ordusuyla Çoruk Irmağı'nı aştı ve Dampur/Tampur denilen şehri bozulup yıkılmış olarak geri aldı; burasını şenlendirerek canlandırdı. Bu yüzden buraya Hamam-Kalak (Hamam şehri) denildiği gibi, yeniden yaptırının adıyla "Hamam'a Şen" de (Hamam-âbâd/Hamam şenliği) denildi.

c)661-788 yılları vak'alarını yazan Ermeni Rahibi Gevond/Leonce (Şahnazaryan'ın Fransızca tercümesi s.162) tarihinde de yukarıdaki haberler tekrar ediliyor. Gevond diyor ki; Amad-Uni soyundan Hamam Bey kendi boy ve takımıyla yerleşip şenlendirdiği eski "Tampur/Dampur" bölgesine kendi adını verdirdiğinden Hamam-Şen diye anıldı.

İslâmlığın yayılmasından az önce, Karadeniz Bölgesi'nde eski Oğuzlardan Amad-Uni uruğundan Hamam Beğ'in adıyla anılan "Hamam-Şen/Ham-Şen" bölge ve boy adı, Anadolu'daki en eski Oğuzca bir addır; Türkçe'dir. Dilimizdeki "şen" sözünün, 1340 yıl önceleri de Hemşenlilerin atalarınca kullanıldığını gösterir. "Kars Tarihi"nde de (I. 101) belirttiğimiz gibi, Hemşenlilerin ulu ataları "Amad-Uni/Manuvan/Amanuvan" ilbeğleri, Dede Korkut Oğuznâmeleri gibi en büyük ve en eski mili destanlarımızda "Kayan-Ucun (Usun)" adlı Türk uruğundan gelme ve "Âdemiler avranı" (insanoğlu ejderhası) diye çok güçlü ve dev yapılı olarak anılmaktadır.⁵¹

Aynı bilgileri Ali Rıza Saklı'dan da öğrenmekteyiz. Fakat Ali Rıza Saklı Muş'taki Çanlı Kilisesi Papazı Mamikonlu Hohanes ile Gevon'un verdiği bilgiler arasında bir zaman farkı olduğundan bahsederek bunu şöyle açıklıyor:

"Her iki anlatımda verilen tarihler arasında 160 yıl gibi bir zaman dilimi olduğu halde, her ikisinde de Amadunili Hamam Bey'in göçünden bahsedilmektedir. İki kronik arasında böylesine bir zaman farkı olması yazarlardan birinin hata yapmış olduğunu akla getirmektedir. Bununla birlikte; anlatımda Acara'dan bahsedilmesi sebebiyle olsa gerek, Kırzioğlu, Gevond'un anlattığı 160 yıl sonraki olayın Hopa'nın koyuncu Hemşenlilerine ait olabileceğini söylüyor.

Bu iki tarihi kaynağı değerlendirdiğimizde, Kırzioğlu'nun bildirdiğine göre Mamikonlu Hohanes'in kitabı 628 yılında bitmiş ve 626 yılına ait bir bilgiyi vermektedir. Hohanes'in 789-790 tarihlerinde meydana gelecek bir olay hakkında 160 yıl önceden bilgi vermesi söz konusu olamayacağına göre; Gevond ya tarih hatası yapmaktadır veya Hopa yöresine gelen Hemşenlilerin göçü ile Hamam Bey'i karıştırarak yanlış bilgi vermektedir."⁵²

Hemşenlilerin geçmişini Ermenilere dayandırmanın temelinde bir zamanlar o bölgede yaşayan fakat Hemşenlilerle bir etnik bağı olmayan bazı Ermeni köylerinin etkisi vardır. Akşam Gazetesi'nin İnternet'teki sitesinden elde ettiğimiz aşağıdaki bilgiler bunu doğrulamaktadır.

⁵¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, "Eski Oğuz (Arsaklı-Part) Kalıntısı Hemşenliler", **Hemşin Dergisi**, Y. 13, S. 8, 1974, s.77-78

⁵² Ali Rıza Saklı, "Hemşin'in Tarihi",

(Çevrimiçi) <http://www.geocities.com/karadenizim/hemsintarihi.html>, 17.05.2004

Hemşinliler uzun yıllar bu alanda kapalı bir ekonomi ile yaşamışlar, sahile inmemiş, sahile yakın bölgelerden kız alıp onlara kız vermemişler. Bunun yerine yörenin yüksek kesimlerindeki, o zamanlar Ermeni köyü olan Elevit, Höçedür, Marbudam gibi köylerle birçok alanda iş birliği yapmışlar. *Ermenilere* ya da Hemşinlilerin dediği gibi *Haylara* hayvancılığı, deri ve dokuma işçiliğini öğretirken; onlardan demircilik ve taş ustalığı konusunda deneyimler kazanmışlar. Bu alanda farklı kültür ve insanlarla yüzleşerek Hemşin’de renkli bir yaşantı oluşturmuşlar. Bugün bazı kimselerin Hemşinlilerin geçmişini Ermenilere dayandırmalarının temelinde, geçmişteki bu işbirliğinin payı vardır. Günümüzde bile geçmişin bu iyi komşuluk ilişkilerinin hikâyeleri anlatılmaktadır.⁵³

Görüldüğü gibi Hemşinliler, Fahrettin Kırzıoğlu’nun da belirttiği gibi Horasan üzerinden göç ederek Doğu Karadeniz Bölümü’nün dağlık kesimlerine yerleşmişlerdir. Aynı coğrafyada Ermenilerle birlikte yaşamışlardır. Ancak, arada bir soy ve kan bağı yoktur.

Sasanlı Devleti’nin baskısından kaçarak Bizans idaresindeki Rize bölgesine gelen bu Horasanlı Türkmenler (626), Hemşen/Hemşin’e yerleşerek bölgeye adını vermişlerdir. Yeryüzünde Hıristiyanlığı ilk defa devlet dini olarak benimseyen Küçük Arsaklılardır.⁵⁴

Malazgirt Zaferi’nden sonra Anadolu’ya akınlar düzenlenerek Anadolu’da yurt edinmeler başlamıştır.

İbrahim Yımal ve Kutalmış Beğler idaresinde bulunan Selçuklu ordusu, 18 Eylül 1048’de Pasinler Ovası’nda Bagratlı ordusunu yenmiş; 1054’ten itibaren Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey’in akıncıları Çoruh vadisini, Bayburt ve Kelkit civarlarını ve Van Gölü çevresini zaptetmiş ve bu fetihlerle Horasan, İran ve Azerbeycan’daki Türkmen grupları Anadolu’da yeni fethedilen yerleri almaya başlamışlardır.⁵⁵

Başlayan Anadolu’nun fethi ile birlikte Ebu Yakub ve İsa Börü komutasındaki Selçuklu ordusu Çoruh boylarıyla Acara ve Rize’yi almış; Türkistan’dan gelen çeşitli Türk boyları bu bölgelere yerleşmiştir. Böylece İslâmlaşma süreci de başlamıştır. Buradaki en önemli nokta; Hemşinlilerin de çevredeki Müslüman Türk boyları gibi Türkçe konuşuyor olmalarıdır. Fakat bu yakınlaşmadan memnun olmayan Hıristiyan Ermeni papazları, kilise yoluyla Ermenileştirmek politikasını da bırakmak zorunda kalmışlar ve bu bölgeyi terk etmişlerdir. İspir Atabeğliği’ne bağlanan Hemşinlilerde İslâmlaşma hareketi hızlanmıştır.⁵⁶

Geçmişten beri adilleri Türkçe olan Hemşinlilerin ataları, 1523 yılındaki Kanuni Çağı ilk tahririnde “Müslüman-ı Kadim” yani 1461 öncesi Müslümanları

⁵³ “Roma’nın Müttefikleri”,

(Çevrimiçi) <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/02.../yazidizi1.htm>, 13.08.2004

⁵⁴ Taşpınar, **a.g.e.**, s. 102

⁵⁵ **A.e.**, s. 104

⁵⁶ **A.e.**, s. 105

diye tanıtılmaktadır.⁵⁷ Bu bilgiler de, yabancı yazarların iddia ettiği gibi Osmanlı'nın asimile ettiği yolundaki bilgileri çürütmektedir. Çünkü, bu tahrir Hemşinlilerin İslâmlaşma sürecinin Osmanlı Devleti'nden daha önce ve kendi rızaları ile başladığını kanıtlamaktadır.

Hemşinlilerin Artvin İli içerisinde kalan kesimine özel bir adlandırmayla "Homşetzi" denmektedir. Araştırmacı-yazar Remzi Yılmaz Homşetzilerin Müslüman ve Türk oluşunu ise; şu şekilde kanıtlamaktadır:

Türkler ilk defa Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han zamanında İslâmiyet'le tanışmışlar ve bölük bölük Müslüman olmaya başlamışlardır. Keza Hemşin halkı da Horasan'da Müslümanlığı benimsemiştir. Zaten orijinimiz Horasan'dan çıktığı için bu kabileye 'Homşetzi' denmiştir. Bu bir yerde hem dini hem de milli kimliğimizi ortaya koymaktadır. Zira Homşetzi; Horasan'dan göç eden Müslüman Oğuz boylarından bir bölüğün ismidir. (Divan-ı Lügati't Türk)⁵⁸

1461'de Osmanlının fethi öncesi Hemşin'in Müslüman olmaya başladığının delilleri şunlardır:

- 1) İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Bölümü'ndeki 1523 yılından kalma Trabzon Tahrir Defteri'nde (s. 836-340) Hemşin kazasının on bir köyü Çat, Kat, Varoş, Cimil, Bulakşen, "Kara Hemşin"; Zuga, Aşudug, Çinçeva, Kuoşova, Tekürid köyleri "Ak Hemşin" sayılmaktadır.
- 2) Eski Oğuz/Türkmen ikili düzenine göre şimdiki Pazar Hemşinliğine "İç Hemşin" *sol kol*, Hopa Hemşinliğine de "Dış Hemşin" *sağ kol* denmektedir.
- 3) Eskiden beri adilleri Türkçe olan Hemşinlilerin ataları 1523 tarihli Kanuni devri ilk tahririnde Müselman-i Kadim (eski Müslüman) diye zikredilmektedir.
- 4) Oğuzlarda olduğu gibi Hemşinlilerde de yemek ve ekmek pişirmede tandır kullanılmaktadır.
- 5) Kaval, tulum ve zurna çalınmaktadır.
- 6) Bazen 40-50 kişinin oynadığı horon pek çok Türk boyunun ortak bir oyunudur. (Eski Türkçe'de oran=nara atma)
- 7) Kadınların atışmalı türkü ve destan söyleyişi
- 8) Çocukların aşık kemik oyunu
- 9) Nevruz'da aşure pişirilmesi
- 10) 21 Mart Nevruz kutlamaları
- 11) On iki hayvanlı Türk takvimini çobanların çok iyi bilmeleri
- 12) Çamlıhemşin'deki bazı mezarlarda bulunan koç-koyun heykelleri İslâm öncesi Türklüğün önemli bir belgesidir.
- 13) Hemşinlilerdeki kadın ve erkek kıyafetleri Dede Korkut Oğuznameleri'nde belirtilen Türklerdeki kıyafetlerle aynıdır. Erkeklerin körüklü şalvar (çıkva), kadınların şal-kuşak bağlamaları gibi.⁵⁹

⁵⁷ Çamlıhemşin, (ş.y.), (y.y.), 1993, s. 9

⁵⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 148

⁵⁹ Taşpınar, a.g.e., s. 105-106

“16. yüzyıl başlarından itibaren Rize'nin nüfusunda önemli değişiklikler oldu. Rize'nin dağ köylerinde yaşayan halk Osmanlı'nın fethiyle birlikte sahile inmeye başlamıştır. Buralarda İspir'den itibaren kuzeye Karadeniz'e doğru Müslüman Türkler bulunurken; aynı zamanda Hıristiyan Gregoryan Türklerin bir bölümü Ermenilerle birlikte ya da ayrı olarak yaşıyorlardı. Hıristiyan Gregoryan Türkler yavaş yavaş İslâmiyet'i seçerken; Türk topluluklara karşı Hıristiyan Gregoryan kilisesi ve Ermeniler tarafından sistemli bir Ermenileştirme programı uygulanmaktaydı. Bu kültürel baskılar sonucunda kısmi bir başarı sağlanmış ve özellikle dilde (7. ve 11. Yüzyıllar arası) bazı Ermenice kelimeler kullanılır duruma gelmiştir. Fakat yine de eski kimliklerini kaybetmeyen bu topluluklar, 1405 senesinde Ermeni yönetici Arakel'i avanesiyle birlikte Araklı deresinden kovarak İspir hâkiminden Müslüman yönetici istemişlerdir. Elevid köyünde kalan son Ermeni papazı Yakovid, Hemşin'i terk etmek istememiş; Türklerin İslâmiyet'i seçmesine mani olmak istemiş fakat bu çabaları fayda etmeyince kendisi de Hemşin'i terk ederek önceki soydaşlarının yanına (Balkar dağlarının güneyine) göç etmiştir.”⁶⁰

Dolayısıyla Selçuklu akınları sonucunda İslâmiyet'i seçmeye başlayan Hemşinliler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile birlikte tamamen Müslüman olmuşlardır.

Selçuklu akınlarından sonra, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine kadar geçen sürede Hemşinlilerin tamamen Müslüman olmamalarının nedeni ise; Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sıkı denetimi sonucu Hemşinlilerin kapalı bir hayat yaşamaları ve kuzeyden sürekli baskın olmasıdır.⁶¹ Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile birlikte; halk sahile inmeye başlamıştır.

2.2.1 HEMŞİN ADI

Anadolu'daki Türk tarihi genellikle Müslüman Selçuklu Türkleri'yle başlatılmaktadır.

Profesör Laszlö Rasonyi ise; Türklerin, Ön Asya'da Yunanlılardan daha önce bulduklarından bahsetmektedir. Türklerin eski çağ tarihinin sonuna kadar Helenleşerek Hıristiyanlaştıklarını ve Helen görünümünde kaldıklarını anlatır. Fakat daha sonra İslâmiyet'in çıkışı ile Türkler Müslüman olurlar; Helen görüntüsünü kaybederek asıllarına dönerler ve tekrar Türk kimliklerini kazanırlar. Yani Laszlö Rasonyi, Türk tipinin Küçük Asya'da (bugünkü Türkiye'de) ilk çağlarda da olduğundan söz eder.⁶²

Aynı durum Rize ve çevresi için de geçerlidir. Hemşinlilerin Ermeni kökenli olduklarını ve Osmanlı Devleti tarafından eritilerek (asimile edilerek) zorla

⁶⁰ A.e., s. 128-129

⁶¹ A.e., s. 129

⁶² Laszlö Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1996, s. 195

Müslümanlaştırıldıklarını iddia eden yazarlar, “**Hemşinliler Müslüman değillerdi.**” derken; sanki “**Hemşinliler Türk değillerdi.**” gibi bir ifade sergileyip inanç ile milliyeti birbirine katarak okuyucuyu yanıltmaktadırlar. Oysa ki; Türklerin Gök-Tanrı dininden sonra İslâmiyet’in dışında Hıristiyanlığı ve hatta Museviliği de (yönetici sınıf itibariyle/Hazar Türkleri) kabul ettikleri bilinen bir gerçektir. Hemşinlilerin Hıristiyanlığa rağmen Türk kültürünü ve Türk milli kimliğini muhafaza etmeleri, Rize ve çevresinde her ne kadar eski Yunan kolonileri ve Bizans Devleti’nin varlığı olsa da hâkim unsurların Türk olmaları, onların ana Türk kültür sahasına yakın olmaları ve Osmanlı Devleti yönetimiyle birlikte İslâmiyet’in bu bölgede istikrarlı ve tutarlı bir birlik sağlamasıyla ilgilidir.

Ancak, İslâmiyet’ten başka dinlere girerek milli kimlik ve kültürlerini kaybeden bazı Türkler de olmuştur. Hıristiyanlaşarak milli kimliklerini kaybeden bu Türk topluluklarının, Türklüklerini yitirme sebeplerini üç madde halinde açıklayabiliriz:

- 1) Birincisi, bu Türk boylarının ana Türk kitlesinden uzak düşmeleri ve çevrelerinin farklı kültürlerden milletlerle sarılmasıdır. Orta Asya’da Hıristiyanlığa ve bu dinin bir mezhebi olan Nasturiliğe giren Türkler de olmuştur. Ama buradaki Türkler, ana Türk kitlesi ile birlikte oldukları için Türklüklerini devam ettirebilmişlerdir.
- 2) İkincisi, bu Türk boyları siyasi ve askeri yönden yetersiz kalmaları sonucu devletlerini de yitirmişlerdir.
- 3) Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, Hıristiyanlığın sadece bir din olarak değil, yerel kültürlerle Türklere sunulmasıdır.⁶³

“Hemşin, coğrafi olarak bir bölgeye verilen addır. Hemşinli de bir etnik kimlik değildir. Hemşinli, ‘dağlı’ anlamındadır. 1072-1074 tarihlerinde Türk Dil Sözlüğünü yazan Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügat’it Türk’te emşen’in anlamını; kuzu derisi, kürk yapılan deri olarak vermektedir. Hemşin’de yaşayış olarak hayvancılık egemen olduğuna göre, Hemşinliler (Emşinliler) kuzu derisi giyenler olarak da anılabilirler. Sonradan Hemşin veya Hemşen şeklinde değişim göstermiş olabilir.”⁶⁴

Hemşin adı Doğu Türkistan’da da bulunmaktadır. Hemşin bölgelerinde görülen Tecina, Ayder, Kaçkar, Gökçedere, Çapan Dağları, Anzer, Vartaşen, Lori Deresi, Çöçö, Bulakşen, Tat, Çat, Tobira, Çakesli, Zaga (Zuga) Barhal Dağı’nın birer adaşı mevcuttur. Sadece bu isimler dahi bize, Hemşinlilerin geldikleri coğrafyayı belirtmektedir.⁶⁵

⁶³ Özkan Açıkgöz, “Din Değiştiren Türkler Benliklerini Yitirirken İslâm’a Girenler Nasıl Türk Olarak Kalabildiler?”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 126, Haziran 2000, s. 81-82

⁶⁴ “Rize Hemşin Yöresi”, (Çevrimiçi) file://A:\ Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu ve Mücadelesi-RİZE HEMŞİN YÖRESİ. htm, 04.03.2006

⁶⁵ Gündüz, **a.g.e.**, s. 143

Hemşinlilerin, bölgeye yerleşmeleri konusunda ortak olan görüş, MS 200-300 yıllarında Türkistan'dan Horasan'a geldikleri ve birkaç yüzyıl sonra da Doğu Karadeniz'e yerleştikleri şeklindedir.⁶⁶

Hemşin yöresinde Türk varlığını kanıtlayan bir başka örnek de; bu yöredeki mezar taşlarıdır.

Yörede Osmanlı'dan kalma mezar taşlarında, ölen kişinin cinsiyeti göz önünde tutulmuş; erkek mezarlarında başlıklar, kadın mezarlarında süslemeler ön plâna çıkarılmıştır. Bu etkilenmenin İslâm öncesi Türk kültüründe de olduğu bilinmektedir. Rize Hemşin ilçesi (Mollaveyis) Ülkü Köyünde ve Aşağı Vice (Aşağı Çamlıca) mahallesinde bulunan koç heykelli mezar taşları da, 1071 Malazgirt Zaferi öncesi buralardaki Türk varlığının birer delilidir.⁶⁷

Mezarların çevre duvarlarının, yörede Horasan harcı diye bilinen, kireç, kum, yumurta akı ve pekmez karışımıyla elde edilen harçla yapıldığı da yaşlı ustalar tarafından bilinmektedir.⁶⁸

Ayrıca, bölge halkı tarafından "kulaklı" diye isimlendirilen ve birkaç asırlık eski Hemşin evlerinde rastlanabilen, usta demirci işi, bir ucu kurt başı diğer ucu koç başı şeklindeki büyük kapı menteşeleri de çok eski bir kültürden günümüze ulaşmış, bölgede hâlâ kullanılan etnografik malzemelerden sadece birisidir.⁶⁹

Hemşin yöresindeki Türk varlığını kanıtlayan görüşleri şöyle de sıralayabiliriz:

- 1) Osmanlı dil konusunda hiçbir zaman bir baskı yapmadığı halde, yörede Oğuz ve Türk boylarına ait dil hâkimdir.
- 2) Halk arasında yaşayan ailelerin evlerine, sahip oldukları ağaçlara kazılan kendilerine özgü uruk simgeleri, işaretleri vardır. Bu işaretlerin Oğuz Türklerinde de olduğu herkes tarafından bilinmektedir.
- 3) Hemşin yöresinde yaşayan, hâlâ Dede Korkut dilini konuşan Türklere Ermeni'den dönme Müslüman diyen yazarlar vardır. Osmanlıların en güçlü zamanında İstanbul'daki azınlıklar dahi din, dil ve geleneklerini hiç değiştirmediler. Osmanlı'dan bir zorlama olsa bu kuralı ilk önce İstanbul'da uygulardı. Hatta "İmparatorluk hudutları dahilinde din ve dil birliği mecburidir." diye bir ferman da çıkarabilirdi. O zaman herhalde imparatorluk dahilinde Yunanca, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Lazca, vb. kalmaz; herkes Müslüman olur ve sadece Türkçe konuşulurdu.
- 4) Dağ kesimlerinde çok eskiden Türklerin yaşadığı ve Osmanlı'nın da döneminde yöreye üç defa Türk göçü gönderdiği tarihi belgelerde kayıtlıdır.

⁶⁶ A.e., s. 157

⁶⁷ Veysel Atacan, **Rize-Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları Ve Kitabeleri**, Ankara, Türk Halk Kültürünü Tanıtma Ve Araştırma Vakfı Yayınları Yayın No: 27, 2001, s. 5

⁶⁸ A.e., s. 7

⁶⁹ Rize Tarihi, (Çevrimiçi) <http://babik2002.tripod.com/rize/Rizeana.htm>, 17.02.2006

- 5) Halkın folklorik yaşantısı tamamen eski Türk âdetlerini, gelenek ve göreneklerini andırmaktadır. Halkın çalgısı kemençe, tulum, davuldur. Bu çalgılar tamamen Türk çalgılarıdır. Hiçbir Ermeni'nin ya da Rum'un zorla dininden döndüğü veya tulum, kemençe çaldığı görülmemiştir.
- 6) Yörede bulunan koç, koyun heykelli mezar taşları Malazgirt Zaferi'nden önceki Türk kültürünün birer simgesidir.
- 7) Hemşin coğrafyasında kullanılan ay adları bugün Gökoğuz Türkleri tarafından hâlâ kullanılmaktadır. Bunlar: Büyükay/Ocak, Küçükay/Şubat, Kirazayı/Haziran, Çürükay/ Temmuz, Çimenayı veya Biçimayı/Eylül, Derimayı/ Ekim, Üzümayı/ Kasım, Karakış/ Aralık⁷⁰
- 8) Lazlar Hemşinlilere "Sumeh/Surmeği" demektirler. "Sumeh/Surmeği", Lazca "üçok/üç yel" anlamına gelmektedir.⁷¹

Bilindiği gibi, Oğuzlar 24 boya ayrılmakta ve bu boyların 12'sine *bozoklar*, 12'sine de *üçoklar* denilmektedir. Lazların, Hemşinlileri "Sumeh/Surmeği" (üçok) diye adlandırmaları *etik yaklaşım*dır ve bu adlandırma aslında, tezimize konu olan Hemşinlilerin Türklüğüne de ışık tutmaktadır.

8) Doğu grubu olarak adlandırılan Hopa Hemşinliği ise; Rize Hemşinliği'nin bir devamıdır. Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim döneminde Gürcü ve Abaza korsanlara karşı, güvenliği sağlamak amacıyla Hopa Hemşinlilerine Hıristiyan olarak tımar vermiş ve bölgeye yerleştirmiştir. Her iki Hemşinlikteki ortak sülâle adları bunu doğrulamaktadır.⁷²

Ayrıca yöredeki aksaçlıların (yaşça büyük olanlar) Türkmen kimliğiyle ilgili olarak anlattıkları iki ilginç olay da bunu doğrulamaktadır. Birincisi; Şavşat'tan geçerken Homşetzilere (doğu grubu için özel bir adlandırma) "Türkmenler sürüleriyle yaylaya çıkıyorlar, demek ki bahar vakti geldi." derlermiş. İkincisi de; Ardanuç İlçesi Yolüstü Köyü sakinlerinin yaylaya çıkan Homşetziler için "Koç burunlu Türkmenler yine yaylaya çıkıyorlar" diye söylenmeleridir.⁷³

2.2.2 HEMŞİNLİLERİN ERMENİ KÖKENLİ OLDUKLARINI ANLATAN TEZLER

Hemşinlilerle ilgili çalışmalarda, Hemşinlilerin Ermeni kökenli olduklarını anlatan özellikle yabancı kaynaklar sayıca fazladır. Hemşinlilerin Ermeni kökenli olduklarını iddia eden bu çalışmalardan bir tanesi Ermenistan Bilimler Akademisi

⁷⁰ Ali Sırtlı, **DOĞU KARADENİZ TÜRKLÜĞÜ Ve KARADENİZ FIKRALARI**, 4. Baskı, Ankara, Barok Matbaacılık, 2002, s. 37

⁷¹ Karl Koch, **Reise im Pontischen Gebirge, (Prof. Karl Koch'un 1843-1844 Yıllarındaki Seyahatnamesinin Rize Bölümü)**, Der. Muzaffer Arıcı, Çev. Tahir Deveci, Ankara, Odak Ofset, 1991, s. 80-81 ve ayrıca Muzaffer Arıcı, **Her Yönüyle Rize**, Ankara, Odak Ofset, 1993, s. 39-40

⁷² Gündüz, **a.g.e.**, s. 157-15

⁷³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 17

üyesi Levon Haçikyan'a ait. Levon Haçikyan, "Hemşin Gizemi" adlı kitabında Hemşinlilerin tarihini şöyle anlatıyor:

Hamşen Ermeni Beyliği, 789-790 yıllarında Bizans İmparatorluğu'nun kuzeydoğu ucundaki Khaldya'da (Ermenice Khağtik) Ermenistan'dan gerçekleşen dış göç sonucunda oluşur. Şapuh ve Hamam Amatuni'nin önderliğinde, Arap işgalcilerin direnişini sonucu gerçekleşen bu göçle Hamşen'e yerleşen Ermeni nüfusunun anavatanı da belirlenmiş olur.

Hamşen 13. yüzyıl başlarında IV. Haçlı Seferi sonucu oluşan Trabzon İmparatorluğu'na bağlı olarak varlığını sürdürür. Fakat 14. yüzyıl yarılarında Trabzon İmparatorluğu dağılmaya başlayınca, Hamşen önce Baberd Emiri'nin egemenliği altına girer; Baberd Emirliği de önce Celayirliler sonra da Timurluların vassalı olur.

15. yüzyıl ilk yarısında, Karakoyunlu ile Ağkoyunlu Türkmen hanedanlarının Ermenistan'a hükümlerliklerini yayma mücadelesi içinde oldukları bir dönemde, Hamşen Karakoyunluların egemenliğini kabul eder. Fakat Hamşen Ermeni yönetimi yaklaşık 1489 yılında noktlanır. Hamşen, Küçük Asya ve Avrupa'yı işgal eden Osmanlı Türklerinin eline geçer. Hamşen'in güney sınırı komşuları Sper ve Baberd ise; Karakoyunlu ve Ağkoyunlu Türkmenlerinin uzun süren çatışmaları, Ağkoyunlu padişahı Uzun Hasan'ın Osmanlı Sultanı II. Muhammat Fatih ile çarpışması ve son olarak da Osmanlı ve Sefyan hükümdarlarının kanlı çarpışmaları sırasında defalarca soyulur, halkı esir edilir ve ağır zulumlere uğrar.

İşgalciler 17. yüzyılın sonlarından itibaren Hamşenlileri İslâmlaştırma'ya başlar. Bunun arkasında yatan gerçek Osmanlı topraklarında ve özellikle stratejik ve ekonomik yönden çok önemli olan kuzeydoğu yöresinde yaşayan Hristiyan, Rum, Ermeni, Gürcü ve Laz nüfusunu din değiştirme yoluyla imparatorluğa bağlamaktır. Fakat P. Tumayantz, 1870 yılında hazırladığı topografyasında Karadere Ermenilerinin Sper'den, Baberd'den ve özellikle Hamşen'den din değiştirmekten kurtulmak amacıyla 1690-1700'lü yıllarda göçtüklerini anlatır.

Ortaçağda hemen hemen her yerde, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir ulusal-etnik kimlik tespitinin önemli belirleyicisi; onun mensubu olduğu dinidir. Rum, Laz, Gürcü, Ermeni ve başka ulusların İslâmiyet'i kabul eden temsilcileri kendilerini "Müslüman" ve "Osmanlı" diye tanıtırlandı. Fakat Hamşenliler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da Hamşen Ermenicesi diyalektiğini, gelenek-göreneklerini vb. korudular ve korumayı sürdürüyorlar.

Hemşinliler, iki kol halinde yaşarlar;

I) Fortuna Nehri'nin çevresi ve Karadere Vadisi'nde yaşayan "Baş Hemşin" adıyla anılan asıl Hamşenliler,

II) Khope (Hopa) yöresinde yaşayan "Khope Hemşin" adı verilen Hamşenliler.

1877-78 Türk-Rus Savaşı sonucunda Karadeniz'in Kafkas kıyılarının Rus Çarlığı'na geçmesiyle, Hamşen Ermenileri Kafkasya'ya göçer. Bugün ise; Hamşenliler Abhazya ve Krasnodar'da kendi okul ve kültür kurumlarına sahip olup anavatan Ermenistan ile yakın ilişki içerisindedir.⁷⁴

Levon Haçikyan ve Fahrettin Kırzioğlu aynı yöreyi değişik yer adları ile anlatmaktadır; fakat Levon Haçikyan Hemşinlileri Ermeni olarak tanıtabilmek için,

⁷⁴ Levon Haçikyan, **Hemşin Gizemi (Hamşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar)**, Ermenice'den Çev. Bağdik Avedisyan, İstanbul, Belge Yayınları, 1996, s. 14-46

bu yörenin onların öz yurdu olduğunu, Fahrettin Kırzioğlu ise Hemşinlilerin bu yöreye sonradan yerleştiklerini anlatmaktadır.⁷⁵

Ermenilerin Bizans'ın egemenliğinde daha rahat yaşadıkları iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Tarihi kayıtlarda Ermenilerin Bizans ve Sasani gibi devletlerin zulmüne uğradıkları, din ve mezhep baskısı altında tutuldukları açıkça bellidir. Müslümanlar ise; Ermenilere can ve mal güvenliği yanında, din, ibadet ve istedikleri gibi yaşama hürriyeti de tanımışlardır. Ermeni Patriği Jean Catholicos; Arap halifeleri Ermeni toplumuna Sasanelerden daha adaletli davrandılar, çünkü İslâmiyet Hıristiyanlığa Mecusilikten daha yakındır; demiştir. Ermeni tarihçileri de, Ermenilerin Müslümanların idaresinde en iyi dönemlerini geçirdiklerine dair ittifak etmişlerdir.⁷⁶

Osmanlı'nın zulüm yaptığı iddiaları da kabul edilemez. (Bu konuda bkz. Ek 1) Osmanlı'nın himayesinde yaşayan hiç kimse Osmanlı'ya zalim dememiştir. Yahudiler, Rumlar, Ermeniler ve diğer gayrimüslim milletler Osmanlı'nın hoşgörüsünde dinlerini özgürce yaşamış, ibadetlerini özgürce yerine getirmiş, ticaretlerini serbestçe yapmışlardır. Osmanlı din konusunda hiç kimseye baskı ve zorlama yapmamıştır. Eğer Osmanlı, hudutları içerisinde yaşayan gayrimüslimleri din değiştirmeye zorlasaydı ve onlara baskı yapsaydı; bugün İslâmiyet'in dışında hiçbir din kalmazdı. Ayrıca, Osmanlı üç kıtaya hâkim iken neden sadece Hemşinlileri din değiştirmeye zorlasın?

1915 tehcirinden önce Doğu Anadolu'daki nüfus oranları %15-20'lere kadar düştüğü halde, Ermenilerin İslâm'a eğilimli olmadıkları bilinmektedir. Hemşinlilerin İslâm'ı kabul etmeleri onların Türk olmaları ve aynı dili konuşan Türklerle anlaşabilmeleri sebebiyle olmuştur. Ermeniler ise; (L. Haçikyan'ın da belirttiği gibi) gerek Hemşin'den gerek Karadere'den göç edip ayrılmışlardır. Trabzon-Adapazarı arasına yerleşen Ermeniler ise; 1915 tehcirinde göç etmişlerdir.⁷⁷

Hamşen Ermenicesi diyalektiğinin devam ettiğini söyleyen yazar; Batı Hemşin ağzında kullanılan, Göktürk Kitabeleri'nden Divan-ı Lügati-t Türk'e kadar birçok Türkçe kelimenin -ve bugün de Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde aynı şekillerde kullanılan bir çok Türkçe kelimenin- bulunduğunu görmezlikten gelmektedir.

⁷⁵ Saklı, **a.g.m.**

⁷⁶ Ali İpek, "İlk İslâmi Dönem Müslüman Ermeni Münasebetleri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 135, Aralık 2001, s. 142-143

⁷⁷ Saklı, **a.g.m.**

Ayrıca Ermenilerin 1877-78 yıllarında Kafkasya'ya göç ettiğini L. Haçikyan kendisi belirtmiştir.

Hemşinlilerin Ermeni kökenli olduklarını iddia eden bir diğer çalışma Yuri Siharulidze ve arkadaşları tarafından kaleme alınan “Trabzon'dan Abhazy'a Doğu Karadeniz Halklarının Tarih Ve Kültürleri” isimli kolektif bir çalışmadır. Kitap aslında, isminden de anlaşılacağı gibi sadece Hemşinlileri tanıtan bir kitap değil; fakat kitapta Hemşinlilere de bir bölüm ayrılmış. Bu bilgilerde Hemşinliler şöyle anlatılıyor:

Türk tarih ve etnografyacıları Anadolu halklarının tarihi ve etnik kimlikleri üzerinde önemle durmakta; ancak, Türk kökenli olmayan gruplar hakkında objektif davranmamaktadırlar. Anadolu azınlıklarını ya Turani köke bağlamakta ya da onlardan hiç söz etmemektedirler. Oysa Türk fetihlerinden çok önceki çağlardan kalma değişik Anadolu etno-inanç grupları da vardır ve bu türden değişik etnik gruplardan biri de Müslüman Ermenilerdir. Bunlar artık Ermeni adını atıp “Hemşinli” adını kullanırlar.

Hemşinliler, ilginç bir etno-inanç grubudur ve Sünni-Hanefi mezhebine bağlı Müslümandırlar. Bilim adamlarının ortak görüşüne göre; Ermeniler 17. ve 18. yüzyılda İslâmiyet'i kabul ettiler. Avrupalı seyyah K. Koch'un verdiği bilgilere göre; “Hemşin toprakları Kaçkar Dağı eteklerine yayılmış küçük bir bölgedir.” Ancak Koch bu eserinde Hemşinlilerin etnik kökeni hakkında herhangi bir söz söylememektedir.

C. Palgrev'in verdiği bilgilere göre; “Hemşin bucağı Lazistan'ın yüksek dağlık bir bölgesini kapsar. İçinden Ortasu adında bir ırmak akar. Ortasu Irmağı, Hemşin topraklarını baştan sona katettikten sonra Atina yakınlarında denize ulaşır. Bu bölgede en önemli yerleşim birimi Hemşin'dir. Hemşin bucağında kalabalık bir Ermeni kolonisi oturur. Söylentilere göre bunlar Tatar işgalcilerin tazyiki ile Ermenistan'ın orta kesimlerinden kaçıp buralara sığınmışlardır. Hemşin bucağı çevresinde yaşayan yaklaşık 40 köy ve 20.000 nüfustan 17.000'i Müslüman, 3.000'i de Hıristiyan Ermeni'dir. Müslümanlar arasında Ermeniler çoğunluktadır. Rumlar ise burada söz konusu değildir.”

Hemşinliler bugün Lazistan'ın kuzeydoğu dağlık bölgelerinde yaşamını sürdürmektedir. Hemşinlilerin yaşadığı toprakların batı ve güney sınırı Laz dilinin, kuzey ve doğu sınırları ise Gürcü dilinin yayılma alanları olmasına karşın; onlar hâlâ orijinal Ermenicelerini koruyabiliyorlar. Ancak, bunların Ermenicesi Ermenistan Ermenicesi'nden o kadar farklıdır ki; neredeyse iki Ermenice ile birbirleriyle anlaşmak mümkün değildir. Hemşinlilerin çoğu Lazca bilmektedir. Onlar bugün Laz ve Gürcü dilinin yoğun etkisi ve baskısı altındadır. Bundan başka onların diline sayısız Türkçe sözcük de girmiş bulunuyor.

Hemşinliler, Cumhuriyet döneminde unutturulmaya çalışılan Ermeni aile adlarını (lakap) hâlâ hatırlamaktalar. Çocuklarına resmi Türkçe adlar yanında Ermenice takma adlar da veriyorlar. Bu takma adların bazıları Lazların ve Megrellerin İsa'dan önceki asırlara dayanan isimlerini andırmaktadır. Bu putperestlik çağı özel adların Lazca'dan esinlendiğine inanıyoruz. Anlam ve fonetik olarak Lazca olan bu isimlerden bazı örnekler varebiliriz: “tuta=ay”, “burba=gece kuşu”, “mutika=yunus balığı”, “tunti=ayı”, “mushi=yıldız”

Hemşinliler, oturdukları iki ayrı coğrafyadan dolayı iki ayrı adla anılmaktadırlar; birincileri “Hopa Hemşinlileri”, ikincileri ise “Baş Hemşinliler”dir.

Türkiye'deki Hemşinlilerin nüfusu kesin olarak belirlenmemektedir. Özbekistan'a sürülen az miktardaki Gürcistan Hemşinlileri de, orada hayvancılık, bağcılık, bahçecilik gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Bu ilginç topluluk hakkında yeterli bilgi elde etmek ve onların etnik kimlikleri hakkında daha derin belgeler toplamak ne yazık ki; Türkiye koşullarında mümkün değildir.⁷⁸

Yuri Siharulidze ve arkadaşları Hemşinlileri bir etnik grup ve Türk değilmiş gibi göstermeye çalışırken; aslında Ermeni tezlerini de çürütmektedirler. Karl Koch'tan örnek gösterirken, etnik kökenle ilgili bir açıklamanın olmadığını da dile getirmekten kaçınmıyorlar. Hemşinlilerin Tatarların tazyiki ile Ermenistan'ın orta kesimlerinden geldiklerini ifade eden yazarlar, bu cümleyle L. Haçikyan'a da ters düşmekte. Eğer Hemşinliler Ermeni kökenli iseler; neden her iki tarih birbirini tutmuyor?

Hemşinlilerin Ermenice konuştuğunu iddia eden yazarlar batı grubu Hemşin ağzında kullanılan Türkçe kelimeleri görmezlikten gelmektedirler. "Batı grubu Hemşin ağzında hiçbir dönem Ermenice konuşulmamıştır ve dillerinde Ermenice'yi çağrıştıran bir özellik yoktur."⁷⁹

Abhazya'da ve Acara kıyılarında yaşayan kişilerin ise; Hemşinlilerle hiçbir etnik bağları yoktur. Bu kişiler, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslarla birlikte hareket ederek Osmanlı'ya saldıran ve Türklerin tepki göstereceği endişesi ile Ruslarla birlikte Türkiye'den ayrılan ve bir kısmı da işgal yıllarında Ruslar tarafından bölgeye yerleştirilen Ermenilerdir.⁸⁰

Ayrıca aile adı olarak Ermenice adlar kullandıklarını söyledikleri Hemşinlilere verilen örnekler hep Lazca isimlerdir.

Hemşinliler ile ilgili aşağıdaki bilgiler Peter Alford Andrews'e aittir. Peter Alford Andrews, "Türkiye'de Etnik Gruplar" adlı kitabında Türkiye'yi 47 etnik gruba ayırarak bu etnik gruplardan birisinin de Hemşinliler olduğunu belirtiyor. Andrews Hemşinliler hakkında şunları anlatıyor:

Hemşinliler iki gruba ayrılır; doğudaki gruba Homsetsi, batıdaki gruba Hemşinli denir. Ayrıca, Doğu Karadeniz Bölgesi'nden bir çok Hemşinli batıya göç ederek Bolu ve Sakarya'nın köylerine ya da büyük şehirlere yerleşmiştir.

⁷⁸ Yuri Siharulidze vd., **Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri**, Der. Ve Gürcüce'den Türkçe'ye Çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1998, s. 70-75

⁷⁹ Gündüz, **a.g.e.**, s. 152

⁸⁰ **A.y.**

Doğudaki grupta Ermenice, batı lehçesi ve Türkçe konuşulur. Batı'daki grupta ise; sadece Türkçe geçerlidir. Buna karşın bazı yer adları Ermenice kalmıştır.

İslâm dinine mensup olup Sünni (Hanefi) mezhebindedirler.

Grup kimliğinin etnik yapısı hakkında yeterli bilgi yoktur. Doğu'daki grupta dil belirleyici gibi gözükse de; bu, Ermeni kökenin kabul edildiği anlamına gelmez. Bugün tamamen Türkleşmiş olan batıdaki grup ise; kendilerinin Ermeni kökenden geldiğini reddeder.

Hemşinliler 15. yy.dan itibaren Müslümanlığın etkisine girmiş, yaklaşık 1700 yıllarında da Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Hıristiyan kalanlar da Trabzon'a göç etmiş; bunlardan daha batıya Samsun'a, hatta Adapazarı'na dek gidenler olmuştur. Adapazarı'na yerleşenler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenistan'a dönmüşlerdir.⁸¹

Peter Alford Andrews'un görüşleri incelendiğinde Hemşinlilerle ilgili şu noktalarda ayrılıklar görülmektedir:

I) Andrews, etniklik kavramına bir açıklık getirmemektedir. Dilden hareket ederek kimlik arayışına girmişse de; Ermeni kökenin kabul edilmediğini kendisi de belirtmiştir.

II) Andrews, Hemşinliler hakkında bir soy kütüğü ortaya koymamaktadır.

Ayrıca, konuya bazı temel kavramlar bölümünde açıkladığımız *emik* ve *etik* yaklaşım yönünden de bakabiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi *emik yaklaşım*, bir grubun kendi kendini tanımlaması; *etik yaklaşım* ise, o gruba dışarıdaki bir grup tarafından yapılan tanımlamadır. P. A. Andrews, Hemşinlilerin bir kısmının o yöreden göç ettiğini, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Ermenistan'a döndüklerini belirtiyor. Burada dinden ziyade, etniklik etkili olmuş ve Ermenistan'a dönüş ortaya çıkmıştır. Ermenistan'a dönen kişiler hem kendilerini o yöreden göç etmeyen kişilerden farklı görmekte (*emik yaklaşım*), hem de o yöreden göç etmeyen diğerleri tarafından (*etik yaklaşım*) farklı görülmektedir. Ermeni olanlar gittiğine göre, geride Hıristiyan Türkler kalmıştır. Bu, aynı zamanda dini inanış açısından Hristiyan Türklerin de bulunduğu gerçeğini bir kez daha göstermektedir.

Sosyoloji, biyolojik gerekçelerden ziyade kültürel öğelere ve mensubiyete ağırlık verir. Hemşinlilerin yaşadığı coğrafyada zaten civar köylerde Ermeniler bulunmuştur. Dolayısıyla kültürel etkileşim sonucu bazı Ermenice kelimeler kullanılabilir. Ama bunlar Ermeniliği kanıtlamaz. Ayrıca, P. A. Andrews'un da belirttiği gibi Ermeniler o yöreden göç etmişlerdir.

⁸¹ Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 181-183

Türkiye’yi etnik gruplara bölerek Hemşinlileri de bu etnik gruplar arasında sayan bir başka kitap Hale Soysü tarafından kaleme alınan “Kavimler Kapısı” adlı çalışmadır. Bu kitap aslında Peter Alfor Andrews’un etnik grup sıralamasını sondan başa doğru anlatmaktadır. Hale Soysü’nün verdiği bilgilerde Hemşinliler için şunlar söyleniyor:

Hemşinlilerin doğu grubunda Ermenice, batı grubunda da Ermenice sözcüklerin de yer aldığı değişik aksanlı bir Türkçe konuşulur.

Doğu grubunda dilden hareket edilerek kimlik tayin edilse de; bu, Ermeni kimliğinin kabul edildiği anlamına gelmez. Bütünüyle Türkleşen doğu grubu Ermeni kökenli olduğunu kabul etmiyor.

Hemşinlilerin ataları olduğu tahmin edilen Partlar, ilk çağlarda Doğu Anadolu ile Hazar Denizi’nin güneyi ve batısında büyük bir devlet kurarlar. MÖ 150’li yıllardan sonra Partlarla Romalılar arasında büyük savaşlar olur ve o dönemde bölgede yaşayan Ermeniler, Partlarla Romalılar arasındaki düşmanlıktan faydalanarak Partların yanında yer alırlar. Partlarla zaman içinde kaynaşan Ermeniler, bazen Romalıların bazen de Partların vasalı olan kralların yönetiminde yaşamışlardır. Bu vasallar, Ermenilerin Arsaklı sülalesi ile Part kökenli krallara dayanmaktadır.

224’te Part sülalesi, 429’da da Arsaklı Hanedanı’nın egemenliği son bulur. Daha sonraki yüzyıllarda Ermenistan’da, üçü Bagrat soyundan biri de Ardzuruniler soyundan olmak üzere dört Ermeni Krallığı kurulur. Ani Bagrathlıları ve Ardzuruniler, 11. yüzyılda Selçuklu akınları sonucunda ülkelerini Bizans’a bırakırlar. Kars Bagrathlıları, Alparslan döneminde Selçuklu egemenliğine girer. Merkezi Lari’de bulunan Taşirk Bagrathlıları da, 1064 yılında Selçuklu korumasına girerek İslâmiyet’i kabul eder ve uzun süre yaşarlar. Daha sonraki yıllarda bu Ermeni kökenli Müslümanların, Bizans-Selçuklu savaşlarından ya da Moğol saldırılarından kaçarak şimdiki Hemşin bölgesine yerleştikleri düşünülebilir.

Hemşinlilerin İslâmiyet’i 15. yüzyılda kabul ettikleri tahmin ediliyor. Bölgede Ermenilerin ve Ermenice’nin etkinliği düşünülürse, sonradan İslâmiyet’i kabul edip buldukları yere gelme ihtimali de olabilir.⁸²

Hemşinlilerle ilgili dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki; Hale Soysü’nün kitabında da yazıldığı gibi Arsaklı Hanedanı’nın Ermeni kökenli olduğu iddiaları vardır.

“Bu devlete her ne kadar Ermeni Krallığı denmişse de, halkının ve hanedan ailesinin Asyalı oldukları anlaşılmaktadır. Bu devlete Ermeni Krallığı, halkına da Ermeni denmesinin sebebi; bölgeye verilen ARMENİ (Yukarı Memleket) adından olsa gerektir.”⁸³

⁸² Hale Soysü, **Kavimler Kapısı 1**, İstanbul, Kaynak Yayınları Yayın No: 126, 1992, s. 123-126

⁸³ Sadi Koçaş, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, Altınok Matbaası, 1967, s. 26

Aynı eserin dipnotundaki açıklamada ise; şunlar ifade edilmiştir: Bu sülale tarihte iki kol halinde yaşamıştır; Küçük Arsaklılar ve Büyük Arsaklılar. Küçük Arsaklılar Hazar Denizi ile Fırat Nehri arasına hükmetmişlerdir. Büyük Arsaklılar ise, Horasan-İran-Irak bölgesinde (MÖ 255 - MS 226) yaşamışlardır. Dede Korkut Oğuznamesi her iki sülalenin de Orta Asyalı olduğunu yazar.

Birmingham Üniversitesi, İslâm Tarihi Profesörü Anthony Bryer de, Hemşinliler hakkında şunları söylemektedir:

Ermeni Bagrathlı Krallığı, Hemşinlileri Ermenileştirmek için 7. ve 11.Yüzyıllarda büyük uğraşlar vermesine rağmen; yöre halkı kimliğini kaybetmemiştir. Yani bölgede Türkleştirme olmamış; aksine zorlama ile Ermenileştirme olmuştur.⁸⁴

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hemşinlilerin İslâmiyet’i 15. Yüzyılda kabul ettikleri tahmin ediliyor. Hale Soysü’nün ifadelerine dikkat edilirse, Hemşinliler hakkında çelişkili bilgiler verdiği görülecektir. Selçuklu egemenliği zamanında İslâmiyet’i kabul eden Ermeniler nasıl oluyor da 15. yüzyılda Müslüman oluyorlar?

Hemşinlilerle ilgili aşağıdaki bilgiler Neal Ascherson’a ait. “Karadeniz” adlı kitabında Neal Ascherson, Lazlar ve Hemşinliler hakkında birkaç satır yer ayırmış. Bu bilgilere göre:

Türkiye’nin kuzeydoğu köşesinde yaşayan Lazlar ve komşuları Hemşinliler de Türk değil. Bu iki halk bölgenin daha eski etnik unsurlarından. Türkçe olmayan konuşma dilleri var; kendi mitleri, âdetleri, kıyafetleri vb. var. Farklılıklarını kendilerine saklamışlar. Türk devletinin farklılıklar konusundaki tutumu dikkate alındığında, bu akıllıca bir davranış.

Lazlar, kendi kimlikleri konusunda provokasyonlardan uzak kaldılar. Ancak, küçük Hemşinli grubu, özellikle baş eğme konusunda mecburdu. Onlar bilinmeyen bir geçmişte İslâmiyet’i kabul etmiş Ermeni soyundan gelmekte ve halen eski Ermenice konuşmalarına rağmen; seksen yıl önceki ana Hıristiyan-Ermeni olaylarından kurtulmuşlar.⁸⁵

Neal Ascherson da, P. A. Andrews ve Hale Soysü gibi kesin bir tanım ortaya koymamaktadır; etnik grup olarak adlandırdığı Lazların ve Hemşinlilerin dillerinden, âdetlerinden vb. bahsederken konuya bir açıklık getirmemekte ve bu bilgilerin dayanağını sunmamaktadır.

P. Minas Bijişkyan’ın “Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası” isimli kitabında da Hemşinlilerle ilgili küçük bir bilgi bulunmaktadır. Bijişkyan bu kitabında Hemşinliler için ayrı bir sayfa ayırmamıştır. Fakat kitabında yer yer Hemşinlilerle ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre:

⁸⁴ Anthony Bryer, **Çepniler**, (ş.y.), (y.y.), 1962, s. 193; Zik. M. Arıcı, **a.g.e.**, s. 36

⁸⁵ Ascherson, **a.g.e.**, s. 249-251

Hamşen veya Hamamaşen, Barkal Dağı'nın yanındaki köylerden oluşur. Hamşenlilerden Müslüman olanlar Hıristiyanlık âdetlerini muhafaza ederek Vartavar yortusu günü hepsi de kiliseye gider. Halk tamamen Ermenice konuşur.

Tambur denilen Hamşen toprağının kurucusu Hamam adlı bir Ermeni prensidir. Kurşunlu ve Sürmene'ye gitmiş olan Hamşenlilerden Kurşunludakiler Hıristiyan kalmışlardır.⁸⁶

Bijişkyan ise; "Sinop'tan başlayarak tüm Karadeniz'i Kırım'a kadar dolaşmıştır; fakat Trabzonlu Ermeni bir seyyah olduğu için gezdiği yerlerde sürekli Hıristiyanlığın izlerini arayarak oralara Hıristiyanlık tarihi yüklemeye çalışmıştır."⁸⁷

Ayrıca, yöreyi gezen Prof. Karl Koch, özellikle Bijişkyan'a ve fikirlerinden yararlandığı İnciciyan'a atıfta bulunarak Ermeni yazarların taraf tuttıklarını ve maksatlı olduklarını, eserlerinde kendi niyetlerini yansıttıklarını ve bölge hakkındaki yazıların gerçekçi olmadığını anlatmaktadır.⁸⁸

Son olarak Erhan Gürsel Ersoy'un makalelerinden bahsetmek istiyoruz.

Erhan Gürsel Ersoy, diğer yazarların kullandıkları kaynaklardan yararlanarak ve fazla ayrıntıya girmeden Hemşinlilerin Ermeni kökenli olduklarını; sadece Hemşinli adının bile bir etnik grup tanımı için yeterli olacağını fakat bunlara rağmen Hemşinlilerin Ermeni kimliğini reddetmelerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kimlik dayatmasına bağlamaktadır.⁸⁹ Ayrıca, bir başka makalesinde de Hemşinlilerin tehcirden etkilenmediklerini, o bölgede en az bilinen bir etnik grup olmalarını da sadece bölgenin dağlık ve ormanlık olmasına değil; Hemşinlilerin tehcirden çok önce Müslümanlaşmış olmalarına bağlamaktadır.⁹⁰

Etnik kimlik için hâkim kültürden, kültürün her unsurunda farklılaşmış değerler gereklidir. Böyle bir dayanak olmadan, sadece yöresel isme ve dine dayanarak etnik grup yakıştırması yapılamaz. Kaldı ki; bugün kendilerini Rizeli, Artvinli vb. tanıtan gruplar da mı bir etnik gruptur?

⁸⁶ P. Minas Bijişkyan, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)**, Tercüme ve Notlar : Hrand D. Andreasyan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yayın No: 1411, 1969, s. 60-64

⁸⁷ Gündüz, **a.g.e.**, s. 39

⁸⁸ Koch, **a.g.e.**, s. 89

⁸⁹ Erhan Gürsel Ersoy, "Hemşinli Kimliğine Antropolik Bir Bakış", **Birikim, Özel Sayı/Etnik Kimlik ve Azınlıklar**, S. 71-72, Mart-Nisan 1995, s. 141-142

⁹⁰ Erhan Gürsel Ersoy, "Herkesin Türklüğüne Dair Yerel Yansımalar Örnekler : Lazlar ve Hemşinliler", **Toplum ve Bilim**, Sayı : 96, Bahar 2003, s. 83

Kimlik dayatma konusunda ise; Türkiye Cumhuriyeti tecrübeli ve yeterli hiç olmamıştır. Eğer kuruluşundan 83 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti’nde Türk kimliği iç ve dış yönlendirmelerle tartışmaya açtırılabiliyorsa; Türkiye Cumhuriyeti’nin kimlik dayatması konusunda başarılı olduğu söylenemez. Kaldı ki; Türkiye’nin böyle bir tarihi geleneği de yoktur.

2.3 HEMŞİN NÜFUSU

2.3.1 16. YÜZYILDA BÖLGENİN NÜFUSU VE ETNİK YAPISI

Hemşinliler hakkında bize en güvenilir bilgileri Osmanlı Tahrirleri vermektedir. Bu bilgilere göre 16. Yüzyılda Hemşin ve çevresindeki nüfusun durumu şöyledir:

“RİZE KAZASI: Rize şehri ve Rize Kalesi bu kazanın merkezini teşkil etmekte idi. Kasaba, Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında 215 Hıristiyan hanesi, 2 yeni Müslüman hanesi ve 41 baştine resmine tâbi haneden mürekkepti. Üç değirmen ve Ayo-Randos Manastırı’na ait vakıflar da burada idi. Bu kaza dahilinde mirlivâ hasları 8 köy ve 35 mahallede 2225 hane (162 Müslüman, 2063 Hıristiyan) ve 2550 nefer ile 192.681 akçe gelir temin ediyordu. Zaim ve dirlik tımarları ise bu kaza hudutları içinde 21 köyde 3927 hane (310 Müslüman, 3617 Hıristiyan) ve 4563 nefer ile 306.500 akçeyi buluyordu. Rize Seraskeri Veysi veledi Mustafa idi ve tımarı Rize’ye bağlı Çıkara Köyü’nde (bu köy belki bugünkü teşkilatta mevcut Çukurlu Köyü’dür.) 10 hane, 8 Hıristiyan ve 2 yeni Müslüman idi. Burası evvelce tahrir kaydına göre Gürcü kâfirin imiş ve padişahın emriyle tımar olmuştu. Rize seraskeri daha sonraları, Trabzon Miralayı Ali Çelebi oğlu Haydar idi. Rize şehri gelirlerinden bir hissenin de seraskerin akrabasından Veysi Çelebi veledi Mehmet Haykal’a ait olduğu görülmektedir.

HEMŞİN KAZASI: Trabzon Livası’nın ayrı bir kazası gibi yazılan Hemşin, üç ayrı nahiyeden (Hemşin, Karahemşin ve Eksanos) müteşekkil görünmektedir ve mirlivâ haslarındandır. Hemşin Zaimi Mahmut Çelebi ve Hemşin Seraskeri de bu sıralarda Ali Koruk adlı kimselerdi. Kaza dahilindeki mirlivâ hasları 34 köyde 671 hane (214 Müslüman, 457 Hıristiyan) ve 682 neferdi.

ATİNA KAZASI: Atine zeameti, Trabzon Miralayı İskender Bey’in oğlu Emir Bey tasarrufunda idi. Bu kaza dahilinde padişah ve mirlivâ hasları bulunuyordu. Atine’ye bağlı Kılağu-bulan Köyü (67 Hıristiyan, 23 Müslüman hane) padişah haslarından idi. H. 929’da (1532) sancakbeyi hassına da bir köyde 156 hane (18 Müslüman, 138 Hıristiyan) ve 11.250 akçe dirlik tahsis edilmişti. Atine nahiyesinde tımar alanlar arasında Trabzon Kadısı Mevlana Siyah oğlu Yusuf Çelebi, Yukarı Hemşin Kalesi erlerinden iken Kise Kalesi (Arhavi kazası dahilindedir.) Kethüdası olan Bevvab Yusuf, Atine Cami Hatibi Mevlana Hüsam, Kale-i Bedirme erlerinden iken Tirebolu Kalesi Kethüdası olan Mehmet veledi Süleyman, Nukrezen Deresi’nden Çoruh Nehri’ne kadarki sahanın (Lazmağal) Seraskeri Hamza veledi Mehmet Haykal görülmektedir. Yine Atine’ye bağlı Vanak Köyü (bugünkü teşkilatta Venek) tımar hissesi (49 hane 2 yeni Müslüman) İbrahim Çepni tahvilinden Emir veledi Yakup tımarına aitti ve bu köy halkının “Vanak” derbendine öteden beri derbentçi olmaları sebebiyle bütün avârız vergilerinden ve “neftilik” hizmetinden (savaşlarda bir nevi

grejuva ateşi kullanmak vazifesiyle muvazzaf asker) emin olduklarına ve bundan sonra da bu statülerinin değişmeyeceğine dair yeni bir emir gönderilmişti. Atine kazasının umumi yekûnu ise 30 köyde 4068 nefer ve baştine ile 3683 hane (584 Müslüman, 3096 gebran hanesi) ve bunun da 156 hanesi sancakbeyi hassına ve 3527 hanesi ise; zuamâ ve tımar erbabı dirliklere ait bulunarak 293.550 akçe (11.250 mirlivâ hassı, 282.300 akçe diğerleri) hasıl bulunuyordu.

ARHAVİ KAZASI: Arhavi kazası teşkilatı ve idari-mali taksimatı 16. asır başlarında oldukça mürekkep görünmektedir. Bu kaza; nahiye, zeamet, vilayet, kale olarak bir çok bölümlere ayrılmış ve bazen bunlar birbirine tedahül etmiş gibidir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

a)Laz Nahiyesi: Bu nahiyede iki zeamet görünmektedir. Biri, “Zeamet-i Lazmağal ki” bizzat Arhavi Kalesi buraya bağlı idi. Burada Lazmağal’a tâbi demek, “Lazmağal zeametine dahildir” manasına gelmiş olacaktır. Keza Sidere ve diğer adı ile Kutunid Köyü (bugünkü teşkilatta aşağı ve yukarı olmak üzere iki adet Kutunid Köyü görünmektedir ki, bununla aynı olmalıdır.) Abdullah Çelebi veledi Mustafa Bosna tahvilinden Lazmağal zeametinde bulunuyordu. Yine Kise karyesi hissesi Laz nahiyesine tabi fakat Lazmağal zeametinde idi. (Kise=Sugören Köyü ve Kalesi)

Görülüyor ki; bu köy aynı zamanda kaledir ve diğer taraftan büyük kısmı ile İskender veledi Mustafa tahvilinden Kise Kalesi Dizdarı Ali Sofya Gulam-ı Mir’in bervech-i serbest tımarı idi. Ve yine Karye-i Kise, “tâbi-i Laz an zeameti-i Lazmağal” olarak kaydedilmiş bulunuyordu. Keza Çaçorivat Köyü (belki bugünkü Atine’ye bağlı Cacivat Köyü) Ali Koruk tahvilinden Kise Kalesi Kethüdası Hızır Üskûbi’nin tımarı idi. Diğer zeamet ise; Viçe zeametidir ki; bu da Laz nahiyesine tâbi idi ve 16. asır başlarında Hüsrev Çelebi veledi Bâli Kâtib tasarrufunda bulunuyordu. Viçe Seraskeri İskender Paçova idi ve tımarını serbest olarak tasarruf ediyordu.

b)İskele Nahiyesi: Burası aynı zamanda zeamet merkezi ve İskele vilayeti olarak kaydedilmektedir. İskele zeameti sonradan yazılmış ve İskender veledi Kıl Karaca Gulam-ı Mir tasarrufunda bulunmuştur. Bu ve müteakip kayıtlardan anlaşıldığına göre, İskender önceden de Sidere Köyü’ne sahipti ve buradaki Yeni Müsellem Cemaati’nden Şadi Bey tarafından raiyyet haline getirilmişlerdi. Dikkate şayandır ki; bu köy bir yerde “tâbi-i Lazmağal” başka bir kayıta “tâbi-i Arhava” olarak geçmektedir ve bundan bugün artık adı sanı silinmiş bölge adının Arhavi ile müteradif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İskele vilayet olarak ise bu tarihte ayrı bir seraskere malikti ve bunun bir tımarı vardı.

İskele vilayeti merkezinin bugünkü Hopa olmadığı, yani o zamanki teşkilatta Hopa adıyla ne bir kaza veya nahiye ne de zeamet ve vilayet olarak geçmediğine göre, böyle bir ihtimal kabul edilmesine engel bir kayıt da vardır. Ve bu kayıttan Hopa’nın diğer adının Fiy Köyü olduğu anlaşılmaktadır. İskele vilayeti tımarları arasında ekserisi Martoloslar’dır.

c)Yagobit Vilayeti: Bugünkü Arhavi nahiyesine bağlı Yakovit Köyü’nün merkez olduğunu ve umumiyetle bugünkü Kemalpaşa nahiyesini yani o zamanki Makriyalo ve civarını ihtiva ettiğini zannettiğimiz bu zeamet ve vilayet Arhavi kazasına bağlı idi ve bu da sonradan yazılmıştı. Bu zeamet Yavuz Sultan Selim devrinde Saraçlar Cemaati’nden Sinan Manastırı elinde bulunuyordu ve burada da yukarıdakilere benzer şekilde Martoloslar’a tımarlar verilmişti.

d)Gönye Nahiyesi: Bugünkü hudutlarımız haricinde olan ve vaktiyle bir sancak addedilmiş bulunan Gönye, Arhavi kazasına bağlı ayrı bir nahiye itibar olunmuş bu da sonradan yazılmış olduğu için Martoloslar’a verilmiş, beş köyü (bunlar arasında Maho, Hoçavur, Kovardan isimlerine rastlanmaktadır.) ve 56 hanesi ile 3700 akçe hasıl temin etmekte bulunmuştur.

e)Kise Kalesi: Bu kale Arhavi kazası içinde ve ona bağlı idi.

f)Arhavi Kalesi: Bu kale daha büyüktü. Dizdarı, kethüdası, imamı vardı. Bunların müstahfizlerinin tımarları mevcuttu. Kaledeki bütün vazifelilerin sayısı 30 nefer olup günde 144 ve senede 50.967 akçe hasılatları vardı.

Bütün bunlarla Arhavi kazasının, Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında umumi yekunu 2 kale, 2 mescit, 2 imam, 2 kapıcı, dizdar, kethüda, ambarcılar ile 49 köyde 3070 nefer ve 2969 hane ve baştine (310 Müslüman, 2659 Hıristiyan); bunun da 229 hanesi mirliva hassı (35 Müslüman, 194 Hıristiyan) ve 2740 hanesi de tımarlı sipahilere mahsus (275 hane Müslüman, 2465 hane Hıristiyan) olmak üzere 216.680 akçe umum hasılattır ve bundan 206.430 akçesi dirlik sahiplerinin tımarıdır.”⁹¹

Osmanlı İmparatorluğu’nda nüfus ve arazi tahrirleri çok ciddi hazırlanmıştır. Bu tahrirler sayesinde o bölgenin nüfusu, sosyal yapısı, ekonomik durumu ve aynı zamanda da dini yapısı hakkında sağlıklı bilgiler edinebilmekteyiz. Yukarıda anlatılan bilgilerden de Rize’deki, özellikle Hemşin çevresindeki nüfusun 16. Yüzyıl başlarındaki durumu açıkça görülmektedir.

2.3.2 OSMANLI SALNAMELERİ’NDE NÜFUS

Osmanlı Devleti’nde nüfusla ilgili bilgiler, bölge bölge ve çok ciddi hazırlanmıştır. Tapu tahrir defterlerindeki kayıtlara bakıldığında, şu bilgilere ulaşılabilmektedir:

Osmanlı Devleti’nde tapu tahrir defterleri iki farklı şekilde hazırlanmıştır. Mufassal defterlerde, hane içindeki nüfusla ilgili bilgiler ve toplanan vergiler kayıtlyken; mücmel defterlerde yalnızca idari birimlerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Mufassal defterlerdeki bilgiler göz önüne alındığında şu sonuçlara varılabilir:

I) Çıldır Sancağı’ndaki mıntikalarda, Batum ve Hemşin karyelerindeki köylerde, Hıristiyanlık döneminde kullanılan “gökçe, kurt, pervane, koçan” gibi Türkçe adlar dikkate alındığında; İslâmiyet öncesi dönemlerde de buralarda Türklerin yaşadığı görülecektir.

II) Hemşinlilerin İslâmiyet’i seçmesi zorlama ile olmamıştır. Nüfus kayıtlarına bakıldığında, aynı ailede, kardeşlerden birinin İslâmiyet’i seçip Müslüman olmasına karşılık; diğer kardeşin Hıristiyan olarak kaldığı gözlenmektedir.

III) Batı Hemşin grubu İslâmiyet’e, Doğu Hemşin grubundan daha önce -16.yüzyıl sonlarında- geçmiştir.

IV) Osmanlı Devleti, sınırdaki Abaza ve Gürcü baskınlarına karşın iskân uygularken, Ermeni tebaasından insanlara sınır görevi vermemiştir. Laz ve Hemşinli olmasını dikkate almıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki; Osmanlı Devleti Hemşinlileri, Ermeni gayrimüslimlerle aynı statüde tutmamıştır.⁹²

⁹¹ M. Tayyib Gökbilgin, “16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, **Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 87 Ayrıbasım**, 1987, s. 469-476

⁹² Gündüz, **a.g.e.**, s. 61-63

2.3.3 GÜNÜMÜZDE HEMŞİN NÜFUSU

Rize-Artvin yöresinde Hemşinlilerin oturdukları yerler şöyle adlandırılmaktadır:

- “A)Cimil Hemşini: Rize-İkizdere bölgesi
B)Senöz Hemşin: Çayeli-Kaptanpaşa bölgesi
C)Nahiye Hemşin: Pazar İlçesindeki Hemşin beldesi ve çevre köyleri
D)Büyükdere Hemşin: Çamlıhemşin bölgesi ve Fırtına Deresi Vadisi’nde kalan köylerdir.
E)Hala Hemşin: Çamlıhemşin merkezinden güneydoğuya düşen Hala Deresi Vadisi’nden Zilkale’ye kadar olan köylerdir.
F)Yukarı Hemşin: Zilkale’den Kaçkarlar’a kadar olan bölge
G)Abo Hemşin: Fındıklı İlçesinde Aslandere Vadisi’ni içine alan bölgededir.
H)Hopa Hemşin: Bir çok kaynakta Doğu Hemşin olarak adlandırılmaktadır. Hopa ilçesinin Kemalpaşa beldesi ve diğer Hemşinlilerin yaşadığı köylerdir.

Hemşinlilerin Karadeniz Bölgesi’ndeki doğal yayılış sahaları haricinde Türkiye’nin muhtelif bölgelerine yayıldıklarını görmüştük. 1997 yılı nüfus sayımına göre Türkiye genelindeki Hemşinli nüfusun sağlıklı olarak tespiti mümkün değildir. Çünkü dağıldıkları mıntikalarda bazen bir mahalle bazen birkaç hanelik nüfuslar olabildiği gibi toplu köy yerleşmeleri kurduklarını da görüyoruz. Bu yüzden günümüz nüfuslarının tespitinde sadece Artvin ve Rize illerimizde yaşayan insan sayıları ile yetinilmiştir.

Hemşinliler Artvin İlinde Borçka İlçesinin Çaylıköy, Güreşen (kısmen), Düzköy (kısmen), Muratlı (kısmen) ve Hopa İlçesinin Kemalpaşa Beldesi ile Güneşli, Hendek, Kayaköy, Balık, Pınarlı, Çimenli, Eşmekaya, Yoldere, Koyuncular, Çavuşlu, Boşoba, Çamurlu, Dereiçi, Karaosmaniye, Köprücü Osmaniye ve Üçkardeş köylerinde ikamet etmektedirler. Bu köylerde 1997 yılı nüfus sayımına göre 16.326 kişi yaşamaktadır.

Rize İlinde Hemşinli nüfusun yaşadığı yerler ise şöyledir:

Ardeşen ilçesinin Armağan (Salinköy), Beyazkaya (Seraplı), Yamaçdere (Bakoz), Yenyol (Öce), Serindere, Akdere (kısmen), Yurtsever köylerinde

Çamlıhemşin İlçesinin Aşağışimşirli (Canotdobra), Çat, Güroluk (Livikçakışlı), Hisarcık (Kale-i Bala), Kaplıca (Holco), Meydan, Ortaklar (Hemşinbaş), Ortayayla (Hemşinortaköy), Sıraköy (Hemşinaşağıköy), Şenköy (Amokta), Şenyuva (Çinçiva), Ülkü (Mollaveys), Yaylaköy (Elevit) köylerinde

Çayeli İlçesinin Aşıklar (Asrifos), Çilingir, Erenler, Kestanelik (Miloz), Madenli (Latom-kısmen), Musadağı (Arpık), Gürgenli (Partal-kısmen), Karaağaç (Raşet-kısmen) köylerinde

Kaptanpaşa Beldesi ve bu beldeye bağlı Buzlupınar (Soğuksu), Çataldere (Harhunç), Çukurluhoca (Babik), İncesu (Mağribudam), Ormancık (Cutins), Uzundere (Paristan), Yenice (Palohor), Yeşiltepe (Tolonis) köylerinde

Fındıklı İlçesinin Beydere (Süpe), Çağlayan (Yukarıabu), Çınarlı (Çurçeva), Gürsu (Yukarıpishala), İhlamur (Yukarızuğu), Sulak (Aşağızuğu) köylerinde

Hemşin İlçesinin Akyamaç (Tecina), Bilen (Tepan), Çamlıtepe (Nefsizuğa), Hilal (Sağırılı), Kantarlı, Nurluca (Saneva), Yaltkaya (Gomno) köylerinde

Pazar İlçesinin Akbucak (Melmanat), Akmescit (Cacivat), Başköy (kısmen), Bucak (Açaba), Uğrak (Çingit), Ortayol köylerinde

1997 yılı istatistiklerine göre bu köy ve beldelerde 20.344 kişi ikamet etmektedir.

Artvin ve Rize illerinde toplam olarak ikamet eden 36.670 kişiye ilave olarak yaklaşık 60.000 kişilik bir nüfusun da büyük şehirlerde ve göç edilen diğer bölgelerde

yaşadığı hesap edilirse; Türkiye genelinde yaklaşık 100.000 kişilik bir Hemşinli nüfusundan söz edilebilir.”⁹³

2.4 HEMŞİNLİLERİN COĞRAFI YAYILIŞI

Hemşinlilerin yaşadığı bölgenin coğrafi şartları göz önüne alınırsa; Türkiye’de bu bölgenin en çok göç veren yerlerden biri olduğu görülecektir. Böylece Hemşinlilerin yaşadıkları yerleri şu şekilde özetleyebiliriz:

“Türkiye’deki Hemşinliler iki gruba ayrılmaktadır. Batı grubu Hemşinliler Çamlıhemşin, Hemşin ve Rize’de, Büyükdere, Fırtına, Piskale ve Abiviçe Çayları boyunca; doğu grubu Hemşinliler ise Doğu Karadeniz’in doğusunda Hopa ve Kemalpaşa yöresinde yaşamaktadırlar. Rusya topraklarında kalan Hemşinliler ise Stalin döneminde Orta Asya içlerine sürülmüşlerdir. Osmanlı Devleti’nin son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında batı bölgelerine yoğun bir göç yaşayan Hemşinliler de Çarşamba, Fatsa, Terme, Ladik, Sürmene, Sakarya merkez, Karasu, Kocaali, Bolu’da Akçakoca ve sonradan il olan Düzce’de nüfus yoğunluğuna sahip köylerde yaşamaktadırlar. Geçimlerini hayvancılık ve gurbetçilikle sağlamaktadırlar. Karadeniz Bölgesi’nde Lazlar deniz kıyılarındaki topraklara sahip olup, daha çok deniz ürünleri ile geçimlerini sağlarken; komşuları Hemşinliler dağ köylerini tercih etmişlerdir.”⁹⁴

Yukarıdaki paragraftan da anlaşıldığı gibi Hemşinliler iki ayrı göç yaşamışlardır. Her iki göç de Batum tarafındaki Hemşinlilere uygulanmıştır.

Birinci göç, 93 Harbi diye bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra uygulanmıştır. Osmanlı Devleti yanında yer alan Hemşinliler, yenilgiden sonra Acaralar ve Lazlar ile birlikte göçe zorlanmışlar ve tarihe *93 muhacirleri* olarak geçmişlerdir. Bunlar; Samsun, Bolu, Adapazarı, Hendek, Düzce, ve Akçakoca’ya gelerek yerleşmişlerdir. Ve Hopa, Kemalpaşa ve civar köylerde yaşayanların kardeş ya da torunlarıdır. Türkçe eğitim yapan okullar kapatılarak camiler boşaltılmış, Ruslarla birlik olan Ermeniler ise; 1905’te Batum caddelerinde sayıları azalan Lazlar, Acaralar ve Hemşinlilere saldırarak 55 Türk’ü öldürmüşlerdir.⁹⁵

40 yıllık işgal döneminde Ruslar Türkleri askere almamışlardır; Rus ordusunda askerlik yapmış tek Hemşinliye rastlanmaz. Ruslar ise; Türklerden boşalan bölgelere İstanbul’dan gemilerle getirdikleri Ermenileri yerleştirmişlerdir. Daha sonra Ruslarla birlikte kaçanlar ise; bu Ermenilerdir.⁹⁶

Bazı Hemşinliler Düzce İlinin Akçakoca ilçesine yerleşmişler, yerleştikleri köye de “Hemşin köyü” adını vermişlerdir. Sonraları bu köyün adı Ortaköy olarak değiştirilmiştir.⁹⁷

⁹³ A.e., s. 63-64

⁹⁴ A.e., s.54

⁹⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 18

⁹⁶ A.e., s. 20

⁹⁷ Nazmi Arıcı, **Altaylardan Kaçkarlara Hemşin**, İstanbul, Elif Yayınları, 2004, s. 37

Türkiye-Rusya sınırının açık olduğu dönemlerde Hopa Hemşinlilerinin her iki tarafta evleri, arazileri vardır. Fakat 1938 yılında sınırlar aniden kapanınca Hopa Hemşinliğinin üç köyü Rus tarafında kalmıştır.⁹⁸

Diğer tarafta kalan Hemşinliler “15 Kasım 1944 tarihinde Ahıska Türkleri’yle birlikte sürgüne gönderilmişlerdir. Zira bu tarihte bir kış gecesi 200’den fazla köyde ve kasabada yaşayan binlerce insan, birkaç saat içinde ocağından sökülerek yük ve hayvan vagonlarında Sibiryaya, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’a sürülmüşlerdir. 31 Temmuz 1944 tarihli ‘Devlet Savunma Komitesi’nin gizli kaydıyla kaleme alınan kararının altında Gürcü diktatörü Stalin’in imzası bulunmaktadır. Bu karar: ‘Ahıska, Adigen, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka reyonlarıyla Acaristan Özerk SSC.’den Türk, Kürt, Hemşinli olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan 40.000’i Kazakistan SSC.’ye, 30.000’i Özbekistan SSC.’ye ve 16.000’i de Kırgızistan’a tahliye edilsin.’ emriyle başlıyordu. Tahliyenin SSCB Halk İç İşleri Komiseri Beriya tarafından gerçekleştirilmesi isteniyordu. Stalin bu sürgünü, Kars ve Ardahan’ı Gürcistan’a ilhak etmek için bir hazırlık mahiyetinde gerçekleştirmiştir. Batılı gözlemciler de bu kanaattedir. ‘Onların sürgün sebebi, Sovyetlerin Türkiye üzerine yapmayı düşündüğü bir saldırıda, stratejik önemi olan bu bölgeyi Türk unsurundan temizleme maksadıydı.’

Burada dikkati çeken bir diğer nokta da; bu bölgeden ‘Türk, Kürt ve Hemşinli’ adı verilen bütün ahalinin sürülmesidir. Bu unsurlar Türkiye taraftarı olduğundan Stalin bunlara güvenmiyor, onları tehlike olarak görüyor, bu bölgeyi kendine göre güvenli hale getirmek istiyordu. Zira, Türk-Rus savaşında Türk’e ihanet ettikten sonra, artık bu topraklarda kalamayacaklarını düşünen Ermeniler, Rus ordularının arkasına takılarak Anadolu’yu terk etmiş; Ruslar tarafından bu bölgelere iskân edilmişlerdi. Günümüzde de bu bölgede önemli bir varlığa sahip olan Ermeni unsuru, önce özerklik sonra da Ermenistan’a ilhak düşüncesiyle faaliyet yapmaktadır.”⁹⁹

Gürcistan toprakları üzerinde, 1926 nüfus sayımına göre 629, 1944 yıllarında da 1500-2000 dolayında oldukları sanılan Hemşinliler, 1944 yılında “Naziler ve Türkiye ile işbirliği yaptıkları” nedeniyle Ahıska Türkleri’yle birlikte sürgün edilmişlerdir.¹⁰⁰

Nazi işgali altındaki Kuzey Kafkasya halklarından Müslüman Balkarlar, Karaçaylar, Çeçenler, İnguşlar ve hatta Müslüman Osetler sürgün edilirken; nedense Ortodoks Osetler işbirliği kapsamına alınmamışlardır. Dolayısıyla, Moskova’nın sürgün gerekçesi, bu halkların -Hemşinliler de dahil olmak üzere- Ortodoks ve Slav olmamalarından kaynaklanmıştır.¹⁰¹

Levon Haçikyan’ın Hemşin Gizemi adlı kitabının 76. dipnotunda, Büyük Sovyet Ansiklopedisi’nin 46. cildinin 118. sayfasında yer alan bir bilgi aktarılmaktadır. Bu bilgilere göre; Çorukh’un sağ yakasında, Batum yöresinde

⁹⁸ Gündüz, a.g.e., s. 52

⁹⁹ “Ahıska ve Ahıska Türkleri” maddesi, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 525-526

¹⁰⁰ Seyit Tuğul, **SSCB’de SÜRGÜN Edilen Halklar**, İstanbul, Çiviyazıları, 2003, s. 83

¹⁰¹ A.e., s. 88-89

yaşayan Hemşinlilerin (şahısa tapınma yıllarında) Kazakistan'a göç ettirildikleri, Ermeni kökenlerinin bilincinde olan bu insanların yurtlarına dönmeyi arzuladıkları anlatılmaktadır.¹⁰²

Levon Haçikyan'ın verdiği bilgiler doğru değildir. "Haberci adlı TV programında Coşkun Aral, Doğu Türkistan'daki Hemşinlilerle yaptığı röportajlarında; 'Biz Homşetzi Türkleri'ndeniz. Soyadımızı ve Müslümanlığı terk etmedik. Ruslar bizi buralara sürgün etti. Yolda (trende) çok kayıplar verdik. Açlık oldu, hastalık oldu, birbirimizi kaybettik. Şimdi yeni tekrar akrabalarımızı bulmaya çalışıyoruz. Bizim Türkiye'de hısım/akrabalarımız vardır.' cevabını almıştır."¹⁰³

Kaldı ki; 1944 yılında şahısa tapınmaktan bahsetmek pek de mantıklı değildir.

2.5 HEMŞİNLİLERDE GEÇİM EKONOMİSİ

Hemşinlilerin zirai hayatı iki döneme ayrılmaktadır.

1940 yılından önce, bölge halkı geçimini çiftçilik ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Hemşinliler çoğunlukla merkezden uzaktaki köylerde yaşadıkları ve yol, su, elektrik vb. sosyo-kültürel hizmetlerden yararlanamadıkları için, bütün çalışmalar kaba kuvvete dayanmaktadır. Halk, geçimini hayvancılık, mısır ve biraz da fındıktan sağlamaktadır.¹⁰⁴

1940 yılından sonra ise; çay üretimi de yapılmaya başlanmıştır.¹⁰⁵

Hemşinliler, koyuncu ve yaylacı Türkmenlerdir.¹⁰⁶ Fakat bizim gözlemlerimize göre; bugün hayvancılık eski değerini kaybetmiştir. Yörede tarım alanlarının az oluşu, zirai ürünlerin coğrafi şartlardan dolayı sınırlı olması (çay, mısır gibi) ve sanayi kuruluşlarının gelişmemiş olması da, Hemşinlilerin göç etmelerine sebep olmaktadır.

Meselâ, bölgenin dağlık ve sarp olmasından dolayı kimi zaman orman yamaçları temizlenerek çay tarımına açılmıştır. Bu ise; diğer alternatif ürünleri ekilemez duruma getirmiştir. Oysa; bölge için yeni projeler geliştirilebilir. Kivi bölge tarımı için çok elverişlidir. Yine rutubet oranının yüksek olması nedeniyle mantar üretimi gerçekleştirilebilir. Bölgede çok miktarda kızıl ağaç olması ve ağacın iyot salgılaması çevreyi doğal olarak temizlediği için tavuk ve piliç yetiştirme çiftlikleri kurulabilir. Boşa akıp giden akarsulardan balık üretim çiftlikleri kurularak yararlanılabilir. Ayrıca, deniz yolları ve kara yolları uluslararası taşımacılıkta (özellikle Hopa'da. Çünkü Hopa'dan İran'a,

¹⁰² Haçikyan, **a.g.e.**, s. 41

¹⁰³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 19

¹⁰⁴ N.Arıcı, **a.g.e.**, s. 62-63

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 116

¹⁰⁶ Kırzioğlu, **a.g.m.**, s. 79

Rusya'ya, Azerbeycan'a, Ermenistan'a, Gürcistan'a, Nahçıvan'a ve buralardan da tüm Asya ülkelerine yük taşınabilmektedir.) Türkiye için önemli bir yer elde etmiştir.¹⁰⁷

2.6 HEMŞİN YEREL AĞZI

Hemşinlileri incelerken ele alınması gereken konulardan birisi; “Hemşin yerel ağzı”dır. Hemşin yerel ağzı, Hemşinlilerin bir etnik grup olduklarını iddia eden yazarlar tarafından “ayrı bir dil” olarak tanıtılmaktadır. Oysa; aşağıdaki ifadelerden ve açıklamalardan bunun ayrı bir dil olmadığı, o coğrafyaya özgü mahalli bir ağız olduğu anlaşılacaktır.

Hemşin yerel ağzı bir diller terkididir. Bütün Türk dillerinden ve komşu milletlerin de dillerinden bazı kelimeleri bünyesine almıştır. Latin alfabesinde olmayan “Tzi, Tsi, Tze, Tza” sesleri ile pek çok kelime vardır. “Çi, çe, ça, ca” sesini veren “^” harf ise alfabemizde yoktur.¹⁰⁸

Thomsen ve Malov, Hemşin yerel ağzında kullanılan geçmiş zaman eki “miş” sesinin Göktürk Abideleri'nde de olduğunu tespit etmişlerdir. Sönmiş, ölmüş, süsüş, düşmüş, gitmiş vb. gibi. Bu örnekler de, bu boyun Türk kökenli olduğunu göstermektedir. Bazı kelimelerin başında ve içinde “h” sesi “ğ” ile değişmektedir. Ayrıca, “r” sesi kimi kelimelerde yutulmaktadır.¹⁰⁹

Yerel Hemşin ağzında bazı Ermenice kelimelerin varlığı inkâr edilemez. Ancak, bu durum iki halkın ırkı, soyu hakkında net bir bilgi vermemektedir. Bir kere her iki dil de birbirinden kelime almış ve kendi öz dillerinde kullanmışlardır. Bunun böyle olmasında yakın komşuluk ilişkileri ve “Kıpçak Türkçesi”nin her iki dil üzerinde uzunca bir süre etkili olması vardır. Hatta Kıpçak Türkçesi o kadar kullanılır olmuş ki; “Ermeni Kıpçakçası” diye yeni bir Ermeni dili oluşmuştur. Ayrıca, bugün kullanılan Ermenice'den Türkçe kelime ve yapılarının çıkarılması durumunda Ermenice dil yapısının çok bozulacağı gerçeği de vardır.¹¹⁰

2.6.1 BATI HEMŞİN AĞZI

Hemşinlilerin batı ve doğu grubu olarak ayrılmalarında belki de en önemli özellik “konuştukları yerel ağızdır” denilebilir. Batı Hemşin ağzının konuşulduğu yerler ve bu ağzın özellikleriyle ilgili şunları söyleyebiliriz:

Hemşin bölgesinde batı grubu olarak adlandırdığımız Rize ilinin Fındıklı, Ardeşen, Çamlıhemşin, Pazar, Hemşin, Çayeli ilçelerinin merkez ve Hemşin kökenli köyleri ile aslen buralı olup bu yerlerden Trabzon'un Sürmene; Samsun ilinin Çarşamba, Ladik, Terme;

¹⁰⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 29

¹⁰⁸ A.e., s. 61

¹⁰⁹ A.e. s. 63

¹¹⁰ A.e., s. 21

Düzce'nin Gümüşova, Konuralp; Bolu'nun Akçakoca; Sakarya'nın Karasu, Kocaali, Ortaköy ilçeleri ve bu ilçelere bağlı yerlerdeki Hemşin kökenli insanların ikamet ettiği yerlerde konuşulmaktadır.

Batı Hemşin grubu komşuları Lazlardan ayrı bir ağızda konuşmaktadırlar. Konuştukları kelimelerde sanılanın aksine Türkçe dışı olarak sınıflandırabileceğimiz kelime adedi çok azdır. Mahalli kelimeler incelendiğinde çörten, mertek, petek örneklerinde olduğu gibi birçok kelimeye Osmanlı kaynaklarında, Divan-ı Lügati't Türk'te, hatta Orhun Abideleri'nde dahi rastlanmaktadır.

Ermeni dil bilimci Acaryan, Batı Hemşin'de kullanılan Türkçe dışı kelimelerden suni bir Hemşin dili oluşturmaya çalışmış; bu amaçla iki ciltlik bir sözlük hazırlamıştır. Bugün de gördüğümüz bir husus, bir çok Türk akademisyenin Acaryan'ın bu çalışmasından araştırmaya ihtiyaç duymadan bilinçsizce yararlandığıdır.

Burada bir hususu ifade etmek gerekir ki; %60 oranında kökeni belli olmayan bir dil olan Ermenice'nin Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde kalıntılarının olduğu muhakkaktır. Nitekim, Doğu Anadolu Bölgemizde yaşamış olan Ermenilerden kalma olup günümüzde de kullanılan 200 civarında kelimenin bulunduğunu "Erzincan Tarihi"nden öğrenmekteyiz.

Erzincan Tarihi'ndeki açıklamalara göre Petersburg Akademisi'nin yayınladığı, "Kürtçe-Rusça-Almanca Lügat" kitabında Kürt Türkçesi "çeşitli etkiler altında kalmış bir kelimeler grubu" olarak ifade edilmiş ve buna ait istatistik de verilmiştir.

Kürt Türkçesi aşağıdaki karışımdan meydana gelmiştir:

<u>kelime adedi</u>	<u>dili</u>
3080	Türkçe ve eski Türkmence
2000	Yeni Arapça (Türkçe'de kullanılan)
1240	Zend
1030	Yeni Farsça
370	Eski Pehlevi
300	Asıl Kürtçe (Proto Türkçe)
220	Ermenice
108	Geldani
20	Gürcü
60	Çerkezce
.....
8428	toplam

Burada asıl Kürtçe olarak görülen 300 kelime büyük ölçüde menşei belirlenemeyen kelimelerdir. Normal konuşma dillerinde 1600-3000 kelime kullanıldığına göre Kürtçe'de 7500 kelimenin bulunduğu iddiaları abartmadır. Evliya Çelebi, Kürtçe'de 12 ayrı şivenin olduğunu ve bunların birbirleri ile anlaşabilmeleri için tercümana ihtiyaç duyduklarını anlatmaktadır.

Bir an için dil bilimcilerin çalışmalarını bir kenara bırakıp, Acaryan'ın Ermenice olduğunu iddia ettiği, Batı Hemşin ağızında kullanılan kelimeleri günümüz Ermenicesi ile karşılaştıralım. Batı Hemşin grubunca kullanılan ve Ermenice kökenli olduğu iddia edilen kelimeler günümüzde hiçbir Ermeni tarafından bilinmemektedir. Yaklaşık 200 kelimenin (örnek olarak Acaryan'ın da sözlüğünde kullanılan kelimelerin) Ermenice karşılığı sorulan hiçbir Ermeni vatandaşı, bu kelimelerin Ermenice karşılığını söyleyememiştir. Ermeni vatandaşlarından bazıları bu kelimelerden bir kısmının ölü Ermenice kelime olduğunu ve bugün Ermenistan dilinde kullanılmadığını söylemişlerdir.

Aşağıdaki listede Batı Hemşin grubunca kullanılan kelimelerin Türkçe ve yabancı kaynaklardaki karşılıkları verilmiştir. Listenin özetlenmesinden; Batı Hemşin grubunca kullanılan kelimelerin yer ve sülâle adları dışındakilerin tamamına yakınının Türkiye'nin muhtelif yerlerinde aynen ya da değişik bir şeklinin kullanıldığı görülecektir.

ablak: geniş yüzlü

abula: abla (Kazak Türkçesi'nde: apa, Azeri Türkçesi'nde: büyük bacı) abula: Dinar, Afyon, Maçka, Çayeli, Güneyce (*D.S., C.1, s.3)

ağıl: koyun yatağı (#D.L.T., C.1, s. 19,73) (Türkmen, Kırgız ve Özbek Türkçelerinde de ağıl olarak geçer.)

ağırşak: iğın altına takılan, ip bükmede kullanılan konik ağaç (D.L.T.'te ağırşak olarak geçer.)

ağu: zehir

ahorak: hayvan gemi

alma: elma (Bütün Türk şivelerinde alma olarak geçer.)

anğlamak: anlamak (Kuman Türkçesi'nde aynı şekilde kullanılır.)

anğut: ördeğe benzer bir kuş (D.L.T.'te anğıt olarak geçer.)

anık: yemeğe katılan salça ve yağda kavrulmuş soğan (D.L.T.'de anuk olarak geçer.)

arek: arık, zayıf (Kıpçak Türkçesi'nde aynı şekilde kullanılır.)

aşut/aşıt: geçit

avlu/havli: balkon (Gagavuz Türkçesi'nde aynı şekilde kullanılır, Yunanca'da aule olarak geçer.)

ayrı seçilik etmek: ayrı tutmak (Azeri Türkçesi'nde aynı şekilde kullanılır.)

azu: azık (Kuman Türkçesi'nde de kullanılır.)

badiya: ağzı dar, dibi geniş büyük boy bakır tencere ya da yağ kabı (D.L.T.) Şebinkarahisar, Alucra, Şiran, Şaşat, Pazar, Mollaveys, Çamlıhemşin (D.S., C. 2, s. 470)

bayah: az önce (Azeri Türkçesi'nde de geçer.)

bazlama: bir çeşit dürüm

bebuğ/buliğ: yeni bebek

bedro/vedro: su kovası (Gagavuz Türkçesi'nde aynı şekilde kullanılır.)

bıldır: geçen yıl (Kazak ve Gagavuz Türkçelerinde biltir olarak geçer.)

bişi: yağda pişirilen bir çeşit lokma (Azerbaycan ve Kıpçak şivelerinde: pişi)

bolaki: ola ki (Çağatay Türkçesi'nde de aynı şekilde kullanılır.)

bulma: oda (Başkurt Türkçesi'nde: bulma, Kazak Türkçesi'nde: bölme, Azeri Türkçesi'nde: otağ)

bülig/büleg: kız çocuğu (Başkurt Türkçesi'nde hediye anlamına da gelir.)

cakğkil/cakel: solucan

cazi: 1)cadı 2)mecaz anlamda kurnaz (Farsça'da: cadı)

cerek: çit ağacı, Eski Türklerde kaburgaya denmekteydi.

cereme: bedel ödeme (Gagavuz Türkçesi'nde: cerem)

cıbin: sinek (Kazak Türkçesi'nde aynı)

contuk: kertik (Gagavuz Türkçesi'nde: çontuk)

çaça: dutun şırası alındıktan sonra kalan posası (Kıpçak Türkçesi'nde aynı) Şavşat, Ardanuç

çalaçula: beceriksiz, dağınık

çalpala: çalkalamak (Gagavuz Türkçesi'nde aynı)

çapula: deriden yapılmış ayakkabı (Gürcüce)

çat ma türkü: iki kişinin karşılıklı olarak söylediği türkü

çegil: çakıl (D.L.T.'te "çiğil" bir Türk boyu olarak geçer. Kazak Türkçesi'nde: şagil)

çermik: ılıca (Ermenice: çermug)

çıbık/çibuk: çubuk (Kuman Türkçesi'nde aynı)

çimmak: yıkanmak (Desti Kıpçak Türkçesi'nde aynı şekilde kullanılır.)

* D.S. : Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 12 cilt, TDK Yayını, sayı 211/1-12, Ankara

Divan-ı Lügati-t Türk "D.L.T." olarak kısaltılmıştır.

Besim Atalay, Divan-ı Lügati-t Türk Tercümesi, Ankara 1986

çor: veba hastalığı (Kıpçak Türkçesi'nde aynı)
çörten/çortan/çortuk: pınar veya damdan su akıtan ağaç veya teneke oluk; Afyon, Tokat, Yozgat, Mersin, Isparta, Samsun, Malatya, Gaziantep (D.S., C.3, s. 1293)
dalda: gölgelik yer
darlanmak: canı sıkılmak; Isparta, Burdur, Bolu, Keşap, Rize, Aşkale, Refahiye (D.S., C. 4, s. 1371)
devdeve: münakaşa (Kazak Türkçesi'nde: dav-davay)
dibek: havan (Soku olarak da geçer.)
düge: anaç olmamış inek
dürük: buruşuk (Gagavuz Türkçesi'nde aynı)
egi: iki
el: yabancı (Kuman Türkçesi)
encami: madem ki
evede: acele
felamur: ıhlamur (Hopa Hemşinliğinde: lohi)
fistan: elbise (Gagavuz Türkçesi'nde aynı, İspanyolca'da: fustan)
fut: içi çürük (Kıpçak Türkçesi'nde: puk, Azeri Türkçesi'nde: puç)
gegma: büyük güğüm; Kaptanpaşa (D.S., C. 6, s. 1970)
goc'gomer: kalın kısa palto, gocuk
gog: kel (Saka Türkçesi'nde aynı)
gön: deri
güvegi: damat (Kıpçak ağzında: küdegi)
haçan: ne vakit, ne zaman; İspir, Trabzon, Rize, Artvin, Tokat, Ordu, Ahıska, Posof, Ermenek, Muğla (D.S., C. 6, s. 2248)
hayva: ayva (Kerküklüler, Mısır Kıpçakları ve Özbekistanlılar da kullanmaktadır.)
helbet: elbette (Gagavuz Türkçesi'nde: elbet)
heybe: Arapça: aybe, Gagavuz T.'nde: hebe
hod-venik: Hemşin botu
hus/us: akıl
ig: ip bükmeye yarayan alet (D.L.T.'te yig olarak geçmektedir.)
ilan: yılan (Kuman Türkçesi'nde aynı)
ışluk: iç gömleği; Afyon, Denizli, Kahramanmaraş, Bitlis, Muğla, Giresun, İzmir, Ankara, Çankırı, Gaziantep (D.S., C. 7, s. 2506)
itmiş: yitmiş (Kuman Türkçesi'nde aynı)
kadin: fiçı
kahnak: küçük sepet; Kaptanpaşa, Çayeli (D.S., C. 8, s. 2506)
kancoloz/gancoloz: çocukları korkutmak için uydurulan hayali yaratık
katuk: katık (Azeri Türkçesi'nde de kullanılır.)
kavut: kavrulmuş buğday (D.L.T.'te buğday içkisi olarak kullanılmaktadır.)
kekeç: kekeme (Kazak dilinde: kekeş)
kerevet: divan (Gagavuz Türkçesi'nde: kirivat, Yunanca'da: kirivati)
kertük: ağaçta açılan gedik (D.L.T.'te de kertük olarak geçmekte ve gedik anlamına gelmektedir.)
kibi: gibi
kolan: eşek semeri (D.L.T.'te yabani eşek olarak kullanılmıştır.)
konşi: komşu (Kuman Türkçesi'nde aynı)
korgan: korunaklı yer (Kazak ve Uygur Türkçelerinde aynı)
köynak: gömlek (Tüm Türk şivelerinde köynek)
kutik/kotik: manda yavrusu
lazut: mısır; Kaptanpaşa, Zara, Amasya, Posof, Kerkük, Bayburt (D.S., C. 9, s. 3073)
lolok: fasulye tanesi

maran: baraka
maraz: hastalık (Gagavuz Türkçesi'nde aynı, Arapça: merez)
Mec'ovit Yaylası: Hala Deresi ile Fırtına Deresi arasında bir yayla
meleskur: karışık renkli taş (Bulgar Türkçesi'nde aynı)
minci: çökelek; Rize, Bafra, Çarşamba, Kaptanpaşa, Ardanuç (D.D., C. 9, s. 3200)
mor: çilek (Orta Asya Türk topluluklarında küçük kiraz ve vişneye "çiye" ya da "çige" denmekte idi. Muhtemelen dilimize bu şekilde girmiştir.)
mundar: yemesi sakıncalı olan (Farsça'da: murdar)
nacak: küçük balta
naxır: hayvan sürüsü (Balıkesir'de, Bursa'da, Manisa'da, Bitlis'te, Gaziantep'te, Kerkük'te ve Türkiye'nin bir çok yerinde kullanılmaktadır.)
nuğut: nohut (Kıpçak ağzında da nohut görülmektedir.)
ocgan: çatı katı
orok: çakıllı yer
otarmak: otlatmak (Kuman Türkçesi'nde aynı)
ögür: hayvanda yaş (D.L.T.'te koyun, geyik gibi hayvanların toplu olarak bulunmasına denmektedir.)
palah/palak/palağı: ayı yavrusu; Rumeli göçmenleri, Şebinkarahisar, Yusufeli, Narman, Suşehri (D.S., C.9, s. 3382)
peçuş: koşmak (Özbek Türkçesi'nde aynı)
peğliş olmak: imrenmek
pıçak: bıçak
pınğar/göze: pınar (Eski Türkçe'de: bulak, Kıpçaklarda: mınğar)
pisik: kedi
pord: göbek, karın (Uygur Türkçesi'nde aynı)
puncuk: boncuk
purçuk: çok yapraklı ince dal (D.S., C.9, s. 3487)
reyka: mertek (Azeri Türkçesi'nde aynı)
sançmak: saptamak (Tacik Türklerinin kullandığı bir kelimedir.)
sazak: soğuk, keskin esinti
sebi: küçük çocuk (Azeri lehçesinde ve tüm Türk lehçelerinde)
seki: divan (Kuman Türklerinde sekü olarak kullanılmaktaydı.)
selinti: moloz
sinor: sınır
şapalak: şamar (Kazak dilinde de şapalak olarak geçmekte ve alkış anlamına gelmektedir.)
şar: baş örtüsü, poşu; Rişvan, Cihanbeyli (D.S., C. 10, s. 3574)
şim/şin: eşik (Kaşgar Türkçesi'nde aynı)
şişek: bir yaşında dişi koyun
talak: dalak
tat: ayağın alt tabanı (Erzincan, Van, Muş, Rize, Artvin, Malatya, Sivas, Konya, Bitlis, Şanlıurfa...) (teti etmek/teti yürümek: Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay)
tatuş etmek/ tatuşlamak: ellemek
tebû: kuş tüyü
tekmük: tekme
tekum: koşum takımı
tıska: küçük soğan (Eski Türkçe'de de tıska, sıska ve kabalak olarak kullanılmıştır.)
toklu: iki yaşında erkek koyun (D.L.T., C. 1, s. 106)
tukan: sedir
tuluk/tuluğ/tulum: peynir, pekmez, yağ vb. şeyler koymaya yarayan, yayık olarak kullanılan deri

tütünlük: tüten ocak adedi
urba: elbise
uşak/uşşak/devşak: erkek çocuk, çocuk; Kastamonu, Çankırı, Erzincan, Gaziantep, Yozgat,...(D.S., C. 11, s. 4044)
varel: fiçı
xaşil: undan ve tereyağından yapılan yemek
xurç: samanı bağlamak, küçük heybe anlamında da kullanılır.
yağlık/yağluk/yaylıh: mendil, havlu (Hemen hemen Türkiye'nin bütün bölgelerinde aynı şekilde kullanılır.)
yal: hayvan yemeği
yarma: yarılmış odun
yaşmak: kadın baş örtüsü (Mısır Kıpçak dilinde de aynı şekilde kullanılır.)
yessir: esir
yüksük: yüzük (Kıpçak Türkçesi'nde de geçer.)
zuğa/zoğa: yamaç (Saka Türkçesi'nde aynı)
zukan/zükon: nezle; Gölköy, Erzincan, Şavşat, Burdur (D.S., C. 11, s. 4400)¹¹¹

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, Batı Hemşin grubunda konuşulan kelimeler, Türkiye'nin bütün bölgelerinde konuşulan kelimeler olup içinde Ermenice'yi çağrıştıran bir özellik yoktur.

Ortak bir kimliğin en önemli göstergelerinden birisi; dildir. Bugün Batı Hemşin ağzında saf Türkçe kelimelerin konuşulması, aynı kimliğe ait olma duygusunun hatta aynı ortak geçmişe ait olma duygusunun bir göstergesidir. Çünkü; ortak bir geçmişin devamı kültürün sürekliliğinden kaynaklanır.

Meselâ, bizim gözlemlerimize göre Gaziantep'te bu kelimelerin hemen hemen hepsi aynı orijinalliğiyle kullanılmaktadır. Birbirinden farklı iki coğrafyada aynı kelimelerin konuşulması bir tesadüf olamaz. Bu kelimeler Hemşin coğrafyasında ve Anadolu'da Türk kültürünün birer izleridirler.

Yalnız, kendisiyle görüşme yaptığımız araştırmacı yazar Remzi Yılmaz, yukarıda geçen bazı kelimeleri farklı şekilde ifade etmiştir. Meselâ, *ahorak* kelimesinin *oğank* şeklinde kullanıldığını ve inek yalı anlamına geldiğini; *çermik/çermug* kelimesinin Ermenice olmadığını, sonu '-g' ya da '-ag', '-eg', 'ug' (-k) ile biten kelimelerin eski Türkçe olduğunu; *hod-venik* kelimesinin kar ayaklığı anlamına geldiğini; *peçuş* kelimesinin üfleme demek olduğunu; *terçuş* kelimesinin ise, koşmak anlamına geldiğini ve içinde 'x' harfi geçen *naxır*, *xaşil* ve *xurç* kelimelerinin de 'h' harfi ile söylendiğini (nahır, haşil ve hurç) belirtmiştir.

¹¹¹ Gündüz, a.g.e., s. 65-87

2.6.2 DOĞU HEMŞİN AĞZI

Doğu Hemşin ağzı Hopa ve civarında konuşulmakta olup bu grup Hemşinlilerin ağız özellikleri şöyle sıralanabilir:

Hopa Hemşinliğinin ağız özellikleri Batı Hemşin grubundan farklılıklar göstermektedir. Batı Hemşinlilerin konuştukları kelimelerde yabancı kökenli kelime hemen hiç yokken; Doğu Hemşinlilerin konuştukları kelimelerde Ermenice, Abaza ve Çerkez dillerinden toplama bir dil oluşturulduğunu görüyoruz. Bu dil üzerinde sınırlı sayıda yapılan araştırmaların ortak noktası olarak; bu dilde %20 dolayında Ermenice kelimenin varlığından bahsedebilir.

Batı Hemşin grubunun kendi orijinal kelimelerini korurken, Doğu Hemşin grubunun konuştukları kelimelerde görülen bu değişimin sebebi; Doğu Hemşin grubunun, yerleştikleri Hopa ve Kemalpaşa yörelerinde Ermenilerden etkilenmelerinden kaynaklanmaktadır. Ermenilerin bir kendilerine ait bir kiliseleri vardır. Yarı konar-göçer Hemşinlilerin dillerinde Gürcü ve Laz dillerinin hiç etkisinin olmamasına rağmen; Ermenice, Abaza ve Çerkez dillerinin etkisinin çok olması, Hemşinlilerin Ermeni kilisesine bağlı olmaları ve bu toplumlarla daha fazla ilişki içinde olmaları ile izah edilebilir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da; Hemşin dilinde görülen Ermenice kökenli kelimelerin Hemşinlilerle etnik hiçbir bağı olmayan Poşaların konuştukları dille örtüşmesidir. Hemşinlilerle köken olarak ve kültür olarak hiçbir bağ bulunmayan konar-göçer Poşaların da aynı kelimelerle konuşması tesadüf değildir. Artvin’de, Van’da ve Sivas’ta konar-göçer olarak gördüğümüz Poşalar; Çamlıhemşin yöresinde hiç yoktur. Onların da kendilerine has bir dilleri vardır. Ancak bu dil de anadil gruplarına dayandırılmamaktadır. Dil bilimcilerin “özel dil” ya da “grup dili” adını verdikleri dillerdendir. Daha çok konuşulan sözcüklerin bozulmasından oluşmuştur. Değişik yerlerde gezen grupların kendi aralarındaki konuşmaları başkalarının anlamaması zaruretinden doğmuştur. Bir dil birliği yoktur.

Sonuç olarak Doğu Hemşin ağzında bir çok kelime Ermeni, Abaza ve Çerkez dillerinden alıntı olsa da; bu alıntı zorunluluktan, bir ihtiyaçtan, bir çok konar-göçerin yaşadığı gizli konuşma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Kendileri ile hiçbir etnik ve coğrafi bağı olmamasına rağmen, Doğu Hemşin grubunun dillerine yerleşmiş bir çok yabancı kökenli kelimenin konar-göçer Poşa toplumlarında da görülmesi ve örtüşmesi tesadüf olamaz. Aynı ihtiyaçtan kaynaklanmıştır; aynı ihtiyacın ürünüdür.

Hopa Hemşinliği Sözlüğü

<u>Türkçe</u>	<u>Hopa Hemşin Ağzı</u>
acı	bibelli
ağaç	tzar
anbar	sebren
anne	yem’a
arı	mav
armut ağacı	dont-eni
ayak	othn
büyük erkek kardeş	abi
balık	c’uk
bardak	şüşe
biber	biber
börek	börek
buğday	buğday
ceviz	gagal

çatal
çaynik
çimen
çocuk
dağ
dal
demet
dere
domates
dut ağacı
ekmek
erkek
fasulye
findık
genç kız
gırtlak
göl
göz
gül
hala
iğne
incir
küçük erkek kardeş
küçük kız kardeş
kadın
kar
keçi
koç
koyun
leylek
manda
marul
mısır
nefes
nine
odun
otlak
patates
pazı
saç
salatalık
sandalye
sel
soğan
su
tarla
teyze
toprak
üzüm
yağmur
yayla

çatal
demlik
gort
dağia
tzağut
dal
dasta
kath
domates
teteni
hatz
monç/mont
lobiya
ğğın
ahçik
bagez
göl
açvi
çiçağ
horkur
aşağ
tuzz
ahbar
kur
enik
çuhn
ac'z
hoch
koyun
leylek
camış
marul
lazut
nefas
momi
pad
otlak
kartopi
pazung
mez
hıyar/ğıyar
atar
ke'k
soğ
çur
ard
morkur
hoğ/goğ
heveğ
çaht
ler

yemek
yokuş
zindan

taczan
barag
zendane

Hopa Hemşinliğinin en belirgin ağız özelliği, bu ağzın köyden köye hatta mahallelere göre değişiklik göstermesidir. Bu dil Hopa’da konuşulmaktadır. Ancak Hopa’ya 20 km. mesafedeki Fındıklı İlçesindeki Hemşin kökenli insanlar bu dili konuşmamaktadır. Bu durumun tek izahı, dilin bu bölgeye gelen insanlar tarafından sonradan öğrenildiğidir. Bu dil için bu insanların “ana dilidir” denilebilir. Ancak “ata dilidir” demek zordur.¹¹²

Yine kendisiyle yaptığımız görüşmede Remzi Yılmaz, yukarıdaki kelimelerden bazılarının esas okunuşlarını ve bunların Türkçe olduklarını belirtmiştir. Bunlar şöyledir: *bibelli* yerine *biberli* (Türkçe); *sebren* yerine *sabren*; *mav* yerine *mağü*; *othn* yerine *otge*; *c’uk* yerine *tzug*; *buğday* yerine *boğda*; *dasta* yerine *deste*; *kath* yerine *ged*; *çiçağ* yerine *çiçek*; *enik* yerine *genik*; *çuhn* yerine *tzun*; *ac’z* yerine *atz*; *hoch* yerine *ğoç*; *mez* yerine *mazz*; *atar* yerine *otor*; soğ (Türkçe), çur (Türkçe); ard (Türkçe/kök kelime), hoş/ğoğ (Türkçe), *heveğ* yerine *havağ*; *taczan* yerine *tazcan*; *barag* (bayır anlamında/Türkçe) ve *zendane* (Türkçe)

Kültürler sürekli olarak diğer kültürlerle etkileşim halindedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki illerimizde bazı Arapça kelimelerin kullanılması, o bölge halkının Arap olduğunu; Batı Anadolu Bölgesi’ndeki illerimizde de bazı Rumca kelimelerin kullanılması, o insanların Rum olduklarını gösteren bir delil değildir. Arapça’ya ve Rumca’ya Türkçe’den geçen kelimeler olduğu gibi, Türkçe’ye de Rumca ve Arapça’dan geçen kelimeler olabilir. Aynı şekilde Hemşinlilerde az sayılabilecek Ermenice kelimelerin bulunması, Hemşinlilerin Ermeni olduklarını ifade etmez. Yukarıdaki kelimelerin Doğu Hemşin ağzında kullanılması bu insanların Türkçe konuşmadıkları anlamına gelmemelidir. Kaldı ki; bu kelimelere dikkat edilirse, bunların çoğunluğunun Türkçe olduğu zaten görülecektir. Ayrıca, araştırmacı yazar Remzi Yılmaz, “Hemşin’in Tarihi Köklerine Doğru” adlı kitabında Hemşinlilerin kullandıkları kelimelere büyük bir yer ayırmış ve bunları bir sözlük halinde sunmuştur. Bu sözlüğe bakıldığında, kullanılan Türkçe kelimelerin tamamı ile saf Türkçe kelimeler oldukları, Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar bütün Türk Dünyası’nda konuşulduğu ve hatta günümüzde kullanılmayan bazı eski Türkçe kelimelerin her iki taraf Hemşinlilerde hâlâ kullanıldığı görülecektir.

¹¹² A.e., s. 87-96

2.7 HEMŞİNLİLERDE KÜLTÜR

Hemşinlileri incelerken ele alınması gereken konulardan bir diğeri de; Hemşinlilerin kültür unsurlarıdır. Hemşinlilerin bir etnik grup olduğunu iddia eden yazarlar, aşağıda ifade edilecek olan unsurları bir farklılık olarak görmektedirler. Bu unsurlara dikkat edilirse; bunların Türk kültürünü yansıttıkları görülecektir.

2.7.1 GİYİM KUŞAM

Hemşin coğrafyası kıyafetleri Anadolu'nun diğer bölgelerinde görülen kıyafetlerin bir benzeridir.

Hemşin yöresi kadın giysileri zamanla farklı özellikler kazanmışsa da, temel özelliklerini korumuştur. İç giyim olarak dizlik ve köynek (gömlek); dış giyim olarak bellik (etek), yelek, koknoç (önlük) ve Horasan kuşağı kullanılır. Örtü olarak; başa etrafı tırtıbalı pullarla, renkli boncuklarla ya da ipliklerle örülmüş bulunan süslü çember; bunun üzerine de farklı renklerle bezenmiş puşi bağlanır. Ayaklarda değişik renk ve desenlerle işlenmiş yün çoraplar bulunur ve bunun üzerine de daha çok sığır derisinden elde edilen “gön” denilen parçalardan yapılmış çarık giyilir.¹¹³

“Puşi”, Farsça kökenli bir kelimedir; Farsça'da “ser-puşi” (baş örtüsü) şeklinde geçer.¹¹⁴ Bu kelime bile, Hemşinlilerin geldikleri coğrafyayı anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Ayrıca Hemşin'de gelin kıyafeti olarak cepken ve fermene denilen kıyafetler giyilmektedir.¹¹⁵

Erkek giyiminde dış giyecek olarak; yukarıdan geniş, dizden aşağıya doğru daralan pantolon ile yelek ve gömlek giyilir. Ayaklara saf yünden yapılan ve baldırlara kadar uzanıp pantolonun üzerine gelecek şekilde çorap giyilir. Ayakkabı olarak da; aynen kadınlarda olduğu gibi gön çarıklar giyilir.¹¹⁶

2.7.2 HEMŞİN ÇORABI

Orta Asya'dan gelme Türk boylarından olan Hemşinliler, folklorik özelliklerini günümüze kadar taşımışlardır. Hemşin çorabı da bunlardan birisidir.

¹¹³ Rize Kültür Derlemeleri, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları: 7, 1999, s. 252

¹¹⁴ Aliye Alt, *Tarihin Ve Bugünün Aynasında Hemşin Ermenileri*, İstanbul, Belge Yayınları, 2005, s. 23

¹¹⁵ Rize Kültür Derlemeleri, s. 283-284

¹¹⁶ A.e., s. 253-254

Önce koyun yünü işlenir ve el ile eğilerek iplik elde edilir. Daha sonra Hemşinliler, yörede buldukları bir bitkiden kök boya elde ederek yünlerini boyar ve desen desen çoraplar örerler.¹¹⁷

Çamdalı adlı desen Hemşin'in doğal yapısından esinlenilerek üretilmiştir. İnişli çıkışlı ve patika yolarına benzetilerek oluşturulan “eğrili” ya da “aşık yolu şaşırđı” adlı desen de Çamlıhemşin ve Hemşin'in doğal yapısından elde edilmiş. Yöre insanı gibi çok hareketli olan “kelebek” (titer) de Hemşin çorabının bir başka deseni. Ayrıca çorap desenlerinin sarmaşık, bukma (burgu), oluk, kraz, sepet gibi yöresel olarak adlandırılan başka çeşitleri de vardır.¹¹⁸

2.7.3 SEPET VE KEÇİ KILI ÖRÜCÜLÜĞÜ

Sepet ve keçi kılı örücülüğü Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Hemşin coğrafyasında da görülmektedir.

Sepetlerin örülmesinde kestane ve fındık çubuklarının iki-üç yıllık filizleri kullanılır. Genellikle taşımacılıkta kullanılan sepetin; toka (sapsız, hafif sepet), garnal (el sepeti), kalati (çay sepeti), gudeli (meyve sepeti), çalı sepeti, digina gibi çeşitleri vardır. Hemşin bölgesinin dağlık ve yüksek kesimlerinde, her mevsimde besinini açık havada sağlayan evcil keçi ve cinsleri yetiştirilir. Mart-Nisan aylarında “kırklık” denen özel bir makasla kırılan bu keçilerin kılları genellikle örücülükte kullanılmaktadır. Keçi ve cinslerinin kılları, düz, kıvrımsız ve aynı zamanda örücülükte kullanılan öbür maddelere göre sert olduğu için, örüldüğünde üzerinde kar ve su tutmaz; kayar. Yani içeriye ıslaklık, nem ve soğuk işlemez. Bu yüzden dağlık bölgelerde yaşayan (özellikle keçi sürüsü sahiplerinin) çorap, kazak, süeter, başlık, eldiven gibi giysileri kıldan yapılmaktadır.¹¹⁹

2.7.4 ATMA TÜRKÜLER

Atma türküler, Hemşinlilerin kültüründe önemli bir yer tutmaktadır.

Atma türkü, tek taraflı söylenen türküdür. Türküyü söyleyen kişi veya grup önceden bir türkü hazırlığı yapmaz; söyleyeceği türküyü o anda düşünür ve söyler.¹²⁰

Bir de *karşıberi atma türküler* vardır. Burada da iki kişi veya iki grup atışarak türkü söylerler.¹²¹

Yapı bakımından yedili hece ölçüsüyle mani kafiye düzenine göre oluşturulmuş dörtlüklerden meydana gelen bu türküler; ezgileri bakımından “kemençe” ve “tulum” adı verilen çalgıların ses düzenine bağlı olarak çoğunlukla kırık (hareketli) havalarda söylenir.

¹¹⁷ Rize El Sanatları, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları: 3, 1995, s. 12

¹¹⁸ A.e, s. 12-14

¹¹⁹ Soysü, a.g.e., s. 134-136

¹²⁰ Orhan Naci Ak, Rize Karşıberi Atma Türkü Yarışmaları, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları: 1, 1994, s. 5

¹²¹ A.e., s. 7

Konusunu tabiat, gurbet, sevgi ve özlem gibi kavramlar oluşturur; ancak, bu türküleri asıl karakterize eden yönü “nükte unsurunun olması”dır.¹²²

Atma türküler halk edebiyatındaki atışma türüne benzer. Köken itibarıyla de Orta Asya’ya kadar uzanır. Divan-ı Lügat’it Türk’te ve Kutadgu Bilig’de de bu türden şiirler vardır.¹²³

Atma türküleri Karadeniz’in diğer türkülerinden ayıran bir özellik vardır ki; o da bu türkülerin horon havası şeklinde okunmasıdır.¹²⁴

Aşağıda bir atma türkü örneği vardır. Hemşin Üçpara Köy’e bir gelin giderken; düğün esnasında Tertel Mehmet ile Kürt Celal taşlamaya tutuşurlar:

Tertel Mehmet: Toplantı Üçpara Köy geturdunuz bir kuzi

Kürt Celal: Kale ile Varoş’a yeterdi bir boynuzi

Tertel Mehmet: Aranuzde biri var sanki cango oküzi

Kürt Celal: Oni meğsus geturduk koşacak duzunuzi

Tertel Mehmet: Kürtler tavuk çalayı paşalı at hırsuzi

Kürt Celal: Şimdi paşalı gelur keser kulağunuzi

Atma türkü devam eder. Ancak, diğer kıtaları günümüze ulaşmamıştır.¹²⁵

2.7.5 TULUM, KEMENÇE VE HORON

Hemşin’in kültürel unsurlarından bir diğeri de, şenliklerde ve eğlencelerde çalınan kemençe ve tulumdur.

Kemençe; geniş anlamda bir çok yaylı Türk çalgısına, dar anlamda Güney Anadolu Türkmenleri ile Karadeniz Bölgesi Türkmenlerinin birbirine benzer yapıdaki yaylı çalgısına ve klâsik Türk müziğinde kullanılan bir çalgıya verilen ortak addır.¹²⁶

Kökene Farsça olan “kemençe” adı, Azerbeycan ve Kafkaslar üzerinden gelerek Karadeniz’in kuzeyinde kişi ve yer adı olarak kullanılmıştır.¹²⁷ Mehmet Bilgin’e göre Karadeniz kemençesi, Orta Asya’dan göç eden Peçenek, Uz, Kuman gibi Türk boylarıyla Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlar’a geçmiştir; ayrıca Gagavuz Türkleri de kemençe kullanmaktadırlar.¹²⁸

¹²² Hızır Cambaz, “Manzum Halk Edebiyatı Ürünleri Atma Türküleri”, **Hemşin Dergisi**, (t.y.), s. 21

¹²³ “Rize Halk Kültürü”, (Çevrimiçi) <http://www.rizede.com/rize/kultur.php>, 15.02.2005

¹²⁴ Ak, **a.g.e.**, s. 3

¹²⁵ Cambaz, **a.g.m.**, s. 21

¹²⁶ “Karadeniz’de Müzik”, (Çevrimiçi) <http://of.hayrat.net/muzik.htm>, 13.08.2004

¹²⁷ Mustafa Duman, **Kemençemin Telleri**, İstanbul, Trabzon Kitaplığı Yayın No. 3, 2004, s. 20

¹²⁸ Mehmet Bilgin, “Kemençe ve Horona Dair”, **Sürmene Postası**, Y. 1, S. 4, Mart 1990, s. 6; Zik. Duman, **a.g.e.**, s. 33

“En eski Türk yaylı çalgıları *ıklığ ya da kopuz ya da okça kopuz (yaylı kopuz)* diye adlandırılmıştır. Kemeñçe adının, Türk-İran ilişkilerinden sonra *ıklığ ya da kopuz* sözcüklerinin yerini aldığı sanılmaktadır.”¹²⁹

Kemeñçe, üstü ince bir tahta ile kapatılmış, 40-50 cm uzunluğunda, 7.9 cm genişliğinde ve 5-6 cm kalınlığında üç telli bir müzik aletidir. At kıllarından yapılmış, kemeñçeyle aynı boyda bir yayla çalınır. Kemeñçe yapımında ardıç, erik ve dut ağacının dalları kullanılmaktadır.¹³⁰

“Tulum” ise saf Türkçe bir kelimedir. Bu nefesli saz Türklerin milli çalgılarından olup Doğu Karadeniz’de bütün Hemşin köyleri, Acara Müslümanları ve Kafkasya’da Nogay Türkleri de tulum çalar. Avarların batıya göçleri sırasında Karadeniz kıyısına bu çalgı aletini getirdikleri bilinmektedir.¹³¹

Tulumun ses çıkaran kısmı kamyştan, nefes dolduran kısmı ise kuzu derisinden yapılır. Hayvancılıkla geçinen köylerin çalgısıdır.¹³²

Hemşin yöresinde tulum ve kemeñçeyle çalınıp oynanılan oyunlara, “horon” denilir. Hemşin yaylalarında belli bir horon yeri vardır. Yayla şenlikleri yapıldığı zamanlarda, buralarda gece geç saatlere kadar tulum eşliğinde horon oynanır ve karşılıklı türküler söylenir.¹³³

“Hemşin halk oyunlarında komut vermek önemli bir durumdur. Daha oyunu kurarken oyun oynayacakların oyun meydanına gelmeleri için, “Eşkin, Eşkiin” diye seslenilir. “Eşkin” Türkçe olup Kazaklarda, Türkmenlerde (Orta Asya Türk Yurdunda) erlerin cenk meydanına davet edilmesidir. Meydana toplanan oyuncular komutçudan hangi horonu oynayacaklarını duyarlar ve ona göre halka olurlar. Tulumcu ve kemeñçeci (veya davulcu-zurnacı) komutçudan aldığı uyarı ile oynayacak oyunun havasını-gaydasını yapmaya başlar. Öyle oyunlar var ki; saatlerce açık alanda “halka uyumu” içinde devam eder. Oyundan kopmalar olduğu zaman komutçu; “Oyunu bozma. – Horonu bozma.” komutuyla ikaz eder. Horonun ahenk ve figürlerini yapamayan, bozanlar ise; yine komutçunun; “Çık horondan.” ifadesiyle oyunu terk ederler.”¹³⁴

Hemşin’de oynanan oyunlar üç grupta toplanır. Bunlar;

-Sadece erkeklerin oynadığı horonlar,

-Sadece kızların oynadığı horonlar,

-Hem kızların, hem de erkeklerin birlikte oynadıkları karışık horonlardır.

Kız horonlarında çok çeşitli el-kol hareketleri olmasına rağmen; kollar omuz hizasını yukarıya geçmez. Bu kuralın temelinde -Neredeyse tüm Türk halk oyunlarında genel bir kural gibidir.- İslâm ahlâkı ve Türk töresi genel prensipleri vardır.¹³⁵

¹²⁹ “Karadeniz’de Müzik”, a.y.

¹³⁰ İhsan Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, C. 1, Trabzon, Topaloğulları Kültür Dayanışma Ve Çevre Koruma Derneği Yayını, 1998, s. 151-152

¹³¹ Gündüz, a.g.e., s. 100

¹³² Topaloğlu, a.g.e., s. 157-158

¹³³ **Çamlıhemşin**, s. 11

¹³⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 180-181

¹³⁵ A.e, s. 181

Hemşin’de çokça oynanan oyunlar ise şunlardır; ağır bar, üç ayak, ata barı, bıçak barı, kız barı, Erzurum barı, deli horon, Hemşin, Yüksek Hemşin, Çamlıhemşin, düz horon, kız horonu, sık sara (saray), sallama, sarı çiçek, sarhoş barı, koçari, cilveloy vb.¹³⁶

2.7.6 YAYLA KÜLTÜRÜ, YAYLA ŞENLİKLERİ VE VARTİVOR

Türklerin eski zamanlarda konar-göçer bir toplum oldukları bilinmektedir.

Sosyolog Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi isimli kitabında her Türk boyunun bir ırmağı ve bir dağı olduğunu, ırmak boylarının Türk boylarının kışlakları, dağların da Türk boylarının yaylakları olduğunu ifade etmektedir.¹³⁷

Eski Türk boylarında görülen bu âdet, Doğu Karadeniz yaylalarında halen devam etmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaylacılık; temiz hava alma, kıyı şeridindeki otlakların azlığı, hayvansal ürünlerden faydalanma ve geleneksel değerler nedeniyle bugün de sürdürülmektedir. Yaz aylarına rastlayan bu yaylacılık faaliyetleri bir şenlik ortamında geçip bu şenlikler “çürük ortası”, “yayla ortası”, “otçular” gibi adlarla yayla süresinin belli dönemlerini yansıtmaktadırlar. Genellikle ot biçme işleminin bitimine ya da köydeki son işlerin bitirilip yaylada toplanma tarihine rastlar.¹³⁸

Bazı köyler iki yaylaya gider; bazı yaylalar ise, üç-dört köye sahiptir. Hemşin köyleri, Çamlıhemşin sınırları içerisinde bulunan yaylalara giderler. Bu yaylalar; Samistal, Hapivanak, Palovit, Tirovit, Elevit, Karonç, Başyayla, Kale, Kito ve Hazındağ yaylalarıdır. Ayrıca bazı aileler Erzurum’a bağlı Hodoçur yaylasına giderler.¹³⁹

Doğu grubu Hemşinlilerin yaylaları ise iki kısımdır: Bilbilan yaylaları (Bilbilan, Zenginyurd, Fatmaçayırı, Takved) ve Yığılı yaylaları (Yığılı, Büyükoba, Ardala, Sarıçayır, Küçükoba, Nallıpınar, Aşağıyayla, Soğuksu). Hemen her yaylada camii vardır ve yayla zamanında ölenler için de yayla mezarları yapılmıştır. Öyle ki; Şavşat ve Ardahan yaylalarından Cuma Namazı için bu yaylalara (Hemşin) gelinmektedir.¹⁴⁰

Her yaylanın belli bir horon yeri vardır. Buralarda gece geç saatlere kadar tulum çalınarak horon oynanır ve atma türkü söylenir. Gündüz vakti hava güzelse geziler düzenlenir.¹⁴¹

¹³⁶ A.e., s. 182

¹³⁷ Ziya Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi 1**, Haz. Fikret Şahoğlu, İstanbul, Türk Kültür Yayıncılık, 1974, s. 20

¹³⁸ “Karadeniz Yayla Şenlikleri”, **Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 87 Ayrışım**, 1987, s. 542

¹³⁹ “Örf, Adet ve Geleneklerimiz”, (Çevrimiçi) <http://www.hemsindernege.org/15.asp>, 13.08.2004

¹⁴⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 35-36

¹⁴¹ **Çamlıhemşin**, s. 13

Aynı yayla şenliği temmuz ayının 15'i ile 25'i arasında Trabzon yaylalarında da yapılmaktadır. Trabzonlular bu şenliğe *ternek* adını vermişlerdir. Ayrıca bir farklı yönü de, Hemşinlilerin yayla şenliğinde horona ilk önce genç kızlarla delikanlılar iştirak ederler. Şenlikte ilk olarak bunlar horon teperler.¹⁴²

Burada dikkati çeken nokta “Vartivor Şenlikleri” adında yapılan fakat İslâmiyet’le ve Türklükle hiçbir ilgisi olmayan Ermeni “gezi ayinleri”dir. Vartivor aslında bir dinsel yortudur. Oysa bugün Hemşinlilere ait coğrafyalarda yapılan şenliklerin böyle bir amacı yoktur ve dini bir özelliği de yoktur. Şenlikler tamamen eğlence amaçlıdır. Yaz aylarında yapılan bu şenliklerin kökeni Orta Asya’dır. Şenliklerde güreşler tutulur, tulum, kemeçe, davul, zurna gibi yöresel enstrümanlar çalınır ve horon oynanır. Bu şenlikleri Vartivor’a benzetmek ve bundan bir takım neticeler çıkarmak kasıtlı hareketlerdir. Etnik azınlıklar meydana getirilerek suni bölünmelerle milli birliğimiz zedelenmeye çalışılmaktadır.¹⁴³

2.7.7 KOÇ-KOYUN MOTİFİ

Hemşin coğrafyasında görülen koç-koyun motifli mezar taşları, bu bölgedeki Türk varlığını tanıttacak önemli belgelerdir.

“Tarih boyunca görülen bütün Türk toplumları kurdukları devletlerde sosyo-ekonomik yapıyı büyük ölçüde hayvancılık üzerine tesis etmişlerdir. Bu alışkanlıklarını yerleşik kültürün ağır bastığı dönemlerde de sürdürmüşlerdir. Türk konar-göçer hayatının vazgeçilmez unsuru olan koyun, keçi vb. hayvanlar da; bu hayat şeklinin bir sonucu olarak Türk maddi ve manevi kültüründe yerini almıştır.”¹⁴⁴

Koç/koyun veya at şeklindeki mezar taşları ölümü, öteki dünyada yaşanılacak hayata başlamayı, bedeninin ölümler alemine veya ölenin ruhunun göklerde olduğu düşünülen cennete ulaşmasını (simgesel olarak söz konusu hayvanlar vasıtasıyla) anlatmaktadır.¹⁴⁵

“Karadeniz Bölgesi’nde Hemşin’de koç başlı mezar taşlarına rastlanmaktadır. (Artvin vb. illerde de var.) Malazgirt Savaşı öncesi bu bölgedeki Türk varlığının en önemli delillerinden biri olarak görülen bu heykeller, (Hemşin ilçesinin Mollaveys (Ülkü) Köyü’nde Aşağı Viçe mahallesinde bulunan koç başlı mezar taşları) Rize Müzesi’nde muhafaza edilmektedir. Bu heykeller ile Şavşat ve Ardanuç’ta bulunan heykeller birbirleri ile çok fazla benzerlik göstermektedirler. Bu heykeller Karakoyunlular ve Akkoyunlular dönemine ait olabileceği gibi; çok büyük ihtimalle daha öncelere 4. Yüzyılda Arsaklılar zamanında

¹⁴² Ahmet Caferoğlu, **Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Ordu-Giresun-Trabzon-Rize ve Yöresi Ağızları**, 2. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, s. 14-15

¹⁴³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 160-161

¹⁴⁴ Gündüz, **a.g.e.**, s. 101

¹⁴⁵ Yaşar Çoruhlu, “At ve Koç-Koyun Şekilli Mezar Taşlarının Sembolizmi”, **Toplumsal Tarih**, C. 16, S. 94, Eylül 2001, s. 41-42

Oğuzların ilk Hıristiyanlık dönemlerinde yerli Oğuz halkına ait büyük şahsiyetlerin mezarları üzerine yerleştirilmiş de olabilirler.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Gündüz, **a.g.e.**, s.103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HEMŞİNLİLERDE SOSYAL YAPI VE KÜLTÜREL KİMLİĞE YÖNELİK ARAŞTIRMA

Çalışmamızın bu bölümü araştırmaya ayrılmış; çalışmanın hipotezini test etmek, doğruluğunu veya yanlışlığını sınamak ve yeni verilere ulaşabilmek amacıyla İstanbul'da ikamet eden elli kişilik bir Hemşinli grubuyla yüz yüze mülakat tekniği kullanılarak uygulama yapılmıştır.

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE TÜRÜ

Araştırmanın amacı; Hemşinlilerin sosyal yapısı ve özellikle de kültürel kimlik ilişkilerinin incelenmesi, Hemşinlilere yönelik etnik grup iddialarına karşılık; etniklik unsuru olup olmadığının tespit edilmesi ve konunun derinlemesine araştırılmasıdır. Araştırmada mülakat (görüşme) tekniği uygulanmıştır. Bilindiği gibi; “Görüşme, araştırılan konuda karşılıklı konuşma yoluyla sözel bilgi toplama tekniğidir.”¹

3.2 EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışmamızın araştırma bölümünün ilk etapta anket tekniği ile yapılmasına karar verilmiş, bunun için elli sorudan oluşan bir anket formu hazırlanmış, 2006 yılının Mart ayı içerisinde Doğu Karadeniz'e gidilerek Rize ve Artvin illerinin Hemşinlilerin yaşadığı köylerinde (Rize'nin Çayeli İlçesi ve Artvin'in Hopa İlçesi'ne bağlı köylerde) çalışmamızın araştırma bölümünün yerine getirilmesine çalışılmıştır.

Fakat bu yörede yakın bir zamanda yapılan -özellikle de yabancı kaynaklar tarafından- provakatif gösteriler ve hareketler, misyonerlik faaliyetleri, bu köylerde gizlice çekilen kısa metrajlı filmler, seçimler esnasında partiler arasındaki ideolojik farklılıkların kültürel kimlik konusunu da şekillendirmesi vb. nedenlerden dolayı tepkili bir ortamla karşılaştığımız için; kişisel gayretlerimize rağmen araştırmanın örneklemini oluşturacak gerekli kitleye ulaşamamış, hazırlanan sorulara tam ve net

¹ Burhan Baloğlu, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, 2. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2002, s. 78

cevap alınamamış ve çalışmamızın araştırma bölümü bu yörede yerine getirilememiştir.

Bu yüzden araştırmaya İstanbul'da devam edilmiş ve tesadüfi olarak elli kişi ile -ve daha önceden hazırladığımız anket sorularında bazı değişiklikler yapılarak-mülakat (görüşme) tekniği uygulanarak çalışmamız tamamlanmıştır. Araştırmada kadın erkek eşitliği göz önüne alınmamış; 15 yaş altındaki kişilerden detaylı bilgi elde edilmeyeceği düşüncesiyle, 15 yaş üstündeki kişilerle mülakat yapılmıştır. Dolayısıyla araştırmada *tesadüfi örneklemeyle birlikte kota örnekleme* kullanılmıştır. Araştırmaya Büyükdere, Aksaray, Kadıköy (Hemşin Derneği), Kadıköy (Rıhtım) ve Üsküdar (Çayeli Dernekler Birliği) mevkieinde görüşebildiğimiz katılımcılarla devam edilmiştir.

3.3 VERİLERİN TOPLANMASI

Veriler hazırlanan soru formu aracılığıyla elde edilmiştir. Soru formu kırk bir sorudan oluşmaktadır. Bu sorular tüm katılımcılara sorulmuş; görüşme, katılımcılarla yüz yüze yapılmış ve katılımcılara sorular tek tek sorularak alınan cevaplar not edilmiştir.

3.4 ARAŞTIRMA BULGULARI VE BULGULARIN YORUMLANMASI

Araştırmada veriler iki şekilde sunulmuştur. Öncelikle verilerin daha net şekilde görülebilmesi ve bazı verilerin sayısal olarak ifade edilebilmesi amacıyla veriler tablolar halinde gösterilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, başlıklar altında aktarılmıştır. Veriler aktarılırken birbirini tamamlayacak şekilde sorulan sorular daha net anlaşılabilmesi amacıyla tek başlık altında verilmiştir. Araştırma sonucunda bazı sorulardan bütün katılımcılardan aynı veya birbirine benzer cevapları aldığımız için; bu cevaplar genel bir çerçeve içinde sunulmuş, farklı cevaplar ve özellikle teorik bölümde rastlayamadığımız bazı ayrıntılı bilgiler (meselâ, kültürel kimlikle ilgili bilgiler) açıklamalı olarak sunulmuştur. Bu arada, Doğu Karadeniz'de her ne kadar anket yapamasak da; bu yörede gözlemlerimiz sonucunda elde ettiğimiz bazı küçük ama önemli bilgilere de, karşılaştırma yapabilmek amacıyla görüşme sonuçları arasında yer verilmiştir.

3. 5 KATILIMCILARIN KISA PROFİLİ

Takma Adı	Cinsiyeti	Yaşı	Medeni Durumu	Öğrenim Durumu	Mesleği	Hane Halkı Sayısı*
Ahmet	erkek	29	bekâr	lise	tüccar	3
Aynur	kadın	25	evli	lise	ev hanımı	4
Barış	erkek	34	evli	lise	memur	10
Berkay	erkek	32	evli	lise	tüccar	4
Cem	erkek	70	evli	okur-yazar değil	emekli	7
Cezmi	erkek	20	bekâr	yüksek okul	öğrenci	6
Demet	kadın	28	evli	lise	muhasebe elemanı	2
Didem	kadın	39	evli	ilk okul	ev hanımı	4
Esra	kadın	36	evli	orta okul	servis rehberi	4
Ferhat	erkek	56	bekâr	yüksek okul	noter	8
Furkan	erkek	36	evli	lise	memur	4
Gökhan	erkek	32	bekâr	lise	serbest meslek	1
Hakan	erkek	47	bekâr	orta okul	serbest meslek	1
Hasan	erkek	36	evli	orta okul	serbest meslek	5
İbrahim	erkek	39	evli	orta okul	şoför	4
İlber	erkek	31	evli	lise	tüccar	10

* Hane halkı sayısı katılımcıyı da kapsamaktadır.

Kasım	erkek	37	evli	ilk okul	işçi	4
Kemal	erkek	50	evli	yüksek okul	mühendis	5
Keriman	kadın	17	bekâr	lise	öğrenci	5
Kudret	erkek	44	evli	lise	serbest meslek	5
Leyla	kadın	31	evli	lise	ev hanımı	4
Murat	erkek	29	evli	lise	serbest meslek	2
Mustafa	erkek	34	bekâr	lise	serbest meslek	7
Naci	erkek	43	evli	lise	serbest meslek	3
Nedim	erkek	46	evli	lise	emekli	3
Nihat	erkek	40	evli	lise	gümrükçü	5
Nilüfer	kadın	27	bekâr	lise	muhasebeci	2
Osman	erkek	28	bekâr	yüksek okul	iş adamı	11
Ömer	erkek	25	bekâr	lise	serbest meslek	1
Perihan	kadın	46	evli	lise	ev hanımı	5
Pervin	kadın	30	evli	lise	ev hanımı	4
Rasim	erkek	59	bekâr	yüksek okul	emekli (mühendis)	2
Remzi	erkek	52	evli	yüksek okul	emekli	6
Rıza	erkek	60	evli	lise	tüccar	5
Sadi	erkek	53	evli	orta okul	emekli	5
Selim	erkek	51	evli	ilk okul	emekli (işçi)	4

Serhat	erkek	70	evli	yüksek okul	avukat	3
Sırrı	erkek	58	evli	orta okul	fırıncı	3
Şakir	erkek	50	evli	lise	muhasebeci	4
Şevket	erkek	60	evli	orta okul	emekli	2
Tarık	erkek	34	evli	orta okul	pazarcılık	4
Timur	erkek	46	evli	yüksek okul	memur	3
Ufuk	erkek	71	evli	ilk okul	emekli	3
Umut	erkek	42	bekâr	yüksek okul	kimyager	1
Volkan	erkek	62	evli	ilk okul	emekli	6
Vural	erkek	40	evli	ilk okul	işçi	6
Yeliz	kadın	30	bekâr	lise	ev hanımı	7
Yılmaz	erkek	50	evli	ilk okul	fırın	6
Zekâi	erkek	28	bekâr	yüksek okul	eşraf	5
Zeki	erkek	41	evli	yüksek okul	avukat	4

3.5.1 VERİLERİN İSTATİSTİKLER HALİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

a) CİNSİYETE GÖRE DAĞILIM

Cinsiyet	Katılımcı sayısı	%
Kadın	10	20
Erkek	40	80
Toplam	50	100

Tablo 1. Cinsiyete Göre Dağılım

Tablo 1 araştırmaya katılanların cinsiyetlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Araştırmaya katılanların %20'si kadınlardan, %80'i de erkeklerden oluşmaktadır.

b) YAŞA GÖRE DAĞILIM

Yaş	Katılımcı Sayısı	%
15-25	4	8
26-35	15	30
36-45	12	24
46-55	10	20
56-65	6	12
66+	3	6
Toplam	50	100

Tablo 2. Yaşa Göre Dağılım

Tablo 2 araştırmaya katılanların yaşa göre dağılımını göstermektedir. Araştırmaya katılanların %8'i 15 ile 25 yaş arasında, %30'u 26 ile 35 yaş arasında,

%24'ü 36 ile 45 yaş arasında, %20'si 46 ile 55 yaş arasında, %12'si 56 ile 65 yaş arasında ve %6'sı da 66 yaşın üzerindedir.

c) MEDENİ DURUM

Medeni Durum	Katılımcı Sayısı	%
Bekâr	16	32
Evli	34	68
Toplam	50	100

Tablo 3. Medeni Durum

Tablo 3 araştırmaya katılan katılımcıların medeni durumlarını göstermektedir. Katılımcıların %32'si bekâr, %68'i evlidir.

d) ÖĞRENİM DURUMU

Öğrenim Durumu	Katılımcı Sayısı	%
Okur-yazar değil	1	2
İlk Okul	7	14
Orta Okul	8	16
Lise	23	46
Yüksek Okul	11	22
Toplam	50	100

Tablo 4. Öğrenim Durumu

Tablo 4 araştırmaya katılan katılımcıların öğrenim durumlarını göstermektedir. Katılımcıların %2'si okur-yazar değildir. %14'ü ilk okul mezunu, %16'sı orta okul mezunu, %46'sı lise mezunu, %22'si de yüksek okul mezunudur.

e) HANE HALKI SAYISI

Hane Halkı Sayısı	Katılımcı Sayısı	%
1-3	16	32
4-6	27	54
7-9	4	8
10+	3	6
Toplam	50	100

Tablo 5. Hane Halkı Sayısı

Tablo 5 araştırmaya katılanların hane halkı sayılarını göstermektedir. Katılımcıların %32'si 1 ile 3 kişilik aileden, %54'ü 4 ile 6 kişilik aileden, %8'i 7 ile 9 kişilik aileden, %6'sı da 10 ve üzerinde kişilerden oluşmaktadır.

Burada bir açıklama yapmak gerekmektedir. Katılımcılardan Gökhan, Ömer ve Umut adlı kişiler ailelerinden ayrı yaşamaktadırlar. Demet ve Zikri adlı kişiler evli olup eşleriyle birlikte yaşamaktadırlar. Üç ve dört kişilik aileler genellikle ana, baba ve çocuktan oluşmaktadır. Beş, altı ve yedi kişilik aileler de genellikle ana, baba ve çocuklardan oluşmakla birlikte; bazı ailelerde kadının veya erkeğin annesi, kardeşleri de olabilmektedir. Meselâ, Sadi adlı katılımcının beş kişilik bir ailesi vardır. Bir kızı, bir oğlu, hanımı ve annesiyle birlikte yaşamaktadırlar. Remzi adlı katılımcı da altı kişilik bir aileden oluşmakta ve o da aynı şekilde çocukları ve annesiyle birlikte yaşamaktadır. Ferhat adlı katılımcı ataerkil bir aile yapısının olduğunu ifade etmiş ve iki ağabeyi, iki kardeşi, iki yeğeni ve bir de gelinleriyle hep birlikte yaşadıklarını söylemiştir. Aynı şekilde on ve on bir kişilik ailelerde de çocukların yanı sıra büyükanneler, dedeler ve beylerin dul ablaları da aynı aileyi paylaşmaktadır.

Bu tablodan çıkan sonuç şudur: Şehirlerde köylere oranla çekirdek aile yapısı daha ön plânda gelmektedir. Hemşinilerde de bu özelliğe rastlamaktayız. Fakat Türk aile yapısının ve Türk kültürünün bir özelliği olarak; yaşlılar ve yetişkin çocuklar aile dışına itilmemektedir. Hemşinilerle yaptığımız görüşmemizde de aynı neticeye ulaştık. Kalabalık nüfuslu aileler genellikle büyükanne ve dedelerini de içlerine

almakta, hatta eşlerin kardeşleri ve dul ablaları da aile dışına itilmemekte, aynı aile çatısı altında yaşamaktadırlar. Bu örnek, birden fazla çekirdek aileyi barındıran geleneksel geniş aile örneğini ortaya koymaktadır.

Rize'nin Çayeli İlçesinde görüşme yaptığımız bir kişi bize 30 kişilik bir ailelerinin olduğunu, aynı kaptta yemek piştiğini, aynı sofrada yemek yediklerini ve farklı çatılar altında oturmakla birlikte; şenlik ve birlik içinde yaşadıklarını, eskiden tüm Hemşinlilerin de böyle yaşadıklarını, fakat bugün ailelerin küçüldüğünü anlatmıştı.

Bazı yazarlar, bunu şu şekilde yorumlamaktadır:

“Hemşinliler, eskilerin *Koroğlu tipi aile* dedikleri 20-30 kişilik ailelerden teşekkül etmişlerdir; bu yüzden komşuları onlara birlikte şenlik içinde yaşayan anlamına gelen *Hemşen* adını vermişlerdir. Ayrıca, Ahıska Türkleri de *Hemşenlik* ifadesini kullanmakta ve dere boylarında ve orman içi açıklıklarda kalabalık yaşayan ailelere bu adı vermektedirler.”²

Bu ifade ise; “Hemşinli” ifadesinin etnik bir gruba işaret etmediğini, coğrafi ve sosyolojik bir terime işaret ettiğini göstermektedir.

f) İŞ DEĞİŞİKLİĞİ

İş Değişikliği	Katılımcı Sayısı	%
Var	5	10
Yok	45	90
Toplam	50	100

Tablo 6. İş Değişikliği

Tablo 6 araştırmaya katılan katılımcıların son on yılda işlerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığını göstermektedir. Katılımcıların %10'u son on yılda işlerinde değişiklik olduğunu belirtirken; %90'ı işlerinde değişiklik olmadığını belirtmişlerdir. Esra adlı katılımcı daha önce pazarlama sekreteri olarak çalışırken şimdi servis rehberi olduğunu, Kemal adlı katılımcı daha önce ticaretle uğraşırken

² Ali Gündüz, **Hemşinliler**, Ankara, Ardanuç Kültür Yardımlaşma Derneği Yayın No: 2, 2002, s. 54

şimdi asıl mesleğine dönüp mühendislikle uğraştığını, Mustafa adlı katılımcı daha önce turizmle (otelcilikle) uğraşırken şimdi serbest olarak çalıştığını, Naci adlı katılımcı daha önce plâstik işiyle uğraşırken şimdi kendi işini kurduğunu ve Vural adlı katılımcı da daha önce şoförlük yaptığını fakat şimdi işçi olarak çalıştığını belirtmişlerdir.

Son on yılda işlerinde değişiklik olduğunu belirten kişiler dikey sosyal hareketliliğe uğramışlardır. Nitekim; gelir seviyelerinin arttığını, değişik mal ve hizmetlere talepte bulunabilir hale geldiklerini söylemişlerdir. “Dikey olarak görülen sosyal hareketlilikte, fert ve sosyal grupların hayat tarzlarında ve gelir seviyelerinde, dünya görüşlerinde ortaya çıkan bir artış veya yükselme söz konusudur.”³

g) TOPLAM GELİR

Toplam Gelir	Katılımcı Sayısı	%
300-500 YTL	3	6
501-750 YTL	7	14
751-1000 YTL	13	26
1001-1250 YTL	6	12
1251-1500 YTL	5	10
1500+ YTL	16	32
Toplam	50	100

Tablo 7. Toplam Gelir

Tablo 7 araştırmaya katılan katılımcıların gelir durumlarını göstermektedir. Katılımcıların %6’sı asgari ücret diyebileceğimiz 300-500 YTL arasında gelir elde ederken, (2006 yılındaki asgari ücret brüt 531 YTL, net 380.46 YTL’dir.*) %14’ü 501-750 YTL, %26’sı 751-1000 YTL, %12’si 1001-1250 YTL, %10’u 1251-1500 YTL arasında ve %32’si de 1500 YTL’den fazla gelir elde etmektedirler.

³ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İlaveli 13. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 237

* 23 Aralık 2005 tarihli Resmi Gazete’den alınmıştır.

3.5.2 HEMŞİNLİLERİN İSTANBUL'A GÖÇ ETMEKTEKİ EN ÖNEMLİ NEDENLERİ VE MEMLEKETLERİNİ NE KADAR SIKLIKLA ZİYARET ETTİKLERİ

Karedeniz Bölgesi ve özellikle Doğu Karadeniz Bölümü'nün Türkiye'nin en fazla göç veren yöre olduğunu birinci bölümde aktarmıştık. Görüşme yaptığımız Hemşinliler göçlerin nedenleri arasında en fazla ekonomik sıkıntılar ve buna bağlı olarak da işsizlik oranının yüksekliği üzerinde durdular. Tarım arazisinin dar oluşu, yeterli sanayi kuruluşlarının ve iş imkânlarının olmayışı önde gelen konulardır. Ayrıca, öğrenim amaçlı gelenler ve evlenerek İstanbul'a yerleşenler de var.

Ahmet adlı katılımcı, 17 seneden beri İstanbul'da yaşamaktadır. Ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiş. İstanbul'a göç etmekteki en önemli neden olarak ekonomik ve maddi sıkıntıları söylüyor. Ama her sene yaz tatilinde köyelerine gittiklerini ve memleketlerinden kopmadıklarını belirtiyor.

Barış adlı katılımcı, 20 seneden beri İstanbul'da yaşıyor. O da diğer katılımcı gibi ekonomik nedenlerden dolayı İstanbul'a göç ettiklerini ve her sene mutlaka memleketlerine gittiklerini ifade ediyor.

İbrahim ve Kasım adlı katılımcılar, 10 seneden beri İstanbul'da yaşıyorlar. İstanbul'a iş bulmak amacıyla gelmişler; daha sonra aileleri de yanlarına gelmiş. Onlar da her sene mutlaka köyelerine gidenlerden.

Hakan adlı katılımcı, 34 seneden beri İstanbul'da yaşıyor. Para kazanmak için İstanbul'a yerleşmiş ama yirmi seneden beri memleketine hiç gitmemiş.

Ufuk adlı katılımcı, 1952 senesinde İstanbul'a gelmiş; yani 51 seneden beri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul'a geçim sıkıntısı yüzünden yerleşmiş. Memleketine üç seneden beri gitmiyor, eskiden de düzenli olarak gitmemiş, fırsat buldukça gitmiş. Eskiden o yörede mısır ekilir, hayvancılık yapılmış. Şimdi bunlar kalmamış; şu anda tamamen çay üretimi yapılıyor.

Serhat adlı katılımcı da, 54 seneden beri İstanbul'da yaşadığını, ekonomik nedenlerden dolayı İstanbul'a göç ettiğini ve her sene bayramlarda, düğünlerde köyüne gittiğini ve adli tatilinin bir kısmını köyünde geçirdiğini söylüyor. Bu katılımcı Hemşin coğrafyasının neden bu kadar fazla göç verdiğini birkaç cümleyle açıkladı. "Bizim yöremiz geçim sağlamak için kalıcı bir yer değil. Toprak yok; her taraf ormanlık ya da taşlık. Eskiden bu yöre çok kapalı bir hayat yaşadı. Sadece

hayvancılıkla geçimlerini sağladılar. Hayvanlar için de yaylalardan ot toplanırdı. Bizim yöremizde orman çoktur ama hepsi de Ladin ve Çam ağacı olduğu için; bu ağaçların altında başka bitki yetişmez. Dolayısıyla hayvanlara ot toplamak için yaylalara çıkılır. İhtiyaçlar artınca gurbetçilik başlamış. Benim çocukluğumda kasap diye bir şey yoktu. Rusya yakın olduğu için eskiden erkekler hep Rusya'ya gitmişler. Hatta orada Rus kadınlarla evlenmişler. Benim amcam da Rusya'ya gidip orada bir Rus kadınla evlendi. Dışarıda daha çok pastacılık ve fırıncılıkla uğraşmışlar. Bugün Türkiye'nin her tarafında mutlaka bir Hemşinli pastacı ya da fırıncı vardır. Rusya'dan para kazanarak gelenler kendi işlerini kurdular ve patron oldular. Benim dedelerim de çoban olarak Rusya'ya gitmişler; hazain (patron) olmuşlar. Bizim yöremizdeki taş konakların hepsi Rusya'dan gelen paralarla yapıldı. Önceden taş konak yoktu. Daha sonra Rus İhtilâli oldu. Rize ve çevresi de işgal altında kaldı. Ama bir şey söylemek istiyorum; Rus halkı çok merhametlidir. İşgal esnasında yaşlılara ve çocuklara dokunulmamış. İşgalden sonra bizim yollarımız yapıldı. Önceden bizimkiler buğday ekmeğini bilmezlermiş. Ruslar halka buğday ekmeği dağıttılar. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra artık dış göç yapılmadı. Türkiye'deki büyük kentlere iç göç yapıldı. Şu anda da çoğunluğu İstanbul, İzmir ve Ankara'da oturuyorlar.”

Sırrı adlı katılımcı, 58 yıldan beri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul'a babasının mesleğini devam ettirmek için yerleşmiş; kendisi de fırıncılık yapıyor. Memleketine ise; her sene gidip üç-dört ay kalıyor.

Ekonomik nedenlerin yanında eğitim ve iş dolayısıyla İstanbul'a göç edenler de var. Berkay adlı katılımcı, 22 seneden beri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul'a öğrenim amacıyla gelmiş. Memleketine de üç-dört senede bir gidiyor.

Esra adlı katılımcı, 24 seneden beri İstanbul'da yaşıyor. Öğrenim amacıyla İstanbul'a gelmiş, o zaman ablası İstanbul'da oturduğu için ablasının yanında kalmış. Memleketine de her sene gidip on beş gün kadar orada kalıyor.

Rıza adlı katılımcı da, 40 seneden beri İstanbul'da yaşadığını, İstanbul'a üniversite eğitimi için geldiğini, daha sonra da memleketine gitmediğini ve İstanbul'da yaşamaya devam ettiğini söylüyor. Memleketine de iki-üç senede bir gittiğini belirtiyor. Bu katılımcı da bize bazı bilgiler verdi: “Bizim yöremiz çok fazla göç veren bir yer. Coğrafi şartlardan dolayı da çok fazla göç var. Ama göç sonucu

da okuyan kesim arttı. Bu coğrafya Hemşinlilere yetmiyor. Gelir elde edecek bir şey yok. Önce Rusya'ya göç yapılıyordu; son yüz sene içerisinde Rusya'ya gidenlerin sayısı az değildir. Sonradan Türkiye'nin büyük şehirlerine de göç yapıldı. Hemşinliler en çok fırıncılıkla ya da pastacılıkla uğraşırlar. Önceden Rusya'da ün salmışlardı. İstanbul'da da mutlaka Hemşinli bir pastacı ya da fırıncıyla karşılaşsınız.”

Ferhat adlı katılımcı, 26 seneden beri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul'a mesleğinden dolayı göç etmiş; noterlik yapıyor. Daha önce de tahsil amacıyla gelmiş. Memleketine senede üç-dört kere gidip bir ay kadar kaldığını belirtiyor.

Furkan adlı katılımcı da, 9 seneden beri İstanbul'da yaşıyor; o da memur olduğu için mesleğinden dolayı buraya gelmiş. Her yıl yaklaşık bir ayını köyünde geçiriyor.

Katılımcılardan bazıları da -genellikle hanımlar- evlendikleri için İstanbul'a göç ettiklerini belirttiler. Aynur adlı katılımcı 10 seneden beri İstanbul'da. Evlendiği için İstanbul'a yerleşmiş. Memleketine de her sene gittiğini ifade ediyor.

Perihan ve Pervin adlı katılımcılar da, evlendikten sonra İstanbul'a yerleşmişler. Pervin adlı katılımcı 23, Perihan adlı katılımcı da 7 seneden beri İstanbul'da. Her ikisi de her yaz köylerine gittiklerini ifade ediyorlar. Kendileri her ne kadar evlendikleri için yerleşseler de; kocaları iş amacıyla İstanbul'a göç etmişler. Bu örnek de; hanımların, eşlerinin bulunduğu şehri seçmek zorunda olduklarını gösteriyor. Yani, kadınların konutu da kocalarının konutu oluyor.

Katılımcılar, göç hareketlerine yatırım fonksiyonu açısından bakmaktadırlar. Bunu, şu şekilde açıklayabiliriz:

Ülkemizde örnekleri ve sebepleri çoğaltılabilecek olan göç olayı, bir anlamda yatırım fonksiyonu içinde ele alınabilir. Çünkü; kendi isteği ile coğrafi hareketliliğe uğrayan bir kişinin, sosyal çevresini değiştirmesi karşılığında bir takım beklentileri vardır. Bunlar; erkeğin istihdam imkânları, alt yapıya sahip konut ihtiyacı ve çocuklar için daha iyi bir eğitim ihtiyacıdır.⁴

Dolayısıyla, görüşme yaptığımız katılımcılarda da gelecekle ilgili beklentiler için yatırım ihtiyacı görülmektedir.

⁴ A.e., s. 240

3.5.3 HEMŞİNLİLERİN MEMLEKETLERİNDEKİ ARAZİLERİNİ NASIL DEĞERLENDİRDİKLERİ

Memleketlerinde toprakları/tarımsal arazileri olup olmadığını sorduğumuz katılımcılardan Rıza, Sadi ve Şakir adlı katılımcılar, topraklarının olmadığını belirtirken; Selim adlı katılımcı, toprağının olduğunu ama herhangi bir ürün ekmediğini, toprağının boş kaldığını belirtti. Serhat adlı katılımcı da, kendi köylerinde tarıma müsait alan olmadığı için başka bir köyden arazi satın aldığını belirtti ve arazisine çay ektiğini söyledi.

Diğer katılımcıların hepsinden memleketlerinde topraklarının olduğunu ve bu toprakları çay ekerek değerlendirdiklerini öğrendik. Topraklar alternatif ürün ekilemeyecek durumda sadece çay ziraatine ayrılmış. Katılımcıların büyük çoğunluğu topraklarını yarıcıya verdiklerini, bir kısmı da aile üyelerinden birilerinin baktığını söylediler. Meselâ, İlber ve Remzi adlı katılımcılar, topraklarını yarıcıya veriyor. Böylelikle elde edilen gelir, iki taraf arasında paylaşılıyor. Serhat adlı katılımcının kız kardeşi, Tarık adlı katılımcının annesi, Timur adlı katılımcının anne babası, Ufuk adlı katılımcının da amca çocukları bu topraklarla ilgileniyorlar.

Çay üretimi yanında küçük bir miktar mısır, sebze ve meyve ekenler de var. Fakat bunlar ticari amaçlı değil de; tüketim amaçlı ekiliyor. Mustafa, Nilüfer, Osman ve Pervin adlı katılımcılar, eskiden çay üretiminin olmadığını, sadece mısır ve sebze üretiminin olduğunu, fakat son yıllarda bunların giderek azalıp yerini çaya bıraktığını ifade ediyorlar. Onlar da yine bu topraklarla ailelerinden birilerinin ilgilendiğini ifade ettiler.

3.5.4 KİMLİK KAVRAMI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ VATANDAŞLIĞI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

Görüşme yaptığımız kişilerden kimlik ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı konusu ile ilgili olarak dört farklı cevap aldık.

Birinci grup; kendilerini **Müslüman-Türk** olarak tanımladı ve **Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyduklarını** belirtti. Bu cevabı verenlerin ortak noktaları ise; kendilerini hem soy bakımından hem de kültürel kimlik bakımından Müslüman-Türk olarak kabul etmeleri idi.

Umut adlı katılımcı, bu cevabı vermesinin nedenini şu şekilde açıkladı: “Dünyanın değişik bölgelerinde Müslüman olmayan Türkler de var ama ben Müslüman-Türküm. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı tanımlamasını da kullanmam. Çünkü; Türkiye’de etnik kökenli ve gayrimüslim vatandaşlar da var.” Daha sonra bu konuyla ilgili görüşlerine devam etti. “Elli sene öncesine kadar Ermeniliğin lafi edilmezdi. Bugün otorite boşluğu, bölgedeki yatırım boşluğu, bu tür yorumlara açık bir coğrafyanın olması, demokratikleşme adı altında Dünyadaki belli güç sahibi ülkelerin bu tür etnik kökenli çalışmaları tahrik etmeleri ve bazı insanların bu durumdan cesaret almaları gibi nedenlerden dolayı Ermenilik iddiaları gündemde. Medya, Hemşin kültürünü yeterince tanımıyor. Bölgeyle ilgili olarak etnik tanımlar yapılıyor; geçmiş farklı şekillerde açıklanmaya çalışılıyor. İnsan Hakları bahanesiyle insanların bilinçaltına bir şeyler yerleştirilmeye çalışılıyor. Meselâ, Fransız Argon Dergisi’nde (yanlış hatırlamıyorsam 2003 veya 2005 senesinde) ve Radikal Gazetesi’nde 2000’li yıllarda Hemşinlilerle ilgili propaganda niteliğinde yazılar çıktı. Benim tahminime göre; bunların altında başka plânlar var. Çok güzel bir doğamız ve bol suyumuz var. Belirsiz bir konu gelecekte bu bölgeye kanalize edilebilir ve bunun tohumları şimdiden ekiliyor. Meselâ, su beyaz petroldür. Siyasete ve çıkar ilişkilerine yenik düşen varlıklar bazı insanlara peşkeş çekilebilir. Ben Hemşin Derneği’nin üyesiyim. Sivil toplum örgütü olarak bu olaylara tepki gösteriyoruz. Çayeli’nde ve Murgul’da bakır yatakları, Çamlıhemşin’de mika madeni (rantabl değil ama) var. İdarecilerin dışa bağımlılıktan doğan tepki eksikliği bu bölgenin peşkeş çekilmesine yol açabilir. Bölgedeki beyin göçü de bu süreci hızlandırıyor. Bir örnek vermek istiyorum. Uçakla Rize’ye giderken yanımda İsraililer oturuyordu. Bizim yaylalarımızda trekking yapmaya geldiklerini söylediler. Bana inandırıcı gelmiyor. Trekking gibi gözüküyor ama rahatlıkla gezip dolanıyorlar. Bir yatırım nedenleri olmalı. Su, bunların başında gelebilir. Hazar petroleri de önemli bir konu. ABD ve İsrail’in özel birliklerinin Doğu Karadeniz ve Türkiye’nin doğu sınırında faaliyet gösterdiklerini biliyoruz. Türkiye burada büyük bir engel.” O sırada yanımda oturan ve bizi dinleyen bir bey de söze karıştı. Hanımının Hemşinli olduğunu, birkaç defa hanımının ailesiyle birlikte Hemşin yaylalarına çıktığını ve bu bölgede geziye gelen İsrail vatandaşlarının olduğunu söyledi ve ekledi. “Her sene buraya trekking için geldiklerini söylüyorlar. Ben bir gün peşlerine takılıp gittim ve bir gencin silahlı

olduğunu gördüm. Ayrıca son yıllarda Hemşinli-Laz çatışmasını ortaya attılar. Ben Hemşin coğrafyasından değilim ama gündemdeki bu iddiaların pek de iyi niyetli olduğunu düşünmüyorum.” Daha sonra Umut adlı katılımcı, sözlerine devam etti. “Hemşinlilerin Ermeni asıllı olduğu söyleniyor. Bu bölgede Ermeniler de bir zamanlar yaşamış ama biz Ermeni asıllı değiliz. Kale Köyü’nden Milli Eğitim Müfettişi olan Hasan Basri Albayrak 1950-1960’lı yıllarda bir araştırma yaptı ve Hemşinlilerin tarihte Müslüman-ı Kadim diye kaydolduğunu ortaya çıkardı. Ermenilerin asimile edildiği iddia ediliyor. Osmanlı herhangi bir asimilasyon yapmadı ama kendi rızasıyla Müslüman olan küçük bir kesim Ermeniler de olabilir. O bölgedeki Ermeniler ise; Erzurum’daki Ermeniler gibi Osmanlı idaresini zayıflatmaya başladıkları için; tehcirle birlikte o bölgeden göç ettiler. Bizim Müslüman ve Türk olmamızı kanıtlayan bir başka örnek de ‘puşi’. Yaşlılar buna ‘İran şalı’ derler. Horasan’dan gelmedir. Tulum da aynı şekilde bizim Türklüğümüzü kanıtıyor. O da Kafkasya kökenlidir. Göçle birlikte gelmiştir.”

Görüşme yaptığımız bir başka kişi, Volkan adlı katılımcı, “Orta Asya’dan gelme Türklerdeniz ve Müslümanız.” dedi.

Rıza adlı katılımcı da, kimlik ve Ermeni konusu hakkında fikirlerini belirtti. “Yöremizle ilgili olarak sürekli Ermenilik konusunu gündeme getiriyorlar. Halbuki; yöremizde Ermenilikle ilgili hiçbir iz, hiçbir kale yok. Bu yörede bir zamanlar Ermenilerin yaşadığı doğru. Anadolu’ya gelen Türkler Elazığ, Kayseri yöresindeki Ermenileri göçe zorlayınca, onlar da Kaçkar yöresine yerleşmişler. Fakat Hemşinliler bu bölgeye geldiklerinde göçe neden olan sebepler ortadan kalktığı için; Ermeniler geri dönmüşler. Artvin’deki Hemşinlilere gelince onlarla ilgili bir hikâye anlatılır. ‘Kafkaslarda üç yüz sene yaşadıkten sonra, önderleri bir derebeyinin kızını alıp kaçmış ve sahilden Hopa’ya gelmişler. Bunun üzerine derebeyinin adamları peşlerine takılmış; fakat Hopa Hemşinlileri hiç kimsenin bilmediği bir yerden köye geldikleri için izlerini kaybettirmişler ve elli sene boyunca da köy dışına hiç çıkmamışlar.’ Onlar Rize tarafındaki Hemşinlilere göre daha kapalı bir hayat yaşadılar. Ama aynı kökenden geliyoruz. Meselâ, her sene Abant’ta yayla şenliklerimiz olurdu. Şimdi Gölcük’te yapılıyor. Rize’den Batum’a kadar tüm Hemşinliler katılırdı. Aramızda hiçbir sorun ve anlaşmazlık olmadı.”

Esra adlı katılımcı, kendisini Müslüman-Türk olarak tanımlamasının nedenini şu şekilde açıkladı: “Önce dini kimlik gelir. Ama yabancı bir vatandaş da Müslümanlığı kabul etmiş olabilir. Onun için kendimi milli kimlik bakımından da Türk kabul ediyorum.”

Yılmaz adlı katılımcı da, “atalarının Türk soyundan geldiğini” belirtti.

Ferhat adlı katılımcı, Türkiye Cumhuriyeti’yle gurur duymasını ve bu devletin vatandaşlığından memnun olmasını şu şekilde açıkladı. “Bu coğrafyada yaşamaktan mutluyum. Dünyanın başka bir tarafında bu gelenek-görenek, örf ve âdetleri bulamam.”

Sırrı ve Şakir adlı katılımcılar ise; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duymalarının sebebini; “kültürel değerlerin yanında, İslâm Dünyasında lider ülke olmakla” ifade ettiler.

İkinci grup; kendilerini **Türk** olarak tanımladı ve bu gruptaki katılımcılar da yine **Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyduklarını** belirtti. Bu gruptaki katılımcıların büyük bir çoğunluğu “Müslümanlıkla Türklük özdeştir. Onun için dini kimliğimizi ayrıca belirtmemize gerek yok.” cevabını verdiler. Meselâ, Vural adlı katılımcı, “Türk demek Müslüman demektir.” dedi.

Zeki adlı katılımcı da, aynı şeyleri ifade ettikten sonra bize bazı bilgiler verdi: “Hemşinlilerin Ermeni asıllı oldukları yönündeki iddialar pek de iyi niyetli değil. Trabzon’da I. Dünya Savaşı’ndan sonra 500 tane Rum vatandaşı kaldı. Bu Rumlarla bugün Pontus Devleti kurulmaya çalışılıyor. Aynı şey, Hemşinliler için de geçerli. Kökü Avrupa’da olan bir devlet oluşturulmaya çalışılıyor. Bu konuda İsrail’in çok büyük baskısı var. Rize’den Batum’a kadar bu bölgede hiçbir Ermeni kalıntısı yok. Meselâ, koç boynuzu bu bölgedeki Türk varlığını tanıttak en güzel vesika. Evlerimiz dış kapılarına asılırdı. Bu, Oğuzlardan kalma, İslâmiyet öncesi Türklere ait eski bir gelenektir. Ama o da 2000’li yıllardan sonra kayboldu. Hopa’nın Başova Köyü’nde Hacı Hüseyin Vaiç’e ait bir mezar var. Ölüm tarihi 1504. Bizim Müslümanlığımızı da kanıtıyor. Ama mezar taşını yok ettiler. Bugün Rize’den Batum’a kadar hiçbir Hemşinlinin Ermenistan’da akrabası yoktur; ama Kazakistan’da ve Kırgızistan’da akrabalarımız var ve onlarla soy adlarımız aynı. 1944 yılında Stalin Batum tarafında kalan Hemşinlileri, akrabalarımızı sürgüne gönderdi. Batum’da bir akrabamız var; Mustafa amca. O bize sürgünü anlattı. O’nun

anlattıklarına göre; Stalin Hemşinlileri Kırım Tatarlarıyla birlikte sürgün etmiş. Bu esnada namaza gitme, erkek çocuklarını sünnet etme ve evlenme yasaklanmış. Sürgüne gönderildikleri yerlerde de ‘Bu insanlar yamyamdır.’ denilmiş. Aradan birkaç sene geçtikten sonra gelenlerin yamyam olmadıkları anlaşılmış ve bu insanların kim olduklarını öğrenmek için Kazakistan ve Kırgızistan yetkilileri tarafından Ermenistan Cumhurbaşkanı’na yazı yazılmış. Üç sene sonra Ermenistan’dan gelen cevapta şunlar yazılmış: ‘Bütün taleplerinize rağmen bunlar Ermeni değiller.’ Fakat bugün bütün bunlar yok sayılarak yöremizde bir oyun oynanıyor.”

Serhat adlı katılımcı, Türk kimliğinin yanında “Hemşinli” ifadesini de kullandı ve bunu şöyle açıkladı: “Rize Vilayeti’ne dahil olmamıza rağmen Hemşinliliğin öncelikleri vardır. Bu da bizim kimliğimizdir. Ama etnik bir anlamı yoktur; coğrafi bir tanımlamadır.” Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti’yle ilgili düşüncelerini de şöyle açıkladı: “Her ne kadar Türk milletini tavır, terbiye, kültür ve diğer insani vasıfları itibariyle tenkit ettiğim, şikâyet ettiğim bir millet olarak görüyor ve bizde bir aşirette mevcut olan sistemin dahi olmadığına inanıyorsam da; yeryüzünde hür ve müstakil bir devletin fertleri olduğumuz için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından gurur duyuyorum.” Bu sırada konumuz Ermenilik iddialarının nereden kaynaklandığına geldi. Görüşme yaptığımız bu katılımcı bize bu konudaki görüşlerini de bildirdi. “Bu coğrafyada geçmişte Ermeniler yaşadılar; Ani dolaylarından geldiler fakat 1461 senesinden sonra Hemşin coğrafyasından göç ettiler. Kendi rızasıyla Müslümanlığı kabul etmiş olan Ermeniler de olabilir. Ama bu bir asimilasyon değildir. Çünkü; iddia edildiği gibi bir asimilasyon olsaydı, yakın bir zamana kadar Elevit Köyü’nde 2 Ermeni kalmazdı. Buna bir örnek vermek istiyorum. Önceki devirlerde kiliseler şahıs malı olabiliyormuş. O devirlerde de 1 köyde 14 kilise varmış fakat köyde hiç Hıristiyan kalmamış. Kirkor adında birisi Müslüman olmuş. Kiliseyi camiye çevirmek istiyor. Bunun için Trabzon Mutasarraflığı’na yazı yazmış; Trabzon Mutasarraflığı da bu yazıyı Bâb-ı Âli’ye aktarmış. Bâb-ı Âli yazıyı inceledikten sonra Trabzon Mutasarraflığı’na; 1)Kilisenin gerçekten kendine ait olup olmadığına, 2)Serbest iradesi ile mi bu teklifte bulunduğu, 3)Köyde kaç Müslüman kaç Hıristiyan olduğunun ve 4)Köyde kaç kilise kaç camii olduğunun (gerçekten camiye ihtiyaç var mı?) tespitinin yapılmasını

istemmiş. Bu olay Osmanlı'nın ne kadar âdil davrandığının bir göstergesidir; herhangi bir asimilasyon olmamıştır. (Katılımcı, bu konuda etnik kimlikle ilgili bir yorum yapmadı.) Eskiden Ermenilikten bahsedilince adamı vururlardı. Şimdi propagandalar sonucu isteyenler 'Benim dedem Agop'tu.' diyor. Bu işleri daha da ileri götürerek kan örnekleri almaya da çalıştılar. Bunu Adli Tıp Kurumu'ndan bir bayan profesör yaptı ama biz karşı çıktık. Etnik kimlik tanımlamasının bir nedeni de; yanlış isimlendirmeden kaynaklandı. 1461'den sonra göç eden Ermeni ailelerin yerine gelen ve o evlere yerleşen Türkler de Ermeniymiş gibi anıldı ve Türk oldukları halde oradan göç eden kişilerin adıyla anıldılar. Meselâ, Kirkor veya Agop Efendi'nin yerine gelenler de Kirkorlar veya Agoplar diye isimlendirildiler. Hemşinlilerden çok vatansever insan çıktı. Meselâ, Necati Memişoğlu bunlardan birisi. Bu konuda Fahrettin Kırzıoğlu ile yaptığımız bir görüşmeyi anlatmak istiyorum. Bir gün Fahrettin Kırzıoğlu, bize neden herhangi bir yere (caddeye, sokağa) Necati Memişoğlu'nun adının verilmesi için çalışmadığımızı sordu. Biz de 'Hocam adını verecek kadar önemli bir şey yaptı mı ki?' diye sorunca; 'Kuvayı Milliye döneminde Mustafa Kemal'e giderek, Paşam bana dokuz asker ver, top-tüfek getireyim demiş. Mustafa Kemal, 'Biz gerçeklerle uğraşyoruz, senin dediğin olmaz.' deyince; Necati Memişoğlu ısrar etmiş. Bunun üzerine de Mustafa Kemal Necati Memişoğlu'nun emrine dokuz kişilik asker vermiş. Aradan beş-altı saat geçtikten sonra Necati Memişoğlu ve yanındaki kişiler toplarla ve tüfeklerle dönmüşler. Oysa düşman kuvvetlerini (Yunan) basıp oradan techizat getirmişler.' Bundan daha önemli iş mi olur dedi." (Bu konuda bkz. Ek 2)

Timur adlı katılımcı da, kendisini Türk olarak tanımlamasının nedenini din kavramına olan yaklaşımıyla açıkladı. O'na göre "Din, bilimle bağdaşmayan bir düşünce sistemidir." Fakat bu katılımcı da, "Hemşinli" ifadesinin bir coğrafi tanım olduğunu, etnik bir ifade olmadığını belirtti.

Hopa'da anket yapmaya çalışırken de, kendilerini *Hemşenli* olarak tanıtan kişilerle karşılaşmıştık. Bu kişiler bize, "Biz, 'Hemşinli' değiliz; 'Hemşenli'yiz, şen insanlarız." cevabını vermişlerdi.

Üçüncü grup; kendilerini **Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı** olarak tanımladı ve **bu devletin vatandaşı olmaktan da gurur duyduklarını** belirtti. "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" tanımının neyi ifade ettiğini sordüğümüzde ise; bu

tanımı etnik grup anlamında kullanmadıklarını belirterek şu cevapları verdiler: Demet adlı katılımcı, “Benim Müslüman olmam beni ilgilendirir. Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı gelir. Çünkü; ben de bu devlette yaşayan herkes gibi bu devletin bir parçasıyım.”

Didem adlı katılımcı da, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak her şey demek.” dedi.

Kudret adlı katılımcı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı tanımının yanında coğrafi bir tanım olduğunu söylediği “Hemşinli” ifadesini de kullandı.

Zekâi adlı katılımcı ise; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkındaki görüşlerini “Düşünmeye ne hacet.” diyerek açıkladı. Bu katılımcı, bize Hopa Hemşinliği hakkında bazı ufak bilgiler de vererek şunları anlattı: “Hopa Hemşinlileri eskiden çobanlık etmişler, bu arada da koruyucu ailelik yapmışlar. Bu aslında, Türk konar-göçer hayatının da bir göstergesidir. Hatta Hemşin kavalı ve tulumu da Hemşinlilerin Türk olduğunu kanıtıyor. Çünkü; bu müzik aletleri hayvancılıkla geçinen, çobanlık eden toplumların çalgısıdır. Bugün Hopa’da çoğu Hemşinli nakliyat işiyle uğraşiyor. Göçebe hayatın bir sonucu olarak çobanlık mesleği, bugün yerleşik hayatta nakliyatla (şoförlükle) devam ettiriliyor.”

Dördüncü grup ise; kendilerini **Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı** olarak tanımladı ve **bu devletin üyesi olmanın onlar için çok da bir şey ifade etmediklerini** belirtti. Bu cevabı dört kişiden aldık. İbrahim adlı katılımcı, “Mecburen kabullendiğim bir durumdur.”; Naci ve Osman adlı katılımcılar, “Önemli bir şey değil.”; Remzi adlı katılımcı ise, “Fark etmez.” dedi. Neden olarak da Türkiye’deki işsizlik oranlarının yüksekliğinden, Türkiye’nin gelişmekte geri kaldığından bahsettiler fakat bu görüşlerine etnik bir yorum getirmedi ve etnik kimlik hakkında herhangi bir fikir belirtmediler.

3.5.5 HEMŞİN YEREL AĞZI VE O YÖREYE AİT BAŞKA DİLLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Bu konuda üç farklı cevap aldık. **Birinci grup;** Hemşin yerel ağzını (Hemşin’e ait grup dilini) ve o yöreye ait başka bir dil de bilmediklerini ifade ettiler. Remzi adlı katılımcı, “Hemşince” diye bir dilin olmadığını, bunun Hemşin insanının

geçmişte kapalı bir toplum olarak yaşamasından kaynaklanan bir kelimeler topluluğu olduğunu ve kendi köyünde ve yöresinde de bu grup dilinin konuşulmadığını belirtti.

Rıza adlı katılımcı da, böyle bir dil olduğunu duyduğunu, ama dil mi yoksa o yöreye ait mahalli bir ağız mı olduğunu çok iyi bilmediğini ve kendi yöresinde de bu grup dilinin konuşulmadığını söyledi.

Umut adlı katılımcı da, kendi köyünde bu şivenin veya Hemşin ağzının konuşulmadığını, sadece bir tane Hopa köyüne bakılarak bu genellemenin yapılamayacağını ifade etti.

İkinci grup; sadece bazı alet isimlerini ve özel isimlerin kendi yörelerinde kullanıldığını, ama o yöreye ait başka bir dil bilmediklerini ifade etti. Demet, Didem ve Tarık adlı katılımcılar, bu isimlerin aslında “Hemşince” denen bir dilden kaynaklanmadığını, o yörede çok önceden yaşamış bazı Ermenilerden kaldığını fakat o Ermenilerin daha sonra bu bölgeden (tahminen Osmanlı Devleti’nden önce) göç ettiklerini, ama yer isimleri ve bazı alet isimleri gibi özel isimlerin hâlâ kullanıldığını belirttiler.

Ferhat adlı katılımcı da, aynı şeyleri ifade ettikten sonra, Hemşinlilerin o coğrafyaya iki ayrı göçle geldiklerini, birincisinde Horasan-Erzurum üzerinden, ikincisinde de Kafkaslar üzerinden Rize’ye geldiklerini, sadece bu eski Ermenice kelimelere bakılarak yorum yapılmaması gerektiğini, Orta Asya’dan kalma yer ve coğrafya isimlerinin de olduğunu belirtti. “O yöreye ait başka bir dil biliyor musunuz?” sorusuna da gülerek “kuş dili” dedi. Bunun ne olduğunu sordüğümüzde ise; şu cevabı verdi: “Biz neşeli insanlarız. Dünyayı ciddiye almayız. Bu da bir dil değil aslında. Coğrafyanın dik ve sarp olmasından dolayı kendi aramızda kurduğumuz bir etkileşim biçimidir.”

Üçüncü grup ise; “Hemşince” denilen grup dilini bildiklerini fakat o yöreye ait başka bir dil bilmediklerini ifade ettiler. Yeliz adlı katılımcı, kendisi Rize’nin Hemşinlilerinden olmasına rağmen; Hopa Hemşinliğinin ağız yapısıyla ilgili bir bilgisini bize aktardı: “Azerbeycan’da ‘uçak indi’ demezler, ‘uçak düştü’ derler. Bu, saf Türkçe bir kelimedir. Hopa Hemşinlilerinin de yaylalara çıkarken belli *düşüm yerleri* vardır. Eskiden bu taraf Hemşinliler düşüm yerlerinde konakladıkları zaman o çevredeki insanlara karşı, kendilerine özgü kamufle bir grup dili geliştirmişler. Bu da, onların daha kapalı bir hayat yaşamalarından ileri geliyor. Hopa Hemşinlilerinin

kullandıkları bu kelimelere Ermenice diyorlar. Aslında, Türkçe'nin tahrif olmuş bir halidir.”

Şevket adlı katılımcı da, bu konuyla ilgili bir yorum yaptı: “Ben, Hopa Hemşinlisi değilim. Yalnız Hopa Hemşinlilerinin önceden burada bulunan Ermenilerden etkilendikleri, onun için de konuştukları kelimelerde bazı Ermenice kelimelerin olduğu söylenir. Ancak, buna Ermenice denilemez.”

Zeki adlı katılımcı da, şu cevabı verdi: “Böyle bir dil yoktur. Buna dil denilmez. Meselâ, biz (Hopa Hemşinlileri) 70'e kadar Hemşin ağzında sayıyoruz. Ama ondan sonrasını Türkçe sayıyoruz. Eğer bizim konuştuğumuz bir dil olsaydı; bütün sayıları farklı bir tarzda sayardık. Bu sadece bizim kapalı bir hayat yaşamamızdan ileri geliyor. Ayrıca, ben Ermenistan'da bir sene kaldım. Konuştuğumuz kelimeler Ermenice'ye uymuyor.”

Katılımcıların bir kısmı; “O yöreye ait başka bir dil biliyor musunuz?” sorusuna Türkçe diyerek cevap verdiler. Bu cevap da “Hemşin ağzının veya Hemşin grup dilinin” o insanların ana dili olduğunu fakat çocuklarına Türkçe'yi öğrettiklerini gösteriyor. Hakan adlı katılımcı ise, aynı zamanda Lazca'yı; Naci adlı katılımcı da, Gürcüce'yi bildiklerini söylediler.

Hemşin ağzı, Rize'den Artvin'e gidildikçe farklılıklar göstermektedir. Rize'nin Hemşinli köylerinde tamamen Türkçe kelimeler konuşulurken; Artvin'e yakın Hemşinli köylerinde bazı alet ve yer isimlerinin o bölgede eskiden yaşamış Ermenilerden kaldığı ve günümüzde de bu kelimelerin bir kısmının halen kullanıldığı; Artvin'in Hopa İlçesi'ndeki köylerde ise, çalışmamızın ikinci bölümünde de belirttiğimiz gibi Doğu Hemşin ağzının konuşulduğu, ortaya çıkmıştır. Ancak, görüşme yaptığımız kişiler bunun ayrı bir dil olmadığını belirtmişlerdir.

Hopa'da avukatlık yapan iki bey de, (kendilerinin Laz olduklarını söyledikten sonra) bu konuda şunları şunları ifade etmişlerdi: “Bizim dilimizi Megrelce'ye, Hemşinlilerin dilini de Ermenice'ye benzetiyorlar. Bunların hiçbirisi doğru değil. Konuştuklarımız kelimelerin Megrelce veya Ermenice'yle ilgisi yok. Hemşinliler önceden Ermeni ailelerin yanında çobanlık etmişler, bu arada da bazı ailelerin korucuyuluğunu yapmışlar. Dolayısıyla, konuştukları kelimelerde bazı Ermenice kelimeler olabilir. Ama bu, onların Ermeni olduğunu göstermez.”

3.5.6 HEMŞİN COĞRAFYASININ VEYA HEMŞİNLİLERİN EN ÖNEMLİ SORUNU

Bu soruya verilen en genel cevap; ekonomik problemler ve bunun yol açtığı işsizlik ve göç olayı oldu. Ekonomik problemlerin ilk nedeni tarım alanlarının dar oluşundan kaynaklanıyor. Volkan adlı katılımcı, “Arazi bayır ve verimli değil. Aynı zamanda nem oranı da çok yüksek. Dolayısıyla romatizmaya yakalananların sayısı çok fazla.” diye ifade etti.

Serhat adlı katılımcı, “Hemşin coğrafyasında yaşayamamak. Çünkü; geçim sağlayacak bir yatırım yok. Dolayısıyla işsizlik oranı Doğu Karadeniz’de ve özellikle Hemşinlilerin yaşadığı coğrafyada çok fazla.” dedi.

Sırrı, Şakir ve Tarık adlı katılımcılar, “O coğrafyada sanayi kuruluşları da yeterli olmadığı ve işsizliği azaltıcı kurumlaşma olmadığı için göç oranı da çok yüksek çıkıyor.” diye belirttiler.

Rasim adlı katılımcı, “yaşam koşulları”; Ferhat adlı katılımcı, “tabiatın zor şartları; meselâ, sırtta yük taşıma, ekonomik durum, çayın bir değerinin olmaması, göç ve göç sonucu ailelerin bölünüp çocukların gurbete çıkması” diye belirttiler.

Ekonomik problemler yanında başka problemlerin olduğunu belirtenler de var. Demet adlı katılımcı, “ekonomik problemler ve yolların bozuk oluşu”; Hasan adlı katılımcı, “ekonomik sorunlar, eğitim ihtiyaçlarının yeterli derecede karşılanamayışı ve sağlık sorunları” olduğunu ifade ettiler. Ekonomik problemler ele alınırken en çok çayın istenilen değere ulaşmadığı üzerinde duruldu.

Eğitim ve sağlık sorunları da diğer problemler. İlber adlı katılımcı, “Çoğu köyde okul yok. Taşımali eğitim yapılıyor. Yollar da çok düzgün olmadığı için teleferikle gidilen köy okulları var. Bu da çok tehlikeli. Ayrıca, her köyde sağlık ocağı yok. Sağlık ihtiyaçlarını ilçeden karşılıyorlar. Ama kışın ve tabiatın zor şartları eklenip yol da bozuk olunca, sağlık sorunları daha da büyüyor.” diye ifade etti.

Umut adlı katılımcı, “yatırım eksikliği, istihdam sorunları, çevrenin bozulması”; Zekâi adlı katılımcı, “işsizlik, tarımsal desteğin yetersizliği, çayın alternatifsiz hale getirilerek ekilebilir başka ürünün kalmaması ve kentleşme” sorunlarından bahsettiler.

Zeki adlı katılımcı, “eğitim, tarım ve yol sorunlarından”, Berkay adlı katılımcı da “Hemşinlilerin kendi bölgelerinde hapis olmalarından” bahsettiler.

Konuya başka açılardan yaklaşanlar da oldu. Ahmet ve Mustafa adlı katılımcılar, “Hemşinliler arasındaki iletişimsizlik ve dayanışma eksikliğini” belirtirken; Keriman adlı katılımcı, “Son yıllarda bazı salakların uydurdukları saçmalıklardan rahatsız oluyoruz, bizim kimlik problemimiz yok.” dedi. Kemal ve Kudret adlı katılımcılar da, “Hemşinlilerin kendilerini tanımlayamamalarından ve kimlik problemlerinden” bahsettiler.

Yeliz adlı katılımcı, “kendi kültürleri hakkında bilgisizlikleri, sosyal faaliyetlerinin azlığı ve eğitimsizlik” cevabını verdi.

İlber, Remzi ve Timur adlı katılımcılar, “Hemşinlilerin bir problemi yok, etnik sorunumuz yok, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla aynı sorunlarımız var.” dediler.

Perihan adlı katılımcı ise; “akraba evliliğinin bir sorun olduğunu” ileri sürdü.

Hakan, Naci, Nihat ve Nilüfer adlı katılımcılar, herhangi bir yorum yapmazken; Osman adlı katılımcı da, “Saymakla bitmez.” dedi.

3.5.7 HEMŞİNLİYİ AYIRT EDEN ÖZELLİK

“İlk defa gördüğümüz bir insanın Hemşinli olup olmadığını nasıl anlarsınız?” sorusuna aldığımız cevaplardan birisi; “Hemşin insanının tipi” oldu. Ahmet, İbrahim, Osman ve Rasim adlı katılımcılar, “Her bölgenin insanının o bölgenin coğrafi şartlarına ve iklimine göre belirli bir fizik yapısı vardır.” diye cevap verirken; Serhat adlı katılımcı, “burnundan, şivesinden” diye cevap verdi.

Bir diğer cevap; “konuşma şekli” oldu. Sırrı adlı katılımcı, “Hemşin ağzıyla konuşurlar. Bu konuşma meselâ, Trabzon ağzından farklıdır. Fakat farklı bir dil değildir. Sadece o bölgeye has bir ağız yapısıdır.” diye cevap verdi.

Kemal adlı katılımcı, “Aksanından. Boğazdan tok ses çıkarırlar.” derken; Ömer adlı katılımcı, “Ses tonundan ve taşra hareketlerinden ayırt edilir.” dedi.

Üçüncü cevap; “dil” oldu. Perihan adlı katılımcı “Türkçesi’nden” dedi. Aynur, Barış, Murat ve Rasim adlı katılımcılar da, “Dilinden anlarız. İçinde Ermenice’yi çağrıştıran bazı kelimeler var.” dediler.

Ferhat ve Timur adlı katılımcılar, “kadınların giyiminden, cana yakınlıklarından ve misafirperverliklerinden”; Berkay adlı katılımcı, “sıradan ve çok

rahat olmalarından, gülerek insana yaklaşmalarından, cana yakınlıklarından”; Mustafa ve Nedim adlı katılımcılar da, “gezişinden” cevaplarını verdiler.

3.5.8 KADINLARIN ÇALIŞMASI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER

Bu konuda çok ayrıntılı bilgi elde edemedik. “Kesinlikle çalışmamalı.” (Furkan, Hakan, Ömer, Timur adlı katılımcılar) cevabını verenler olduğu gibi; “Aile geçim sıkıntısı içindeyse çalışmalı. Çoğu Karadenizli hanımını çalıştırmaz.” (Sırrı adlı katılımcı) cevabını verenler ve “Hayatını idame ettirebilmek için herkes çalışmak zorundadır. Kadın, erkek fark etmez.” cevabını verenler de (Ferhat, Ufuk, Volkan, Rasim adlı katılımcılar) oldu. Volkan adlı katılımcı kadınların köyde çok fazla çalışmalarını istemediğini, nem oranının yüksekliğinden dolayı romatizmaya yakalananların çok olduğunu belirtti. Ancak, en fazla alınan cevap; bütün diğer katılımcılardan olduğu gibi, “Kendi istiyorsa çalışabilir.” şeklinde oldu.

Bu soruyu sormamızın nedeni; geçmişle bugün arasında bir kıyaslama yaparak değişimi yakalamaktı. Bu soruya Serhat adlı katılımcıdan farklı bir cevap geldi. “Hemşin coğrafyasında önceden, özellikle 1950 öncesi, erkeklerin çalışması ayıptı. Otu, odunu, bahçeyi, çocuğu hepsini kadın bakardı. Erkek bir de gurbetten gelmişse fiyakasından geçilmezdi. Bizim köyümüzde çok çalışan iki bey vardı. Köyde hiç kimse bu kişileri adam yerine koymazdı. Bugün çay ziraatinden sonra hep beraber çalışılıyor. Şehir köye göre farklı tabii. Ancak, ister şehirde ister köyde olsun kadının çalışmak mecburiyeti var.”

3.5.9 EŞ SEÇİMİNDE DİKKAT EDİLEN ÖZELLİKLER

Katılımcılar, eş seçiminde dikkat edilen özellikler konusunda genellikle birbirine yakın cevaplar verdiler. Bu cevaplar şunlardır: dindarlık (dini vecibeleri yerine getirmek, İslâmi unsurlar, Müslüman olmak), köken (Müslüman ve Türk olmak), kültürel özellikler (Türk-İslâm kültürü), ahlâk ve görgü kuralları, aile yapısı, dürüstlük, karşılıklı saygı ve sevgi, ekonomik şartların uyuşması.

Türk aile yapısının bir özelliği; Türk-İslâm kültürüne dayanmasıdır. Görüşme yaptığımız katılımcılar da cevaplar arasında en çok bu hususlar üzerinde durmuşlardır. Dikkat edilirse; verilen cevaplarda dini ve milli unsurlar ön plândadır. Aslında, bu cevaplar etnik kimlik iddialarına da bir ölçüde cevap vermektedir.

3.5.10 YAYLA FAALİYETLERİ

Ahmet adlı katılımcı, yaz mevsiminde yaylaya çıktığını, yaylada bir hafta vakit geçirdiğini, bunun sosyal ve güzel bir aktivite olduğunu, ancak, köylerin terk edilmesi ve insanların şehre inmesi yüzünden yayla faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olmadığını söyledi.

Aynur adlı katılımcı, yaylada bir hafta ile bir ay arasında az vakit geçiriyor. Bunu kültürlerinin devamı olarak ve şehrin stresinden uzaklaşıp dinlenmek olarak değerlendiriyor. O da yayla faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olmadığına inanıyor. Bunun nedenleri ise; genç nüfusun köylerden göç etmesi, yaşlıların da kışın çocuklarının yanına gelmeleri ve dolayısıyla köylerde hayvan besleyen insanların kalmaması.

Barış adlı katılımcı, yaylada bir hafta ile bir ay arasında vakit geçiriyor. Yaylaya çıkmayı özgürlük olarak değerlendiriyor. Gelenek ve göreneklerden uzaklaştığı için o da yayla faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olmadığına inanıyor.

Berkay adlı katılımcı, tatilini geçirmek için bir hafta yaylaya çıkıyor. O'na göre yeni yetişen gençliğin o kültürle büyümemesi nedeniyle (futbol gibi nedenler) yaylaya çıkma eskisi kadar geçerli değil.

Cem adlı katılımcı, yaylada bir hafta kalıyor. O da hava değişimi için. Ekonomik nedenlerden dolayı yayla faaliyetlerin değerini yitirdiğine inanıyor.

Cezmi adlı katılımcı, yaylada bir haftadan biraz fazla kalıyor. Yaylanın yaşama dair her şey olduğunu ifade ediyor. Yayla faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olmamasının çok nedeni var ona göre. Ama asıl neden; maddi problemler ve ilgisizlik.

Demet adlı katılımcı, iş hayatına başlamadan önce yazları üç ay yaylada kaldığını söylüyor. Şimdi ise sadece bir hafta kalabiliyor. Yaylada doğanın güzelliklerini yaşıyor ve şehir hayatının gürültüsünden, taş binalarından uzaklaşıyor. O'na göre teknolojinin gelişmesiyle birlikte yayla kültüründen uzaklaşmış. Eskiden yürüyerek gidilen yaylalara şimdi arabalarla gidiliyor, bu da yaylaların kirlenmesine neden oluyormuş. Yaylacılığı bir gelenek olarak görüyor bu katılımcı ve bize anlatıyor. “Mayıs ayında mezralara çıkılır, burada çimenlerin üstündeki taşlar ayıklanırdı. Temmuz ayında orta yaylaya çıkılır, daha sonra güz yaylasına çıkılır ve burada kışlık peynir, çökelek yapılır, bunlar da atlarla gönderilirdi. Şimdi arabalarla

gönderiliyor. Dönüşte çimenler biçilip, hayvanlara ot toplanırdı. Artık eskisi kadar güzel ve önemli değil.”

Didem adlı katılımcı, yaylada bir hafta kalıyor. Yaylada özgürlüğü yakaladığını ama maddi problemlerden dolayı yaylacılık faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olmadığını vurguluyor. Yaylaya çıkanların da eğlence ve sağlık amaçlı çıktıklarını düşünüyor.

Esra adlı katılımcı da, yaylada bir hafta kalıyor. Şehrin stresini burada attığını ve enerji topladığını düşünüyor. Âdetlerin terk edilmesinden ve modern hayata geçilmesinden dolayı bu faaliyetlerin pek önemi kalmamış.

Ferhat adlı katılımcı, yaylada bir hafta vakit geçiriyor. Eskiden dört ay kalınırmış. Otlakların azlığı, yaşlı insanların sağlık bulmaları ama en önemlisi kültürü ifade ediyormuş. Şimdi herkes şehre gittiği, aileler sosyete olduğu ve hayvan bakmadıkları için çok da geçerli değil. Kendisi de tatil amaçlı ve doğayla baş başa kalmak için yaylaya çıkıyor.

Furkan adlı katılımcı, yaylada bir hafta ile bir ay arasında vakit geçiriyor. O da dinlenmek amaçlı. Ekonomik sorunlardan dolayı kültürün devam etmediğini düşünüyor.

Gökhan adlı katılımcı, temiz hava almak ve doğayla baş başa kalmak için bir haftasını yaylada geçiriyor. Bu faaliyetlerin yeteri kadar desteklenmediğini düşünüyor.

Hasan adlı katılımcı, yaylada bir ay ile üç ay arasında vakit geçiriyor. Geleneklerinin devamı olarak görse de gezmeyi de sevdiğini söylüyor. Ekonomik şartlar ve hayvancılıkla uğraşmamak bu faaliyetleri azaltmış.

İbrahim adlı katılımcı da, eğlence amaçlı olarak yaylada bir ayla üç arasında vakit geçirdiğini belirtti. Bu faaliyetlerin fazla devam etmemesinin nedenini de; “Eski insanlar yok ki!” diyerek cevapladı.

İlber ve Kasım adlı katılımcılar, bir haftalarını yaylada geçiriyorlar. Onlar için yayla demek her şey demek. Ama eski insanlar yok, bu faaliyetler de değerinin yitirmiş.

Kemal adlı katılımcı, eğlence ve tatil amaçlı yaylada bir hafta kadar kaldığını belirtti. O, yayla faaliyetlerinin geçerli olduğunu düşünüyor ve “Ata geleneği tüm aksamalara rağmen devam ettirilmelidir. Yayla Hemşin’de *yaz kurultayı*dır. Bu, Orta

Asya Türklerinden bugüne dek devam eden tören Anadolu'ya intikal etmiştir.” diye ekliyor.

Kudret, Leyla ve Murat adlı katılımcılar da, yaylada tatil ve geleneğin devamı amaçlı bir hafta kalıyorlar. Ama onlara göre de; bu faaliyetler değerini kaybetmiş. Yeni neslin ilgisizliği ve şehre göçü bunun başlıca sebebi.

Nilüfer, Osman ve Ömer adlı katılımcılar, yaylada bir hafta kalıyorlar. Burada sıkıntılardan uzaklaştıklarını belirtiyorlar. Eski değerini kaybetmesini ise; sanayide çalışma oranının artması ve hayvancılığın elden çıkarılarak geri plâna itilmesine bağlıyorlar. Ayrıca genç kesim tatillerini başka yerlerde geçirince aileler de yaylaya çıkmıyormuş.

Perihan, Pervin, Remzi ve Rıza adlı katılımcılar, yaylada bir iki hafta kadar kalıyorlar, tatil ve dinlenmek amaçlı. Ekonomik nedenlerden ve göçlerden yakınıyorlar. Yaylaya çıkmak artık bir nostalji halini almış.

Serhat adlı katılımcı, adli tatilinin bir kısmını yaylada geçiriyor. Yaylayla köyünün arası 5 km. Doğayla baş başa kalmak, soğuk sularından içmek, hayvani gıdalarla beslenmek ve yükseğe çıkıp krater göllerini gezmek yaylanın bu katılımcı için ifade ettikleri. O da bu faaliyetlerin değerini kaybettiğine inanıyor. Çünkü hayvan sayısı azalmış, yaylaya gidecek insan da yok, hepsi gurbetteler. Artık hayvanlar da minibüse bindirilerek yaylaya çıkarılıyormuş. Eskiden 18 Haziran'da yaylaya çıkılır, Ekim başında da yayladan inilirmiş.

Sırrı adlı katılımcı, yaylada bir ay kalıyor, huzur ve temiz hava almak için. Önceden köy göç etmediği zamanlarda nüfus kalabalıkmış ve yaylada kışlık erzak yapılırmış. Şimdi hayvancılık kalmamış, çay da istenilen değeri vermediği için göç başlamış.

Tarık adlı katılımcı, yaylada iki hafta; Timur adlı katılımcı, bir hafta; Ufuk ve Umut adlı katılımcılar da, on günle bir ay arasında yaylada kalıyorlar. Bunu yöresel geleneklerinin devam etmesi, dinlenme ve doğal güzellikleriyle vakit geçirme olarak düşünüyorlar. Hepsi de, zor yaşam şartlarından, göçten ve kültürel erozyondan dolayı bu faaliyetlerin değerini kaybettiğini söylüyorlar.

Volkan adlı katılımcı, yaylada on-on beş gün kaldığını belirtti. Geleneklerden dolayı yaylaya çıkılırken şimdi göç nedeniyle çok fazla kişinin yaylalara gitmediğini ifade etti.

Vural adlı katılımcı, yaylada üç aydan fazla kalan ve geleneklerini hâlâ devam ettirenlerden. Yaylaya ineklerini çıkardıklarını ve burada kışlık erzaklarını hazırladıklarını söylüyor. Ama eski insanlar yok artık, dolayısıyla yaylaların da tadı yok.

Zekâi ve Zeki adlı katılımcılar da, yaylada bir haftadan fazla kaldıklarını, gelenek ve tatil amaçlı yaylaya çıktıklarını ancak, geleneklerin terk edilip yerleşik hale gelmek dolayısıyla bu faaliyetlerin geçerliliğini kaybettiğini ifade ettiler.

Diğer katılımcılar ise; yaylaya çıkmadıklarını belirttiler. Bu katılımcılar da yayla faaliyetlerinin önemini kaybettiğini ve bunun nedeninin ekonomik sorunlarla birlikte gelen göç olayı olduğunu vurguladılar. Rasim adlı katılımcı ise; yaylaya çıkacak imkânının olmadığını belirtti.

3.5.11 YAYLA ŞENLİKLERİNİN ÖNEMİ VE VARTİVOR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER

Yayla şenliklerinin kutlanılıp kutlanılmadığı sorusuna çoğu katılımcıdan “hayır” cevabını aldık. Nedenleri ise; yayla faaliyetlerinin geçerliliğini yitirmesi ve herkesin yaylaya çıkış tarihinin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat bu katılımcıların hemen hemen hepsi, bu şenliklerin yöresel bir gelenek olduğunu, bu esnada hemşehrileriyle tanışma ve buluşma fırsatı bulduklarını belirtmişlerdir.

Bu şenlikleri kutlayanların bir kısmı da; her yıl bu şenliklere katıldıklarını, bir kısmı da bazen katıldıklarını ama bunun bir yöresel gelenek hatta memleket geleneği olduğunu ve bu esnada birbirleriyle tanışıp buluşma imkânı bulduklarını belirtmişlerdir. Serhat adlı katılımcı, yayla şenliklerinde boğa güreşlerinin yapıldığını, bunlara “çatar” adının verildiğini ve yaylaya çıkarken bir de inerken bu şenliklerin düzenlendiğini belirtti.

Sırrı adlı katılımcı da, “Her köy aynı anda yaylaya çıkmaz. Her köyün yaylası ayrıdır ve bu yaylalarda da evlerimiz vardır. Her yörenin bir şenliği olur. Hemşin’in şenliği de Ağustos’ta olur. Burada bol bol horon oynanır, eğlenilir. Şenliklerde, görmediğimiz insanları da görürüz.” diye ifade etti.

Ferhat adlı katılımcı, üst yaylada otlar toplandıktan sonra aşağı yaylaya inilirken şenlik yapıldığını, bu esnada yol havasının söylendiğini, bu geleneğin eski

Türklerden, Orta Asya'dan kalma bir gelenek olduğunu belirtmiştir. Fakat Vartivor kelimesinin kullanılmadığını ve yayla şenliği anlamına gelmediğini de ifade etmiştir.

İbrahim, Keriman ve Leyla adlı katılımcılar da, yayla şenlikleri yaptıklarını ama Vartivor kelimesini kullanmadıklarını ve bu kelimenin ne demek olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir.

Umut adlı katılımcı, imecelerde, yayla göçlerinde, düğünlerde bu şenliklerin yapıldığını fakat Vartivor kelimesinin kullanılmadığını belirtti.

Kemal adlı katılımcı, Vartivor hakkında şunları belirtmiştir. “Vartivor Ermenilere aittir. Yöremizde yapılmaz. Yayla ve yaz şenlikleriyle bunun ilgisi yoktur, Hemşin coğrafyasında Vartivor hakaret addedilir.”

Perihan adlı katılımcı da, aynı cevabı vermiştir: “Yayla şenlikleri eğlence ve güzel zaman geçirmek için yapılan bir eğlencedir. Vartivor kelimesi bizde hakaret etme anlamında kullanılır.”

Zeki adlı katılımcı ise; “Ermenistan'dan bizim yörelerimize gelerek misyonerlik faaliyetinde bulunan, bu yöreyle hiç ilgisi olmayan papazlar var. Misyonerlik faaliyetlerinin de etkisiyle yayla şenliklerine el atıldı ve yayla şenlikleriyle Vartivor sanki aynı şeymiş gibi tanıtılmaya çalışılıyor. Vartivor dinsel amaçlı bir ayindir; bizim şenliklerimizle ilgisi yoktur ve yayla şenliklerinde de dinsel ayinler olmaz.” diye cevap verdi.

3.5.12 DİNE BAKIŞ

Görüşme yaptığımız katılımcıların din hakkındaki düşünceleri ile ilgili olarak farklı cevaplar aldık. Kendini ister çok dindar, ister dindar, ister az dindar hissetsin; katılımcıların büyük çoğunluğu bu soruya, “Din, Allah tarafından konulmuş, kul ile Allah arasındaki bağı ifade eden bir sistemdir.” cevabını verdiler. Meselâ, Didem adlı katılımcı, “Maneviyatın insanları doğru yola ileteceğini düşünüyorum. İbadet yapmamak bunu engellemez.” dedi. Sırrı adlı katılımcı da, “Elhamdülillah Müslümanız. İslâmiyet'ten başka hiç bir din tanımam.” cevabını verdi.

Serhat adlı katılımcı, “Din, bir amaç değil bir araç olmalı; din olmalı ama din kisvesi altında bazı şeyler istismar edilmemeli.” cevabını verdi.

Remzi ve Timur adlı katılımcılar ise; “Bilimin gelişmesi ile dinin önemini yitireceğini ve dine gerek duyulmayacağını” belirttiler. Remzi adlı katılımcı,

kendisini “dinle ilgisiz” olarak nitelendirirken; Timur adlı katılımcı, “dinsiz olarak” nitelendirdi. Kudret ve Naci adlı katılımcılar da, “dinin gereksiz bir şey olduğunu” savundular ve onlar da yine kendilerini “dinle ilgisiz” olarak nitelendirdiler.

Çocuklara din eğitiminin nasıl verileceği sorusuna meselâ, Umut, Tarık ve Volkan adlı katılımcılar, “Ailede başlayarak, camii ve okul eğitimiyle devam ettirilmelidir.” şeklinde cevap verirken; Ferhat adlı katılımcı, sadece “Aile ve okul yeterli olur, camiden yana değilim; çünkü, tek yanlı olur ve din eğitimi verecek insanların entelektüel insanlar olmaları gereklidir.” şeklinde bir açıklama getirdi.

Sadece okuldaki eğitimin yeterli olacağını savunanlar da var. Meselâ, Serhat adlı katılımcı, “dinin istismar edilmemesi ve herkesin kendine göre yön vermemesi için okul eğitiminin yeterli olacağını” söylüyor.

Kendini dinsiz olarak tanımlayan Timur adlı katılımcı ise; din eğitiminin verilmesinden yana değil.

Yabancı yazarların “Hemşinliler zorla Müslüman edildiler.” sözlerine karşılık; görüşme yaptığımız büyük bir çoğunluk çocuklarının başka bir din seçmesine tepki göstereceklerini belirttiler. Rasim adlı katılımcı “İslâm dini en hakiki dindir. Kesinlikle karşı çıkarım.” derken; Umut adlı katılımcı, “Görevimi iyi yapamadığımı düşünürüm.” dedi. Bazı katılımcılar, “Biz elimizden gelerek yetiştiririz. O seviyeye gelmiş bir çocuk da zaten başka bir din seçmez.” dediler. Buna karşılık; kendini dinsiz, dinle ilgisiz olarak tanımlayanlar da “anlayışla” cevabını verdiler.

3.5.13 YURT DIŞINA YAPILAN GÖÇLER

Görüşme yaptığımız kişilerin ailelerinden yurt dışına gidenlerin olup olmadığını sorduğumuzda, sadece sekiz kişiden “evet” cevabını aldık. Ahmet ve Berkay adlı katılımcılar, “Almanya ve Fransa”; Cem ve Remzi adlı katılımcılar, “Almanya”; Cezmi adlı katılımcı, “Rusya ve Almanya”; Aynur adlı katılımcı, “Fransa”; Hasan adlı katılımcı, “Rusya, Gürcistan ve Azerbeycan”; Zekâi adlı katılımcı da, “Gürcistan, Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri” cevaplarını verdiler.

Bu cevaplarda ortak olan nokta; bütün bu göçlerin iş amacıyla gerçekleştiği ve daha çok ya Avrupa ülkelerine ya da Doğu Karadeniz’e sınır olan ülkelere gerçekleştiği şeklindedir.

3.5.14 TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ

“Türkiye hangi ülke veya ülkelerle ilişkilerini geliştirmelidir?” sorusuna farklı cevaplar aldık. Meselâ, en çok verilen cevap; hem kültürel hem de ekonomik yönden Türk Dünyası oldu. Didem adlı katılımcı, bu soruya “Türk’ün dostu Türk’tür.” şeklinde cevap verdi. Şakir adlı katılımcı, “Aynı kültürü paylaştığımız insanlarla daha çabuk ve kolay anlaşırız. Dolayısıyla Türk Dünyası’yla ilişkilerimizi geliştirmeliyiz.” dedi. Perihan adlı katılımcı, “Amerika’da, İngiltere’de, Fransa’da hiçbir akrabamız yoktur. Türk topraklarını yurt edinmişiz. Biz vatanımızla bir bütünüz.” şeklinde cevap verdi. Esra adlı katılımcı, “Batılaşmaya karşı olduğunu, Türk Dünyası’nın önde geldiğini” söyledi. Demet adlı katılımcı da, “Müslüman olmamıza rağmen Araplarla veya İranlılarla kültürümüz uyuşmuyor. Türk Dünyası bunlardan bağımsızdır.” şeklinde ifade etti.

Bu soruya verilen bir başka cevap; Türk Dünyası da dahil olmak üzere genel olarak İslâm alemiyle ilişkilerin geliştirilmesi yönünde oldu. Sırrı ve Barış adlı katılımcılar, böyle düşünüyorlar. Çünkü, onlara göre; “Din önce gelir, Müslüman olduğumuz için de Arap, Fars ve diğer Müslüman ülkelerle de kültürel ve ekonomik yönden ilişkilerimizi geliştirmeli ve Batı’ya karşı bir güç kazanmalıyız. Fakat Türk Dünyasını da ihmal etmemeliyiz.”

Volkan adlı katılımcı, bu sorumuza “Almanya ve ABD” şeklinde cevap verdi. Nedenini sorduğumuzda ise; “Bizim işçilerimiz daha çok bu ülkelerde çalışıyorlar. Onların geleceğini düşünüp onlara sahip çıkmalıyız.” dedi.

Serhat, Kasım ve Pervin adlı katılımcılar ise; önceliğin Türkiye’nin komşularına verilmesinden yanalar. Çünkü, onlara göre; Türkiye’nin bu bölgede istikrarlı bir tutum takınması ve komşularıyla ilişkilerini kesmemesi gerekiyor.

Bazı katılımcılar bu sorumuza “gelişmiş ülkeler, Avrupa ülkeleri ve Uzakdoğu ülkeleri” şeklinde cevap verdiler. Tarık, Timur ve Osman adlı katılımcılar, Batı’nın izlediği yoldan gitmek gerektiğini düşünüyorlar; çünkü, şu anda en ileri teknoloji ve gelişmiş imkânlar bu devletlerin elinde. Rıza ve Sadi adlı katılımcılar, hem Batı hem de uzak Doğu ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmekten yanalar. Onlar da, kalkınmak için bu ülkelerin yolunun takip edilmesi gerektiğini düşünüyorlar.

Diğer katılımcılar ise; Türk kimliğine sahip çıkmakla birlikte herhangi bir ayırım yapılmasından yana değiller. Kemal ve Nihat adlı katılımcılar, “Potansiyel

kota koymamak gerekir. Mükünse bütün devletlerle ilişkilerimiz geliştirmeliyiz.” şeklinde cevap verdiler. Ferhat adlı katılımcı da, aynı cevabı vererek bunu şöyle açıkladı: “Ne kadar fazla arkadaşımız varsa o kadar zengin oluruz. Onların bize davranışına ve tavırlarına göre bütün ülkelerle diyalog kurmalıyız.” Umut adlı katılımcı da, “Gelişen ve değişen Dünyada gelecekte yaşanması muhtemel değişikliklerden doğacak stratejileri analiz ederek plân yapmak ve bu plân çerçevesinde her ülkeyle ilişki kurmak gerekir.” diye belirtti.

3.5.15 TÜRKİYE’NİN EN ÖNEMLİ SORUNU

“Bugün ülkemizde en önemli sorun nedir?” sorusuna katılımcıların büyük bir çoğunluğu birden fazla cevap verdiler. En fazla tekrarlanan cevapların başında da; “bölücülük, bozuk gelir dağılımı ve işsizlik” geliyor. Kemal adlı katılımcı, “Bölücülük Türkiye’nin en önemli sorunudur ve buna bağlı olarak da etnik bölücülük tirmandırılmaktadır.” derken; Remzi adlı katılımcı, “Misak-ı Milli sınırlarının değişmesini istemiyoruz. Bölücülüğe karşı önlem alınmalı.” şeklinde konuştu. Ufuk ve şevket adlı katılımcılar da, “Hem Hemşinlilerin hem de ülke genelindeki insanların dayanışma eksikliğinden” bahsettiler.

Serhat adlı katılımcı, “Türkiye’nin en önemli sorunu bizim de hemşehrimiz olan Başbakandır. Dinin siyasete alet edilmesi en önemli problemdir.” derken; Timur adlı katılımcı, “Lâik değerlere inanıyorum. Dinin devlet yaşamında ve toplumsal yaşamda etkin olmasını istemiyorum. Dolayısıyla aşırı dincilik önemli bir sorundur. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlettir. Kuruluş felsefesi bunu gerektiriyor. Etnik bölücülüğe ve ırkçılığa da karşıyım.” cevabını verdi. Kudret adlı katılımcı, “Aşırı dinciliği ve bölücülüğü Lâiklik karşıtı olduklarından sorun olarak görüyorum. İşsizlik ve insan haklarına yapılan baskı da ülkemizin uzun yıllardan beri devam eden sorunlarıdır.” dedi.

şakir, Rıza, Nihat ve Ferhat adlı katılımcılar, ülkenin en önemli sorununun “bozuk gelir dağılımı ve işsizlik olduğu” cevabını verdiler. Ferhat adlı katılımcı, “Aslında, Türkiye’de birden fazla problem var. Ama ben ekonomik problemlerin bunların başında geldiğini düşünüyorum. Eğer ülkenin ekonomik durumu iyi olursa; diğer tartışmalar da ortadan kalkar.” açıklamasını yaptı. Cem ve Sadi adlı katılımcılar, ülkenin en önemli sorunlarının “işsizlik, bozuk gelir dağılımı ve

bölücülük” olduğunu belirttiler. Bu sorunların halledilmesi durumunda geleceğe daha güvenle bakılacağını” ifade ettiler. Görüşme yaptığımız diğer kişilerden de aynı cevapları aldık.

Doğu Karadeniz’le ilgili yapılan bir başka çalışmada da denekler, ülke açısından en önemli tehdit olarak; sırasıyla bölücülük (%54.7), işsizlik (%28.7) ve bozuk gelir dağılımını (%24.7) belirtmişlerdir.⁵

3.5.16 GELECEKTEN BEKLENTİLER

“Gelecekte beklentileriniz nedir?” sorusuna, katılımcıların çok büyük bir kısmından “sağlıklı bir yaşam ve çocuklarımıza iyi bir gelecek” cevabını aldık. Remzi adlı katılımcı, “benim beklentim, ülkenin bozuk olan eğitim sistemi içinde çocuklarımızın iyi bir eğitim alabilmesi ve kendi istikballeri için güvenli bir gelecek” dedi. Cezmi, Furkan, Hasan ve Yılmaz adlı katılımcılar da, yukarıdaki cevapları vermekle birlikte; “aynı zamanda maddi gelirlerinin yüksek olmasını da” istiyorlar. Çünkü onlara göre; ekonomik rahatlık ve refah geleceklerini daha da iyi kılabilir. Kasım, Keriman ve Naci adlı katılımcıların beklentileri daha fazla. Onlar, “sağlıklı bir yaşam, güvenli bir gelecek, maddi zenginlik, ekonomik refah yanında kendi işlerini de kurmak” istiyorlar. Ferhat adlı katılımcı, “Çok fazla bir şey beklemiyorum, benim şahsi bir beklentim yok. Bizim, topluma bir şeyler kazandırmamız gerekiyor.” derken; Serhat adlı katılımcı da, “Öncelikle kalan ömrümü köyümde geçirmek istiyorum. Daha sonra da Türk milleti olarak onurlu bir dönemde yaşadık; bundan sonra da çocuklarımızın da bizim gibi onurlu ve yutulmamış bir ülkede yaşamasını istiyorum.” dedi.

⁵ Ethem Yıldız ve Muammer Ak, **Doğu Karadeniz’de Kültürel Kimlik**, İstanbul, Çatı Kitapları, 2002, s. 330

SONUÇ

Etnikliği biyolojik unsurlarda aramak bir metot hatasıdır. Etniklik, kültürel değerlerde aranmalıdır. Etnik grup olabilmek için diğer gruplardan veya hâkim gruptan kültürün her bir alanında veya çoğu unsurunda fark edilebilir özelliklerin olması gerekir. Ancak, küreselleşme sürecinde önü açılan milli devletlere çokkültürlülüğün dayatılması, farklılıkların ilgi çekmesini ve kutsallaştırılmasını doğurmuştur. İster Hemşinliler, ister başka topluluklara bakış ve yaklaşım tarzı bu çerçeveye göre olmaktadır.

Tarih boyunca her milletin/kültürün başka bir milletle/kültürle teması olmuştur. Bu, Türk kültürü için de geçerlidir. Ancak, Türk kültürünün özünü bozmadan yenilenebilmesi; onun köklü ve derin oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye bir mozaik değildir. Çünkü Orta Asya'dan Dünyanın dört bir tarafına uzanan, değişerek gelişen ve varlığını koruyan Türk kültürü süreklidir. Hemşinliler de inanç ve değerleriyle (hem maddi hem manevi) köklü ve sürekli Türk kültürünün asli birer üyesidirler.

Hemşinliler, MS 620 yıllarında Horasan'dan gelerek Rize ve çevresine yerleşmişler ve bu bölgeye isimleriyle birlikte gelmişlerdir. Önceki zamanlarda bu coğrafyada Ermenilerin yaşadığı bir gerçektir. Hemşinliler de Elevit, Marbudam gibi köylerde yaşayan Ermenilerle sıkı dostluk ilişkileri kurmuşlar ve bu arada da aynı mezhebe bağlı kalmışlardır. Ancak, arada herhangi bir soy ve kan bağı yoktur. Hemşinlilerin İslâmiyet'i kabul etmeleri herhangi bir asimilasyon sonucu değil; aynı dili konuştukları soydaşlarıyla bir araya gelmeleri neticesinde olmuştur. Malazgirt Savaşı sırasında da, Bizans ordusunda bulunan Peçeneklerin aynı dili konuştukları insanları karşılarında görünce Selçuklu Ordusu'na geçtikleri bilinen bir gerçektir. Kaldı ki; Hemşinlilerin İslâmlaşmaları Selçuklu akınları sonucunda, yani Osmanlı Devleti'nden çok önce başlamıştır. Osmanlı Devleti'yle birlikte hızlanan İslâmlaşma sürecinin temelinde uzun yıllar Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sıkı denetimi nedeniyle sahil kesimine inemeyen Hemşinlilerin, dağ köylerinden sahile inmeleri ve bir sosyal hareketliliğin meydana gelmesi vardır.

O coğrafyadaki insanlara genel olarak Hemşinli denmekle birlikte; doğu grubu için özel bir adlandırma "Homşetzi" tanımı kullanılmaktadır. Divan-ı Lügati't

Türk'ün yazarı Kaşgarlı Mahmud, Homşetziler için “Horasan göçmeni Müslüman Oğuz boyları” demektedir. Bu da konumuzu biraz daha aydınlatmaktadır. O yörede bulunan ve Hemşinlilerle hiç bir etnik bağı bulunmayan Ermeniler ise; Osmanlı Devleti'nden önce o bölgeden göç etmişlerdir. Hemşinlilerin Ermeni kökenli olarak tanıtılmalarının ya da tanıtılmak istenmelerinin temelinde; belli bir dönem iki halkın da Gregoryan mezhebine bağlı kalmaları yatmaktadır. Hıristiyan denince gayri Türk zannedilme yanlışlığı burada da sürmektedir. Bu dönem içerisinde etkileşimden dolayı bugün ölü denilebilecek bazı Ermenice kelimeler kullanılmıştır. Fakat bunun böyle olması, herhangi bir etnik kimlik tanımı için yeterli değildir. Ayrıca, bugün Ermenice'de bir çok Türkçe kelimenin bulunduğu ve bu kelimelerin çıkarılması durumunda da Ermenice'nin niteliğini kaybedebileceği belirtisi de vardır.

Çalışmamızın mülakat bölümünde elde edilen sonuçlara da göz atarsak; teorik bölümde yazdıklarımızla uyduğu görülecektir. Katılımcıların hemen hemen hepsi teorik bölümde belirttiğimiz konulara yakın cevaplar, hatta kitaplarda olmayan bazı bilgiler de vermişlerdir. Bu sonuçlarını değerlendirirsek; bazı tespitlerde de bulunabiliriz:

*Hemşinliler eskiden *Köroğlu tipi aile* denilen 20-30 kişiden oluşan aileler şeklinde yaşamışlardır. Rize'nin Çayeli İlçesi'nde de böyle bir aileye rastladık. Ancak, günümüzde hem Hemşinlilerin yaşadıkları köylerde hem de büyük şehirlerde -konumuz itibariyle de İstanbul'da- bu şekilde geniş ailelere rastlanmamaktadır. Günümüzde çekirdek aile yapısı ön plâna çıkmıştır. Buna rağmen; Türk-İslâm kültürünün bir göstergesi olarak yetişkin çocuklar ve yaşlılar aile dışına itilmemektedir.

*Doğu Karadeniz Bölümü'nde, özellikle Hemşinlilerin yaşadıkları coğrafyada gelir sağlayacak herhangi bir yatırımın, sanayi kuruluşunun olmayışı, istihdam olanaklarının kısıtlı oluşu, tarım alanlarının dar oluşu gibi nedenlerden dolayı bu yöreden yapılan göç olayı çok fazladır. Türkiye'de en çok göç veren kesim burasıdır. İstanbul'daki Hemşinlilerin çoğunluğu da göç etmekteki en önemli nedenlerini ekonomik sebepler olarak açıklamışlardır.

*Doğu Karadeniz Bölümü'nde dağların denize dik uzanması, arazinin bayır ve ormanlık olması nedeniyle tarım alanları çok dardır. Var olan tarım alanları da sadece çay üretimi için kullanılmaktadır. Eskiden üretilen mısır ve sebze gibi ürünler

yerini çaya bırakmış ve bu ürünler sadece evin ihtiyacını karşılayacak şekilde bazı kimseler tarafından üretilmektedir. İstanbul’da oturan Hemşinlilerin çok büyük bir çoğunluğunun köylerinde arazileri vardır. Bu arazileri ya yarıcıya vermekteler ya da köyde yaşayan herhangi bir yakınlarıyla ortak kullanmaktadırlar.

* “Kimlik” kavramı konusunda katılımcılar kendi kendilerini tanımlamışlardır. Bu emik bir yaklaşımdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendilerini *Müslüman-Türk* olarak belirtmişlerdir. Türklüğü Müslümanlıkla özdeş gördükleri için kendilerini sadece *Türk* olarak belirtenler de olmuştur. Fakat görüşme esnasında bilinçli, duyarlı bir katılımcı kitlesi yanında, kimlik kavramını tam olarak bilemeyen bazı katılımcılarla da karşılaştık. Etnik kimliği ifade etmek için kullanılan bazı ifadelerin, katılımcılar tarafından bilinçsizce kullanılabilirdiği de ortaya çıkmıştır.

*Osmanlı Devleti’nin asimile ettiği iddialarına katılımcılar karşı çıkmışlardır. Kendilerinin ve atalarının Türk olduklarını dile getirmişlerdir. Burada dikkati çeken nokta; etnik kimlik tanımlamasında yapılan bazı yanlışların da olduğudur. Meselâ, göç eden Ermenilerin yerine yerleşen Türkler de Ermeni gibi anılmışlardır. O yöreden göç eden Kırkorların vb. yerine gelen Türkler de Kırkorlar vb. olarak tanınmışlar ve bu da, etnik kimlik tanımında bir yanlışlığa sebep olmuştur. Ayrıca, bir katılımcının Batum tarafında kalan Hemşinliler için verdiği bilgiler de dikkat çekicidir. Bu katılımcı, Stalin tarafından Orta Asya içlerine sürülen Hemşinlilerin Kırım Tatarları’yla birlikte sürüldüğünü, bunu halen Batum’da yaşayan bir akrabalarının anlattığını söylemiştir. Oysa, kaynaklarda Batum tarafında kalan Hemşinlilerin Ahıska Türkleri’yle birlikte sürgün edildiği geçmektedir. Ayrıca, katılımcı, bu kişilerin Türk olduklarını, çünkü; bu kişilerle soy adlarının uyduğuna belirtmiştir.

*Hemşin’de konuşulan ve bazı yazarların Hemşince diye nitelendirdikleri grup dilinin aslında bir dil olmadığı, bir kelimeler topluluğu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu grup dili veya Hemşin ağzı Rize’den Artvin’e doğru gidildikçe değişiklikler göstermektedir. Rize’de Ermenice kelimeler bazı yer adlarında ve alet isimlerinde görülürken; Artvin tarafındaki Hemşinlilerde bu kelimelere daha fazla rastlanmaktadır. Fakat bu kelimelerin kullanılması Türkçe kelimeler kullanılmıyor anlamına gelmemelidir. Ayrıca, bir katılımcının söylediği “düşüm yeri” ifadesi de dikkat çekicidir. Bu katılımcı, “düşüm” kelimesinin Azeri Türkçesi’nde de olduğunu

açıklamış, Hemşinlilerin yaylaya çıkarken konakladıkları yerlerde (düşüm yerlerinde) kendilerine ait bir iletişim tarzı geliştirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca, Ermenistan'da bir sene kalan bir katılımcı da konuştukları kelimelerin Ermenice'yle uyuşmadığını belirtmiştir.

*Hemşinlilerin veya o coğrafyanın en önemli problemi konusunda herhangi bir etniklik ifadesine rastlanmamıştır. Zaten bazı katılımcılar da, "Bizim etnik problemimiz yok." diyerek bunu ifade etmişler ve bu soruya ekonomiden, işsizlikten, eğitim ve sağlık sorunlarından, dayanışma eksikliğine kadar Türkiye'nin genelinde görülen sorunları cevap olarak belirtmişlerdir.

*Hemşinlileri ayırt eden bir özellik konusunda da, herhangi bir etniklik unsuruna rastlanmamış; hatta bazı katılımcılar "Türkçesi'nden belli olur." diyerek cevap vermişlerdir.

*Yayla faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olmadığı, geleneklerin terk edilmeye başlandığı, hayvancılıkla uğraşan kesimin azaldığı ve yaylaya çıkan insanların da (küçük bir kesim hariç) artık geleneklerden ziyade; tatil, eğlence ve dinlenme amaçlı yaylaya çıktıkları üzerinde durulmuştur. Burada dikkatimizi çeken nokta; yayla şenlikleri ile ilgili olan kısım. Çoğu yabancı yazar yayla şenlikleriyle Vartivor kelimesini eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Oysa yapılan görüşmelerde, Vartivor kelimesinin Rize'den Artvin'e kadar kullanılmadığı, bu kelime ve terimle herhangi bir ilginin olmadığı, Artvin tarafındaki Hopa Hemşinlilerinde bu kelimenin kaba bir anlamda kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Vartivor'un eski Ermeniler tarafından yapılan dinsel bir ayin olduğu, oysa; yayla şenliklerinin Orta Asya'dan beri devam eden bir "Yaz Kurultayı" olduğu ve bu şenliklerin herhangi bir dinsel yönünün de olmadığı şeklinde cevaplar verilmiştir. Buradan çıkan sonuç; bazı kesimlerin insanların bilinçaltlarına bu ifadeyi, yayla şenliği anlamına gelmediği halde bilerek yerleştirme niyetinde olduğu yönündedir.

*Kadınların çalışması hakkındaki düşünceler ve eş seçiminde dikkat edilen özellikler konusunda ayrıntılı bilgi edinememekle beraber; kadınların çalışmasına büyük bir çoğunluk "Kendi istiyorsa çalışmalı." şeklinde cevap vermiştir. Eş seçiminde ise; en çok üzerinde durulan nokta Türk-İslâm kültürü ve bunun getirdiği ahlâk ve aile yapısı özellikleri şeklinde olmuştur.

*Dine bakışta, genel olarak bütün katılımcılar “dinin, Allah ile kul arasındaki bir yakınlaşma biçimi, bir Dünya ve ahiret nizamı olduğu” cevabını vermişlerdir. Doğu Karadeniz’de misyonerlik faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Çocuklarının başka bir din seçmesi konusuna, katılımcıların çok büyük bir kısmı şiddetle karşı çıkarken; “Biz gerekli eğitimi veririz, çocuğumuz ne yapacağını bilir.” diyenler ve dini, gereksiz bir şey olarak gören, kendilerini dinle ilgisiz sayan birkaç kişiden ise; “anlayışla”, “Beni ilgilendirmez.” cevaplarını verenler olmuştur.

*İş ve ekonomik sebepler nedeniyle ailelerinden yurt dışına giden bireylerin bulunduğu katılımcılar da var. Eskiden göçler Rusya’ya yapılmış; sonra Türkiye’nin çeşitli bölgelerine ve Avrupa ülkelerine gidilmiştir.

*Türkiye’nin hangi ülkeyle/ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi konusunda farklı cevaplar aldık. “Hem kültürel hem de ekonomik yönden sadece Türk Dünyası’yla ilişkilerimiz geliştirilmeli.” diyenler çoğunlukta olduğu gibi, “Türk Arap fark etmez, önemli olan İslâmiyet’tir.” diyenler, bunun yanında “Karşımızdaki devletin bize yaklaşım şekline göre sınır koymadan her devletle ilişki kurabiliriz.” cevabını veren katılımcılar da oldu.

*Türkiye’nin en önemli sorunu sıralamasında ise; bölücülük, işsizlik ve ekonomik problemler yer almaktadır.

Bütün bu ifadelerden çıkardığımız sonuç; din, dil, örf ve âdetler ve kültürün diğer alanlarında herhangi bir farklılık olmamasına rağmen suni olarak bir etnikleştirme oluşturulmaya, bazı vatandaşlarımız Türk milleti ile yabancılaştırılarak kendilerini “öteki” olarak düşünmeye ve davranmaya zorlanmaktadırlar. Görüşme yaptığımız katılımcılar da bunları dile getirmişlerdir.

Çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bilgilere ve görüşme yaptığımız katılımcılardan elde ettiğimiz sonuçlara göre; Hemşin coğrafyasında oluşturulmaya çalışılan etnikleştirme hareketlerine iki şekilde çözüm getirilebilir. Birincisi, gerekli siyasi istikrarın sağlanması; ikincisi de eğitim ve kültür politikalarına ağırlık verilmesidir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Özkan; “Din Değiştiren Türkler Benliklerini Yitirirlerken İslâm’a Girenler Nasıl Türk Olarak Kalabildiler?”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 126, Haziran 200

“Ahıska ve Ahıska Türkleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, 2002

AK, Orhan Naci; **Rize Karşıberi Atma Türkü Yarışmaları**, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları: 1, 1994

AKAY, İsmail; “Hemşin-Ortaköy Meselesi”, **Hemşin Dergisi**, Y. 8, S. 5, Nisan 1969

AKGÜN, Mehmet; “Millet Nedir? Temel Unsurları Nelerdir?”, **Türk Yurdu**, C. 15, S. 94, Haziran 1995

ALT, Aliye; **Tarihin Ve Bugünün Aynasında Hemşin Ermenileri**, İstanbul, Belge Yayınları, 2005

ANDREWS, Peter Alford; **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992

ANIT, Kasım; **Trabzon Ahkâm Defterine Göre Rize’nin İktisadi ve Sosyal Yapısı (1740-1911)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990

ARICI, Muzaffer; **Her Yönüyle Rize**, Ankara, Odak Ofset, 1993

ARICI, Nazmi; **Altaylardan Kaçkarlara Hemşin**, İstanbul, Elif Yayınları, 2004

ARSAL, Sadri Maksudi; **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, 2. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1972

ASCHERSON, Neal; **Karadeniz**, Çev. Kudret Emiroğlu, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002

ATACAN, Veysel; **Rize-Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları Ve Kitabeleri**, Ankara, Türk Halk Kültürünü Tanıtma Ve Araştırma Vakfı Yayınları Yayın No: 27, 2001

- ATAMAN, Sebati; **Milliyetçilik ve Türkiye**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1977
- ATEŞ, İlber Ruhtan; “Kimlik Siyaseti, Yurttaşlık Ve Kamusal Alan: Demokrasi Ve Ulus-Devlet Kavramları Eksenli Bir Çözümleme”, **Türkiye Ve Siyaset**, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001
- AYDIN, Suavi; **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği**, Ankara, Öteki Yayınevi, 1998
- BALOĞLU, Burhan; **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi**, 2. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2002
- BAYKARA, Tuncer; **Türk Kültürü**, 2. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005
- BEKTAŞ, Hazma; **Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler**, Bursa, TC Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No : 5, 2001
- BIŞKYAN, P. Minas; **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)**, Tercüme ve Notlar : Hrand D. Andreasyan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yayın No: 1411, 1969
- BİLGİN, Mehmet; “Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Etnik Tarihi Üzerine”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Haziran 2000
- BİLGİSEVEN, Âmiran Kurtkan; **Genel Sosyoloji**, Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986
- BİRKÖK, Mehmet Cüneyt; **Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994
- BOSTANCI, M. Naci; “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü**, S. 50, Mart-Nisan 1998
- BOTTOMORE, T. B.; **Toplumbilim**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Der Yayınevi, 2000

CAFEROĞLU, Ahmet; **Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Ordu-Giresun-Trabzon-Rize ve Yöresi Ağızları**, 2. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994

CAMBAZ, Hızır; “Manzum Halk Edebiyatı Ürünleri Atma Türküler”, **Hemşin Dergisi**, (t.y.)

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1998

ÇAĞRI, Murat; “Etnik Ayrımcılık, Terörizm ve Kimlik”, **Türkiye Ve Siyaset**, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001

Çamlıhemşin, (ş.y.), (y.y.), 1993

ÇAPAR, Mahmut; “Saklanan Gerçekler”, **Milli Kültür İçinde Bir Bütünüz**, Ankara, Türk Yurdu Yayınları, No : 28, 1995

ÇELEBİ, Musa Serdar; “Türkiye”nin Doğu Komşuları, Çevredeki Gelişmeler ve Etkileşimler”, (Çevrimiçi) file://A: \ CelebiCevGe.htm, 04.03.2006

ÇETİNKAYA, Nihat; “Türkiye’ye Dayatılan Ermeni Sorununun Tarihsel Derinliği”, (Çevrimiçi) <http://www.turkdirlilik.com>, 24.02.2006

ÇORUHLU, Yaşar; “At ve Koç-Koyun Şekilli Mezar Taşlarının Sembolizmi”, **Toplumsal Tarih**, C. 16, S. 94, Eylül 2001

DEMİRCİ, Ramiz; “(Lazistan Mebusu) Mehmet Necati Bey”, **Hemşin Dergisi**, 2002

DİKER, Selahi; **Türk Dili’nin Beş Bin Yılı**, İstanbul, Töre Yayın Grubu, 2000

DİNK, Hrant; “Türkiye Ermenilerinin Nüfus Hali”, **Tarih ve Toplum**, C. 34, S. 202, Ekim 2000

Dokuz Soru Ve Cevapta Ermeni Sorunu, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayını, 2005

DUMAN, Mustafa; **Kemençemin Telleri**, İstanbul, Trabzon Kitaplığı Yayın No. 3, 2004

ERKAL, Mustafa E.; **Etnik Tuzak**, 5. Baskı, İstanbul, Der Yayınevi, 1998

ERKAL, Mustafa E.; **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005

ERKAL, Mustafa E.; **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İlâveli 13. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006

ERKAL vd., Mustafa E.; **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınevi, 1997

ERÖZ, Mehmet; **Hıristiyanlaşan Türkler**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1983

ERÖZ, Mehmet; **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, 3. Basım, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1982

ERSOY, Erhan Gürsel; “Hemşinli Kimliğine Antropolik Bir Bakış”, **Birikim, Özel Sayı/Etnik Kimlik ve Azınlıklar**, S. 71-72, Mart-Nisan 1995

ERSOY, Erhan Gürsel; “Herkesin Türklüğüne Dair Yerel Yansımalara Örnekler : Lazlar ve Hemşinliler”, **Toplum ve Bilim** , Sayı : 96, Bahar 2003

“Etnik Grup” maddesi, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C. 8, Ana Yayıncılık, 1987

FEYZİOĞLU, Turhan; **Atatürk ve Milliyetçilik**, 3. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi - Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi : 1, 1996

GÖKALP, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, Haz. Mehmet Kaplan, İstanbul, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 7, 1976

GÖKALP, Ziya; **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz. Fikret Şahoğlu, C. I, İstanbul, Türk Kültür Yayını, 1974

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; “16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, **Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 87 Ayrıbasım**, 1987

GÜNEY, Vehbi; “Bir Padişahın Fermanı”, **Hemşin Dergisi**, Y. 8, S. 5, Nisan 1969

GUIBERNAU, Montserrat; **MİLLİYETÇİLİKLER 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, Türkçesi : Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997

GÜNAY, Turgut; **Rize İli Ağızları (İncelemeler - Metinler - Sözlük)**, Ankara, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları : 795 - Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları: 41, 2003

- GÜNDOĞAN, Ali Osman; “Devlet ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı**, Y. 6, S. 21, Kasım-Aralık-Ocak 2002-03
- GÜNDÜZ, Ali; **Hemşinliler**, Ankara, Ardanuç Kültür Yardımlaşma Derneği Yayın No: 2, 2002
- HAÇIKYAN, Levon; **Hemşin Gizemi (Hamşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar)**, Ermenice’den Çev. Bağdik Avedisyan, İstanbul, Belge Yayınları, 1996
- HANN, Ildiko Beller ve Chris; **Doğu Karadeniz’de Devlet+Piyasa+Kimlik İKİ BUÇUK YAPRAK ÇAY**, Çev. Pınar Öztamur, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- HOBBSAWM, E. J.; **1780’den Günümüze MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK “Program, Mit, Gerçeklik”**, İngilizce’den Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993
- İPEK, Ali; “İlk İslâmi Dönem Müslüman Ermeni Münasebetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 135, Aralık 2001
- KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Milli Kültürü**, 16. Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997
- KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, 4. Basım, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1999
- KANBOLAT, Hasan; ve GÜL, Nazmi; “Kafkasya’da Cavaheti (Gürcistan) İle Krasnodar (Rusya) Ermenilerinin Jeopolitiği ve Özerlik Arayışları”, **Stratejik Analiz**, C. 1, S. 6, Ekim 2000
- KARADENİZ, Bekir; ve KALIN, Özgür; “Geçmişten Bugüne Livane”, (Çevrimiçi) <http://home.arcor.de/livane/sosyal.htm>, 13.08.2004
- “Karadeniz’de Müzik”, (Çevrimiçi) <http://of.hayrat.net/muzik.htm>, 13.08.2004
- “Karadeniz Yayla Şenlikleri”, **Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 87 Ayrıbasım**, 1987
- “Kavim” maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002
- KESKİN, Mustafa; **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, Ankara, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi, 1999

- KESKİNGÖREN, Tuğrul; **Sosyolojik Açıdan Etniklik**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; **Dede Korkut Oğuznameleri**, II. Kitap, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; “Eski Oğuz (Arsaklı-Part) Kalıntısı Hemşinliler”, **Hemşin Dergisi**, Y. 13, S. 8, 1974
- KIZILÇELİK, Sezgin; ve ERJEM, Yaşar; **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, 4. Baskı, İzmir, Saray Kitabevleri, 1996
- KOCH, Karl; **Reise im Pontischen Gebirge, (Prof. Karl Koch’un 1843-1844 Yıllarındaki Seyahatnamesinin Rize Bölümü)**, Der. Muzaffer Arıcı, Çev. Tahir Deveci, Ankara, Odak Ofset, 1991
- KOÇAŞ, Sadi; **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, Altınok Matbaası, 1967
- KONGAR, Emre; **Toplumsal Değişme Kuramları Ve Türkiye Gerçeği**, 9. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002
- KÖSTENDİL, Hande Kolçak; “Kimlik ve Vatandaşlık : Kavramlar Ve AB’deki Uygulamalar”, **Stratejik Öngörü**, Y. 2, S. 4, 2005
- “Lazlar” maddesi, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C. 14, Ana Yayıncılık, 1989
- “Lazlar” maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 7, Maarif Basımevi, 1957
- MİLLS, C. W.; **Toplumbilimsel Düşün**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Der Yayınevi, 2000
- ORTAYLI, İlber; “Millet Kimliği Üzerine”, **Türkiye Günlüğü**, S. 50, Mart-Nisan 1998
- ÖNDER, Ali Tayyar; **Türkiye’nin Etnik Yapısı - Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler**, 4. Basım, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2002
- “Örf, Âdet ve Geleneklerimiz”, (Çevrimiçi) <http://www.hemsinderneği.org/15.asp>, 13.08.2004

ÖZDAĞ, Muzaffer; “İrkçilik Üzerine”, **Tarih ve Toplum**, C. 12, S. 68, Ağustos 1989

ÖZYURT, Selahattin; **Kültürel Kimlik ve Türkiye’de Birlik Şuuru Açısından Türk Kimliği Meselesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995

“Protestan Misyoner Örgütlerin Türkiye Haritası”, (Çevrimiçi) <http://www.kutsalkitaplar.net>, 24.02.2006

RASONYÍ, Laszló; **Tarihte Türklük**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1996

Rize El Sanatları, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü yayınları: 3, 1995

“Rize” maddesi, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C. 18, Ana Yayıncılık, 1990

“Rize” maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 9, Anadolu Yayıncılık, 1982-1983

“Rize Halk Kültürü”, (Çevrimiçi) <http://www.rizede.com/rize/kultur.php>, 15.02.2005

“Rize Hemşin Yöresi”, (Çevrimiçi) [file:///A:\ Prof. Dr. Oktay Sinanoglu ve Mücadelesi-RİZE HEMSİN YÖRESİ. htm](file:///A:/Prof.%20Dr.%20Oktay%20Sinanoglu%20ve%20Mucadelesi-RIZE%20HEMSIN%20YORESİ.htm), 04.03.2006

Rize Kültür Derlemeleri, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları: 7, 1999

Rize Tarihi, (Çevrimiçi) <http://babik2002.tripod.com/rize/Rizeana.htm>, 17.02.2006

“Roma’nın Müttefikleri”, (Çevrimiçi)

<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/02.../yazidizi1.htm>, 13.08.2004

Ali Rıza Saklı, “Hemşin’in Tarihi”, (Çevrimiçi)

<http://www.geocities.com/karadenizim/hemsintarihi.html>, 17.05.2004

SEZAL vd., İhsan; **Sosyolojiye Giriş**, 2. Baskı, Ankara, Martı Yayınevi, 2003

SİHARULİDZE vd., Yuri; **Trabzon’dan Abhazya’ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri**, Der. Ve Gürcüce’den Türkçe’ye Çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1998

SMITH, Anthony D.; **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994

- SIRTLI, Ali; **DOĞU KARADENİZ TÜRKLÜĞÜ Ve KARADENİZ FIKRALARI**, 4. Baskı, Ankara, Barok Matbaacılık, 2002
- SOYSÜ, Hale; **Kavimler Kapısı 1**, İstanbul, Kaynak Yayınları Yayın No: 126, 1992
- SÖZEN, Edibe; **Demir Kafesten Plastiğe KİMLİKLERİMİZ**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 1999
- ŞEHİRLİ, Y. Atilla; “Tarihleri ve İddialarıyla Ermeniler”, **Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi**, S. 171, Mart 2001
- ŞİMŞEK, Halil; **Türk Kültürü**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, 2000
- TARAKÇI, Nejat; “Yakın Geleceğin Potansiyel Çekişme Alanı: Karadeniz’e Dikkat!”, **Jeopolitik**, Y. 5, S. 26, Mart 2006
- TAŞDEMİR, Tekin; **Türkiye’nin Kafkasya Politikasında AHISKA VE SÜRGÜN HALK AHISKALILAR**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005
- TAŞPINAR, Ali; **Rize Tarihi**, Rize, Şan Matbaacılık, 2004
- TİMUR, Feridun; “Çokkültürcülük, Modern Ulus-Devlet Projesine Bir Alternatif mi?”, **Türkiye Ve Siyaset**, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001
- TOPALOĞLU, İhsan; **Bölge Tarihinde Rize**, C. 1, Trabzon, Topaloğulları Kültür Dayanışma Ve Çevre Koruma Derneği Yayını, 1998
- TUĞUL, Seyit; **SSCB’de SÜRGÜN Edilen Halklar**, İstanbul, Çiviyazıları, 2003
- TÜRKDOĞAN, Orhan; “Bir Sosyoloji Teorisi : Klan’dan Millet’e”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Y. 8, S. 90, Haziran 1994
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Etnik Sosyoloji**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1999
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Güneydoğu Kimliği**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 1998
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Kültür Değişme Ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004

- TÜRKDOĞAN, Orhan; Milliyetçilik ve İslâmcılık Üzerine, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Y. 8, S. 95, Kasım 1994
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Milli Kültür, Modernleşme Ve İslâm**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004
- “Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004”, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr>, 15.04.2006
- URAS, Esat; **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara, Yeni Matbaa, 1950
- UZUN, Turgay; “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı**, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Millet ve Tarih Şuuru**, 2. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1976
- “Ümmet” maddesi, **İslâm’da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, C. 4, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997
- TURHAN, Mümtaz; **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, Devlet Kitapları Bin Temel Eser: 10, 1951
- VATANDAŞ, Celalaettin; **Çokkültürcülük**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2002
- YÜCEL, Yaşar; ve YEDİYILDIZ, Bahaeddin; **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı : 46, 1990
- YILDIZ, Ethem; ve AK, Muammer; **Doğu Karadeniz’de Kültürel Kimlik**, İstanbul, Çatı Yayınları, 2002
- YILMAZ, Remzi; **Hemşin’in Tarihi Köklerine Doğru**, İstanbul, Kumsaaati Yayınları, 2003

EK 1: BİR PADİŞAHIN FERMANI

Hemşin tarihiyle ilgili olarak bundan 396 yıl öncesine ait olan bir padişah fermanını orijinal şeklinde ve bugünkü dilde aktarıyoruz. Başvekâlet arşivlerinden çıkarılmış olan notlardan alınan bu bilgiler Hemşin hakkında enteresan kayıtları bizlere ulaştırmaktadır. Bu fermana göre, Hemşin'in o tarihte bir kadılık olduğu ve buranın bir kaza teşkilatına sahip bulunduğu anlaşılmaktadır.¹

Mühimme (Başvekâlet Arşivi) Sayfa 79, Hüküm 626, 5 Ramazan Hicri 1019
Hemşin Kadısına hüküm ki:

Hemşin Kal'ası Dizdarı olan Hüsam ve oğlu Murtaza, Hemşin Kazasına tabi Başköy , İlivre ve Varoş nam kura reayasının, mezkûr Hüsam mukaddema dizdar değil iken, nice malların alıp ve yerlerin dahi alıp, âhara bey idüp, reaya cümlesi perişan olup ve merkumun oğlu Murtaza dahi şaki olup reayanın sığırların ve keçilerin ve erzakın fuzûlen alup ve havass-ı hümayûnum zaptına varan eminnanın konağın basıp fesat ve şenaat üzere oldukları ilâm olunmağın şer'ile görülüp hukuk-ı fukara alıverilmek babında ferman-ı âlişanım sâdır olmuştur. Buyurdum ki; vüsul buldukta mezkûran Hüsam'ı ve oğlu Murtaza'yı ihzar ve dâvâ-yı hak eden hüseması ile murafaaa idüp bir defa şer'ile görülüp fasl olmayıp 15 yılı mürur etmeyen hususların hak üzere teftiş ve tefessüh idüp göresin. Fesat ve şenaatleri vâki ise üzerlerine sübut bulan hukuku eshabına şer'ile alıvirdikten sonra sübut bulan mevaddın sûret-i sicilleri ile ikisinin dahi ahvalin vuku üzere yazup arz eyleyesin ki; haklarında emrim ne vechile sadır olursa mucibi ile amel eyleyesin amma hin-i teftişte tamam hak üzere olup meyl ü mehâbâdan ve gazez ü taassuptan ve hilâf-vâki nesne arz olunmaktan begayet ihtiraz idüp cadde-i Hak'tan adül etmeyesin.

Başvekâlet Arşivi Sayfa 79, Hüküm 626, Yıl 1610

Hemşin Kalesi Kaleağası olan Hüsam ile oğlu Murtaza'nın, Hüsam kaleağası olmadan önce, Hemşin Kazasına bağlı Başköy, İlivre ve Varoş köyleri halkının pek çok malını aldıkları, arazilerini de ellerinden alarak başkalarına satmak sureti ile halkı perişan ettikleri, yukarıda adı geçen Murtaza'nın ayrıca eşkıya olup bu köyler

¹ Vehbi Güney, "Bir Padişahın Fermanı", **Hemşin Dergisi**, Y. 8, S. 5, Nisan 1969, s. 5-6

ahalisinin sığırlarını, keçilerini ve erzakını haksız yere zaptettiği, babanın ve oğlunun padişaha ait kaynakları muhafaza etmekte olan görevlilerin konaklarını basıp her çeşit kötülüğü yaptıkları bildirilmiş olduğundan durumun kanun çerçevesinde incelenmesi ve fakirlerin haklarının geri alınması hususunda yüce buyruğum çıkmıştır.

Bu fermanım ulaşınca Hüsam ile oğlu Murtaza'yı ve davacı hasımlarını huzura çağırıp kanun gereğince duruşmalarını yaptıktan sonra on beş yılı aşan geçmişteki tutumlarını, hak üzere ve dedikodu tesirinde kalmadan, teftiş edesin. Fesat ve fenalıkları hakikat ise zarara uğradıkları sabit görülenlerin haklarını kanun dairesinde aldıktan sonra, bu hususta gerekli belgelerin örnekleri ile her ikisinin yaptıklarını aynen yazıp bildiresin ki; haklarında emrim ne yolda çıkarsa gereğini ona göre yapasın. Ama teftiş esnasında mutlak olarak hakka riayet ile bir tarafı korumaktan, korkmaktan, gazez ve taassuptan özet olarak varit olmayan bir durumu beyandan son derece sakınasın ve Hak yolundan ayrılmayasın.

Ayrıca bu ferman Osmanlı'nın, hakimiyeti altında bulunan tebaasına ne kadar adil davrandığını bir kez daha göstermekte; Osmanlı'nın bölgedeki halka zulüm yaptığı iddialarını çürütmektedir.

EK 2: (MEMİŞOĞLU) MEHMET NECATİ BEY

(Memişoğlu) Mehmet Necati Bey, Birinci Dđnya Savaşı'nda ve işgal yıllarında Rize'nin kurtuluőu için savaőan bir Hemőinlidir. Hemşinlilerin Ermeni olduklarını iddia edenlere karşı, Mehmet Necati Bey'in hayatını bu konuda anlatmayı uygun bulduk.

1879'da (Hicri 1295'de) Rize'nin amlıhemőin İlçesi iniva (Şenyuva) Kđyü'nde doğdu. Tüccardan Memiőzade Reőit Efendi'nin oğludur. İlk ve orta oğrenimini Rize'de tamamladıktan sonra Erzurum'a gelerek medrese eğitimi gđrdü; Arapça ve Farsça oğrendi. Lise oğrenimini İstanbul Dar-ül Muallimin'de (oğretmen okulu) yaptıktan sonra Dar-ül Fünun Hukuk Mektebine girdi. 10 Nisan 1909'da mezun olarak Giresun Savcılığı'na atandıysa da Meőrutiyet yanlısı olarak politika ile uđraőmayı ve İttihat ve Terakki Fırkası'nda çalıőmayı tercih etti. Bu arada İstanbul'da oğretmenlik ve avukatlık yaptı. Birinci Dđnya Savaşı seferberliğinde gönüllü olarak orduya girip doğudaki 28. Fırka 83. Alaya din görevlisi olarak katıldı. Trabzon-Rize yöresindeki kıtalarda görevlendirildi. Yörenin Harőit Vadisi'ne kadar dđőman iőgaline uğraması üzerine İstanbul'a dđnerek alay müftüsü olarak atanmasını istedi. Yapılan sınavda yeterliliği anlaőılmakla 22 Kasım 1916'da *Tabur İmamı* rütbesi ile Makedonya Cephesi'ndeki 177. Alaya 1. Tabur İmamı olarak atandı. Elinde silah cephelerde dolaőarak askerinin moralini düzeltmekle beraber; askerle birlikte üstün cesaret ve fedakârlıkla savaőmasından dolayı Türk ve yabancı savaő madalyaları ile ödüllendirildi. 21 Nisan 1918'de Kafkas İslâm Ordusu emrine verildi. Mütarekenin ilanı üzerine Bakü'den Batum'a gelerek oradaki Türklerin örgütlenmesi için çalıştı. Milli mücadeleye katılarak Erzurum kongresinde Rize temsilcisi olarak bulundu. Kongreden sonra Rize'ye dđnerek Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasına öncülük etti. T.B.M.M.'nin birinci döneminde Lazistan milletvekili olarak 24 Nisan 1920'de meclise katıldı. Bolu yöresindeki ayaklanma üzerine halkı milli mücadele konusunda aydınlatmak üzere diğer iki milletvekili ile birlikte bölgeye gönderildi. Ancak tutuklanarak bir süre ayaklanmacılar elinde tutsak kaldı. Salıverildikten sonra Düzce-Hendek yöresinde akıncı kolları komutanı olarak savaőtı. Bu amaç için meclis kararıyla sürekli izinli sayıldı. Meclise dđndüđünde Adalet,

Milli Savunma, İktisat, Milli Eğitim ve İrşad komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde 11'i gizli oturum olmak üzere kürsüde 41 konuşma yaptı. 5 kanun önerisi verdi.

Mecliste ve cephede hizmeti dolayısıyla 17 Mart 1924 tarihli meclis kararıyla kırmızı-yeşil şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir.¹

Aşağıda Hemşinli Necati Efendi tarafından çıkarılan “Sada-yı Millet” gazetesinin bir sayısı sunulmaktadır.

1918-1919 yıllarında Gürcüler ve Ermeniler, Gürcü parasıyla Batum'da “İslâm Gürcistanı” adı altında bir gazete çıkararak menfi propaganda yapıyorlardı. Bu propagandalara karşı koymak için Hemşinli Necati Efendi o zamanki zor şartlar altında “Sada-yı Millet” gazetesini çıkarabilmiştir. Haftada üç gün çıkarılıyordu.²

Kaynak: Muzaffer Arıcı, Her Yönüyle Rize, Ankara, Odak Ofset, 1993, s. 167

Kısaca yazılan şöyledir: Hilafet-i Muazzama-i İslâmiyenin himayesinde Kars, Batum, Ardahan yekvucut bir muhtariyet için hemfikirdirler!

¹ Ramiz Demirci, “(Lazistan Mebusu) Mehmet Necati Bey”, **Hemşin Dergisi**, 2002, s. 14

² Muzaffer Arıcı, **Her Yönüyle Rize**, Ankara, Odak Ofset, 1993, s. 169

EK 3: TÜM KATILIMCILARA SORULAN STANDART SORULAR

- 1) Yaşınız.....
- 2) Cinsiyetiniz.....
- 3) Medeni durumunuz.....
- 4) Öğrenim durumunuz.....
- 5) Mesleğiniz nedir?.....
- 6) Son on yılda mesleğinizde bir değişiklik oldu mu?.....
- 7) Değiştiyse daha önce hangi işi veya işleri yaptınız?.....
- 8) Ailenizin toplam geliri ne kadardır?.....
- 9) Hanenizde siz dahil kaç kişi yaşamaktadır? Ailenizdeki bireyleri belirtir misiniz?.....
- 10) Kaç senedir İstanbul'da yaşıyorsunuz?.....
- 11) İstanbul'a göç etmekteki en önemli nedeniniz nedir?.....
- 12) Memleketinize ne kadar sıklıkla gidiyorsunuz?.....
- 13) Memleketinizde tarımsal araziniz var mı?.....
- 14) Cevabınız evet ise; arazinizden nasıl yararlanıyorsunuz?.....
- 15) Kendinizi ne olarak tanımlıyorsunuz?.....
- 16) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak sizce ne ifade ediyor?.....
- 17) Hemşin yerel ağzını/Hemşin grup dilini biliyor musunuz?.....
- 18) O yöreye has başka bir dil biliyor musunuz?.....
- 19) Hemşinlilerin veya Hemşin coğrafyasının en önemli sorunu nedir?.....
- 20) İlk defa gördüğünüz bir insanın Hemşinli olup olmadığını nasıl anlarsınız?.....
- 21) Kadınların çalışması hakkındaki düşünceleriniz nedir?.....
- 22) Evlenirken veya evleneceğiniz zaman neye/nelere dikkat edersiniz?.....
- 23) Yaz mevsiminde yaylaya çıkıyor musunuz?.....
- 24) Eğer çıkıyorsanız yaylada ne kadar kalıyorsunuz?.....
- 25) Yaylaya çıkmak sizin için ne ifade ediyor?.....
- 26) Yaylacılık faaliyetlerinin eskisi kadar geçerli olduğuna inanıyor musunuz?.....
- 27) Değil ise; nedenini açıklar mısınız?.....
- 28) Yayla şenliklerini kutluyor musunuz? Vartivor nedir?.....

- 29) Eğer kutluyorsanız ne kadar sıklıkla bu Şenlikleri kutluyorsunuz?.....
- 30) Yayla Şenliklerine katılmak sizin için ne ifade ediyor?.....
- 31) Dinle ilgili dűŐunceleriniz nedir?.....
- 32) Kendinizi dindarlık bakımından nasıl hissediyorsunuz?.....
- 33) Dini ibadetlerinizi yapar mısınız?.....
- 34) Namaz kılıyorsanız hangi sıklıkla namaz kılıyorsunuz?.....
- 35) ocuklara din eğitimi nasıl verilmelidir?.....
- 36) ocuğunuz, sizin dininizin dışında bir din Őese nasıl karŐılırsınız?.....
- 37) Ailenizden yurt dışına göç eden var mı?.....
- 38) Eğer yurt dışına göç eden varsa hangi ũkelere gittiler?.....
- 39) Tűrkiye hangi ũlke veya ũlkelerle iliŐkilerini geliŐtirmelidir?.....
- 40) Bugűn ũlkemizde en önemli sorun nedir?.....
- 41) Gelecekte beklentileriniz nedir?.....